

Poliser utan gränser

Samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm 1929 - 1939

Tomas Ibsen Göransson

Masteruppsats i historia

Det humanistiske fakultet

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Höstterminen 2014

Poliser utan gränser

Samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm 1929 - 1939

© Tomas Ibsen Göransson

2014

Poliser utan gränser

Samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm 1929 - 1939

<http://www.duo.uio.no>

Tryck: Reposentralen, Universitetet i Oslo

Abstract

This thesis explores the cooperation between the Oslo and Stockholm criminal investigation departments (CID) between 1929 - 1939 in a cross-case study. The first case is the regular contact between the two CID-departments. It shows that the cooperation centered about sharing information about persons, mostly communists and various suspected spies. The second case studies the Nordic conference of senior staff of police and shows a major focus on technological development, juridical streamlining and questions about training. Even though these cases at first sight seem to deviate from each other, I find a common denominator. The information shared in the first case was shallow and the police officers weren't particularly interested in doing any deeper inquiries about the persons involved. The conferences as contrasts to this, as the participants showed much more interest in the conferences topics. I find that this comes from the fact that the military directed the information-sharing, while the police had free reins during the conferences. These results come from different threat assessment between the police and the military. Where the police in the first case had to follow the military lead, they were in the second case free to prioritize as they saw fit.

Förord

Även om det är jag själv som har planerat, utformat och skrivit den här uppsatsen skulle jag inte ha haft det resultat som nu föreligger utan hjälp. Det är många jag har att tacka, men de som varit närmast inblandade i hela skrivprocessen ska ha den största äran. Ett stort tack till professor Øystein Sørensen som gick med att på vara handledare för ett projekt som förmodligen verkade mer än vagt i början. Ett lika stort tack riktas till den svenska polishistorikern Björn Furuhausen vid Uppsala universitet för att ha varit min bihandledare. De har kommit med synpunkter på min uppsats oberoende av varandra vilket har gett mig många värdefulla tankar. De ska på inget sätt ses som ansvariga för uppsatsens svagare delar. Jag vill också tacka dr. Johan Edman vid Stockholms universitet som svarade på mina frågor om ett bidrag han skrivit till en bokantologi, och till dr. Dieter Nelles, Ruhr-Universität Bochum, som mycket snabbt skickade mig två av sina artiklar. *Vielen Dank!* Fredrik Runebert ska ha ett stort tack för att ha räddat uppsatsen från allt för mycket svorska. Jag vill också tacka min sambo Therese Marie Edman och vår hund Tudor, som har hållit mig ifrån uppsatsvansinnet.

Oslo, oktober 2014

Tomas Ibsen Göransson

Innehållsförteckning

1. Introduktion.....	1
1.1 Syfte.....	1
1.2 Frågeställningar.....	1
1.3 Disposition.....	2
1.4 Forskningsläge.....	3
1.5 Metod.....	10
2. Historisk Bakgrund.....	15
2.1 Stockholmspolisens utveckling 1850-1938.....	15
2.2 Oslopolisens utveckling 1859 - 1937.....	19
2.3 Polissamarbetets historia i Europa.....	24
3. Polisens organisation.....	29
3.1 Stockholmspolisens organisation.....	29
3.2 Oslopolisens organisation.....	31
4 Brevkontakt 1929 - 1933.....	33
4.1 1930 - Sovjetiska spioner och osynlig vapensmuggling.....	33
4.2 1931 - Kommunistisk konkurs och polisiär homofobi.....	42
4.3 1933 - Kommunismen utvisas.....	46
4.4 1934 - Ovälkomna judar och militanta idrottare.....	48
4.5 1935 - Borttappade barn och rättshjälp.....	51
4.6 1936 - Norska sovjetfarare registreras.....	53
4.7 1937 - Tyskar och dialektsamlare.....	53
4.8 1938 - Flygplanssabotage och hästsmuggling.....	55
4.9 1939 - Akterseglade ”spioner” och passhållare.....	59
4.10 Sammanfattning.....	63
5. Analys brevkontakt 1929 - 1939.....	64
5.1 Inblandade personer.....	64

5.2 Innehåll	65
5.3 Exempel 1: Flyktrutter och sovjetisk vapensmuggling	68
5.4 Exempel 2: Påtvingad åsiktsregistrering utan konsekvenser	70
5.5 Exempel 3: Shanghaiade sjömän utan trovärdighet	72
5.6 Opolitisk korrespondens	73
5.7 Skillnader eller likheter mellan norsk och svensk polis	75
5.8 Horisontellt samarbete - Projekt eller ad hoc?	76
5.9 Mikro- meso- och makronivå	77
5.10 Kommunikationsmedel	78
6. De nordiska polischefskonferenserna.....	80
6.1 Polischefskonferensen i Oslo 1931.....	80
6.2 Polischefskonferensen i Köpenhamn 1934	91
6.3 Polischefskonferensen i Stockholm 1938	93
6.4 Sammanfattning.....	96
7. Analys av polischefskonferenserna.....	97
7.1 Polischefkonferensen i Oslo 1931	97
7.2 Vad handlade konferensen om?	99
7.3 Nationella skillnader.....	100
7.4 Nationella likheter	101
7.5 Kontinentala kopplingar	102
7.6 Beslut.....	103
7.7 Polisiärt självbestämmande i Norden	105
7.8 Horisontellt samarbete	106
7.9 Konferenserna 1934 och 1938.....	107
8. Konklusion	108
8.1 Fall ett: Daglig korrespondens mellan Oslo och Stockholm.....	109
8.2 Fall två: Nordiska polischefskonferenser	110

8.3 Analys	112
Käll- och litteraturlista.....	114
Arkivserier	114
Otryckta källor	115
Tryckta källor	116
Tryckt litteratur	116
Otryckt litteratur	119
Bilagor	120

1. Introduktion

1.1 Syfte

Syftet med min uppsats är att undersöka hur kontakten mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm såg ut under 1930-talet. Den polishistoriska forskningen som finns har inte tagit upp den här delen av den nordiska polisverksamheten, och det finns ett tomrum inom forskningen som den här uppsatsen kommer att fylla. Eftersom det saknas forskning om det skandinaviska polissamarbetet under den här perioden är det huvudsakliga syftet att bidra till ny information. För att göra det har jag delat upp min undersökning i två moment, med varsitt eget syfte som tillsammans kommer att ge en beskrivande bild som förklaras utifrån existerande forskning.

I och med bristen på tidigare forskning om internationellt polissamarbete så kommer min uppsats att ha som huvudsakligt syfte att förklara samarbetet mellan de två kriminalpolismyndigheterna. Det förklarande syftet inkluderar en beskrivning av samarbetet som i den här undersökningen tar sig uttryck i en ren narrativ presentation av de källor jag använt mig av, följt av kapitel där jag analyserar innehållet i de narrativa kapitlen.

Analyskapitlen har ett förklarande syfte där de resultat som kommer fram i min arkivundersökning tolkas för att visa de bakomliggande motiven bakom den bild undersökningen tecknar upp. Den forskning som finns om Oslos och Stockholms polismyndigheter kommer kombineras med mina egna forskningsresultat för att få fram en så heltäckande bild som möjligt.

1.2 Frågeställningar

När jag började arbeta med min undersökning hade jag en kort och koncis frågeställning: Hur såg samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm ut? Det stod snart klart för mig att det inte var nog för en undersökning av den här storleken. Även om det här har varit den överordnade frågeställningen uppsatsarbetet igenom har den bara varit vägledande.

Min uppsats är utformad som en tvåfallsstudie där jag kommer att undersöka samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm i två separata men närliggande fall, vilket är med och formar frågeställningen. Jag kommer att söka svaret på tre sammanhängande frågor i min undersökning.

1) Vilket eller vilka teman var centrala i polisens samarbete? Frågans syfte är att fastställa vad polisen faktiskt samarbetade om. Frågan innebär mer än bara identifiering av förekommande teman. Den innebär också en rangordning av de teman som blir identifierade. Det vill säga vad polisen ansåg var viktigt, och vad som ansågs som mindre viktigt.

2) Vilken part var den drivande i samarbetet? Här är frågans syfte att identifiera vilken aktör som var den ledande initiativtagaren i samarbetet mellan de två polismyndigheterna. Den här frågan begränsar sig inte till de två polismyndigheterna, utan omfattar också de myndigheter och organ som kan tänkas ha haft sammanfallande arbetsuppgifter och/eller ett överordnat ansvar för polisens verksamhet.

3) Går det att spåra några institutionella motsättningar i samarbetet? Syftet med den här frågan är att identifiera eventuella motsättningar angående samarbetets natur mellan de inblandade parterna. Även den här frågan kopplar in andra myndigheter vars verksamhet kan tänka sig sammanfalla med den som de två polismyndigheterna var pålagda att utföra.

De här tre frågorna ska inte ses som uttömmande eller som de enda riktiga. Jag menar att då det saknas historievetenskaplig forskning på polissamarbete i Skandinavien är det viktigt att börja med den grundläggande bilden. Svaren på de frågor jag ställer här kommer att ge en sådan grundläggande bild. De svar jag får fram kommer att möjliggöra nya frågor för vidare studier av den skandinaviska polishistorien.

1.3 Disposition

För att besvara min frågeställning och uppnå syftet med den här uppsatsen behövs stödkapitel i tillägg till mitt primärmaterial. Kapitel ett tar upp det vetenskapliga grunden för min undersökning. Förutom syfte och frågeställning kommer jag presentera det forskningsläge som finns i Norge och Sverige tillsammans med den utomskandinaviska forskningen. Kapitlet tar också upp den metodologi jag baserar uppsatsen på. Kapitel två är en historisk bakgrund som har i syfte att ge läsaren en kortfattad introduktion till den situation som min egen studie kommer att undersöka. Kapitel tre ger en översikt över hur de två polismyndigheterna var organiserade under den tidsperiod som min studie undersöker. Kapitel fyra till sju är min empiriska undersökning och analys av källmaterialet där kapitel fyra och fem är fall ett. Där brevkontakten mellan kriminalpolisen i Oslo och den i Stockholm och analysen av denna.

Kapitel sex och sju tar upp min undersökning och analys av de skandinaviska polischefskonferenserna, fall två. Slutligen kommer konklusionerna från hela undersökningen att presenteras i kapitel åtta.

1.4 Forskningsläge

Även om polishistoria har blivit ett bredare forskningsfält de senaste åren så finns det, jämfört med andra forskningsfält, fortfarande få böcker om polishistoria i Norden. Under den gångna tioårsperioden har det dock kommit ett flertal värdefulla bidrag till den skandinaviska polisforskningen. Situationen ser lite bättre ut för den internationella polisforskningen, där det under längre tid funnits böcker som tar upp olika länders polismyndigheter i ett internationellt perspektiv. Bland det mest omskrivna kapitlet om internationellt polissamarbete är det om den internationella kriminalpoliskommissionen som bildades 1923 och som var föregångaren till Interpol. Mängden forskningslitteratur ska dock inte överdrivas. Den tillgängliga forskningen är inte heltäckande, utan lämnar rum för vidare forskning.

Sverige

Björn Furuhausen har i sin bok om Stockholmspolisens historia undersökt hur den första moderna svenska polisorganisationen sett ut och utvecklats.¹ Boken tar huvudsakligen upp ordningspolisens framväxt, men har en kortare genomgång av kriminalpolisen. Furuhausen förklarar Stockholmspolisens framväxt ur det som han själv kallar det tredje perspektivet. Det är en position mellan konsensusperspektivet och konfliktperspektivet. Konsensusperspektivet innebär en syn på polisen som ett resultat av den urbanisering och industrialisering som uppstod under 1850-talet. Konfliktperspektivet ser urbaniseringen och klassmotsättningar som framprovocerat av den nya polisen. Det tredje perspektivet, som Furuhausen själv ansluter sig till, placerar sig mellan dessa två positioner. Polisen började visserligen som ett repressivt instrument i syfte att tjäna den sittande makten snarare än folket. Men organisationen utvecklades till ett serviceorgan som med tiden fick legitimitet och uppskattning även hos arbetarklassen.² Även om boken är populärvetenskaplig har den en akademisk struktur där berättelsen hela tiden drivs framåt av frågor, och det är en av få svenska böcker som tar sig an polisen utan att uppehålla sig vid politisk övervakning.

¹ Furuhausen, *Ordning på stan*.

² *Ibid.*, 36.

Jenny Langkjaer har i sin doktorsavhandling tagit sig an Säkerhetspolisens övervakning av svensk politik och utländska personer under perioden 1885 - 1922.³ Hon använder sig av ett institutionellt perspektiv med utgångspunkt i Max Webers teorier, och fokuserar på hur principerna som styrde övervakningen såg ut. Hon g r därför inte in i detalj på hur övervakningen såg ut för olika grupper, utan har undersökt verksamhetens organisation för att kunna identifiera vilka mekanismer det var som styrde övervakningen. Avhandlingen sätter den svenska polisens övervakning i ett internationellt perspektiv. Langkjaer jämför den svenska verksamheten med övervakningen i England, Frankrike och Tyskland. Även om hon inte tar upp de olika polismyndigheternas utveckling visar hon att de metoder som användes i den politiska övervakningen inte var nationellt begränsade. Även om Langkjaer jämför  vervakningsmetoderna f r de olika ländernas polismyndigheter tar hon inte upp frågan om kontakt mellan polismyndigheterna eller förekomsten av transnationellt samarbete. Eftersom Langkjaers undersöker en tidsperiod som  r så pass långt tillbaka i tiden  r hennes avhandling k llm ssigt gynnad, eftersom polisiära arkiv ofta är hemligstämplade om man kommer längre fram i tiden. Det problem materialet f r med sig, och som Langkjaer också tar upp,  r att det kan vara svårt att hitta de relevanta källorna eftersom de numera finns utspridda mellan ett flertal arkiv. En av de arkivsamlingar som hon använder sig av  r Stockholmspolisens 6:e rotels arkiv.⁴ Hon skriver att det arkivet inte har blivit utsatt för någon dokumenterad gallring, och att det därför är både komplett och mer representativt än t.ex. arkivsituationen i Storbritannien. Det är ett tvetydigt påstående. Jag har själv studerat 6:e rotelns arkiv i Arninge och jag är enig med Langkjaer om att det till stora delar är heltäckande. Men jag har också vid flera tillfällen upptäckt att flera av pärmarna har blivit gallrade under årens lopp, och jag skulle inte kalla samlingen f r komplett. Det är dock stora delar av samlingen som är bevarade och  r, precis som Langkjaer skriver, en guldgruva.

En annan studie som behandlar en liknande frågeställning  r Ulf Eliassons doktorsavhandling.⁵ Avhandlingens tidsperiod överlappar delvis Langkjaers undersökning, men g r längre fram i tid. Eliassons studie använder i likhet med Langkjaer Max Webers teorier om byråkratisk verksamhet och har sin utgångspunkt i de två begreppsparen autonomi - kontroll samt expansionism - återhållsamhet. Utifrån dessa begrepp undersöker han hur den svenska säkerhetstjänsten var organiserad, hur stor grad den politiska förvaltningens insyn var

³ Langkjaer, " vervakning för rikets säkerhet," s. 23.

⁴ *Ibid.*, 39.

⁵ Eliasson, " vervakning i försvarets intresse."

i dess verksamhet och huruvida den på eget bevåg reglerade sin storlek. Eliasson använder sig delvis av samma arkivmaterial som Langkjaer gör i sin avhandling. Men eftersom han har tagit med den militära verksamheten utöver den polisiära så använder hans avhandling också material från Militära Underrättelse- och Säkerhetstjänstens (MUST) arkiv. Det finns också enskilt material som finns på Krigsarkivet.⁶ Avhandlingen tar upp hur den svenska säkerhetstjänsten bemötte hotet från politiskt engagerade utländska medborgare som uppehöll sig i eller reste igenom Sverige. Han undersöker vilken väg den militära och polisiära säkerhetstjänsten tog för att upprätthålla rikets säkerhet. Eliasson nöjer sig med att berätta vilka källor han använt och vart han har hittat dem. Han problematiserar inte sina källor på samma sätt som Langkjaer gör i sin avhandling. Även om Eliassons avhandling hade tjänat på mer utrymme om just de eventuella problemen som finns med den här sortens källor tillför den mycket ny kunskap om den svenska övervakningsapparaten innan och under andra världskriget.

En bok som i det närmaste fått status som obligatorisk läsning när det kommer till svensk övervakningsverksamhet under mellankrigstiden och andra världskriget är Janne Flygheds bok *Rättsstat i kris*, som är baserad på hans doktorsavhandling.⁷ Flyghed är den enda bland de svenska forskarna som inte är historiker, utan kriminolog. Vetenskapsmetodologiskt är boken oöverträffad. Flyghed spårar inte bara sina källor, han dubbelkontrollerar resultaten med andra källor och verifierar dem mot varandra. Han har också gått igenom Sandlerkommissionens tre slutbetänkanden.⁸ I sin analys har han inte bara tagit del av de uppgifter som Sandlerkommissionens arkiv har haft kvar, utan han har också databehandlat de uppgifter som kommissionen har haft till förfogande men som inte kommit med i någon av deras slutbetänkanden.⁹ Eftersom Flyghed inte behövde ta hänsyn till den politiska situationen så som Sandlerkommissionen gjorde kan han utifrån det material som kommissionen hade tillgängligt skapa en mer helhetlig bild än vad som var möjlig när de tre slutbetänkandena skrevs. Det är här som Flygheds kriminologiska bakgrund visar sig. Det här är den enda av de aktuella avhandlingarna som använder sig av så mycket statistik, och det kommer sig onekligen av att Flyghed kommer ifrån en annan vetenskapsdisciplin än historia.

⁶ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 20-21.

⁷⁷ Flyghed, *Rättsstat i Kris*, 26.

⁸ Sandlerkommissionen var en parlamentarisk undersökningskommission som efter andra världskriget fick i uppdrag att granska säkerhetstjänstens personövervakning. Den publicerade tre slutbetänkanden i form av SOU:er. SOU 1946:36, SOU 1946:93, SOU 1948:7.

⁹⁹ Flyghed, *Rättsstat i Kris*, 26.

Källmässigt är Flyghed mycket bra. Källförteckningen visar material ifrån enskilda arkiv spridda i hela landet, många offentliga utredningar, propositioner, departementsserier och annat riksdagstryck. Källmaterialet är brett, djupt och bra förankrat i ämnet. Det är också det här som är bokens potentiella problem. Eftersom den är så faktsäckad kan det bli lätt att mista översikten på den historia som Flyghed berättar. Han verkar vara medveten om det problemet och har efter varje kapitel en sammanfattning av de viktigaste slutsatserna. Hans undersökning är dock i likhet med Langkjaer och Eliasson, begränsad till den svenska polisen, och tar sällan upp samarbetet mellan de nordiska polismyndigheterna.

Norge

Forskningssituationen i Norge ser lite annorlunda ut än i Sverige. Det saknas inte forskning om politisk övervakning, men den är sällan baserad på polisens arbete. Istället är det militärhistoriker som tar sig an den politiska övervakningen som utfördes i Norge under 1900-talets första hälft.

Den bok som specifikt handlar om polisen är Fartein Valen-Sendstads jubileumsbok som skrevs inför Oslopolisens 200-årsjubileum.¹⁰ Boken skulle egentligen ges ut 1944, men försinkades av andra världskriget och den tyska ockupationen. Även om Valen-Sendstads bok har ett konsensusperspektiv på polisens framväxt, finns det också drag av ett annat perspektiv som började bli vanligare under 1960-talet och som Furuhaugen inte nämner i sin bok om Stockholmspolisen, nämligen det kontroversiella perspektivet (*controversy*). Det beskrivs av Robert Reiner som ett fokus på vem som kontrollerar polisen.¹¹ Valen-Sendstad går bort ifrån den okritiskt hyllande beskrivningen av polisens framväxt, och problematiserar mycket av det som skedde, även om boken trots det emellanåt framstår som en aning okritisk. Centralt i boken står konflikten mellan stat och kommun om ansvaret för polisens finansiering, något som kom att bli en stötesten i nästan åttio år innan den norska polisen förstatligades 1937. Boken är inte ett akademiskt verk på samma sätt som de doktorsavhandlingar som beskrivits från den svenska forskningen, utan har en mer populärhistorisk prägel. En stor del av boken består av anekdoter som bara i liten grad problematiseras. Även om Valen-Sendstad i förordet uppger sig ha använt ett brett spektrum av källor finns det få källhänvisningar att hitta. Trots bristerna är det en värdefull bok som på grund av sitt lokala tema inte tar upp samarbete med utländska polismyndigheter alls.

¹⁰ Valen-Sendstad, *For Lov og rett i 200 år*.

¹¹ Reiner, *Politics of the Police*, 11-12.

Den politiska övervakningen i Norge är relativt väl dokumenterat. I tvåbandsverket *Den hemmelige krigen* undersöker Trond Bergh och Knut Einar Eriksen hur den norska politiska övervakningsapparaten byggdes upp och utvecklades under perioden 1914 - 1997.¹² Jag kommer att använda det första verket, som handlar om perioden mellan 1914 - 1955, och som i mångt och mycket liknar Langkjaers och Eliassons doktorsavhandlingar, även om böckerna har ett mindre akademiskt fokus. Undersökningen kom till på initiativ av det norska justitiedepartementet som önskade en slags vitbok över den politiska övervakning som utfördes under 1900-talet. Böckerna är dock mindre granskande än en egentlig vitbok, och författarna menar att undersökningen är av mer historiskt undersökande natur än en kritisk granskning.¹³ Det handlar däremot inte om en okritisk genomgång av den norska övervakningsverksamheten, utan undersökningen tar upp de norska kommunisternas aktivitet för att se hur befogad övervakningen var. Källmässigt är undersökningen solid, och författarna använder sig av ett stort antal arkiv i många länder, intervjuer och memoarer. Undersökningen ansluter sig inte till någon särskild berättartradition förutom den undersökande berättarformen. Men det finns drag av det kontroversperspektiv som vi tidigare sett i Valen-Sendstads bok i och med att undersökningen tar upp förhållandet mellan polis och militär. Det visar sig bäst där undersökningen går in på vilken av de två parterna som var mest drivande i övervakningen. Författarna gör, precis som Jenny Langkjaer, jämförelser med den politiska övervakningen i andra länder för att på så sätt sätta den inhemska verksamheten i ett internationellt perspektiv. De tar dock aldrig eller sällan upp frågan om transnationellt samarbete de olika länderna emellan.

Nils Ivar Agøys doktorsavhandling om den norska militärens kommunistövervakning från den norska självständigheten till andra världskrigets utbrott har däremot ett uttalat kontroversperspektiv.¹⁴ Även om Agøy aldrig själv använder begreppet är frågan om vem som kontrollerar övervakningen central i hans undersökning. Även om hans studie egentligen inte handlar om polisen i huvudsaklig mening dyker den upp i och med att militären och polisen tidvis hade överlappande ansvarsområden angående den politiska övervakningen. Det gemensamma ansvaret är en sak som blir belyst av det kontroversperspektiv som Agøy har anlagt för sin studie. Han lägger vikt på de motsättningar och enigheter som fanns mellan polis och militär angående dels vem som var ansvarig för den

¹² Bergh & Knut Einar Eriksen. *Den hemmelige krigen: Overvåkning i Norge 1914 - 1997, del 1 - 2* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1998).

¹³ Bergh & Eriksen, *Den hemmelige krigen, del 1*, 5.

¹⁴ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*.

politiska övervakningen, men också på vilket sätt övervakningen skulle skötas. Studien har ett rikt källmaterial från en mängd olika arkiv i både Norge, Sverige och Danmark, vilket gör att Agøys studie kan visa övervakningsverksamheten i Skandinavien och hur den såg ut jämfört med den i Norge. Studien handlar dock i stor grad om militären, och den tar inte upp samarbetet mellan de skandinaviska länderna.

Rolf Hobson och Tom Kristiansen är författare till den tredje volymen av fem i bokverket *Norsk Forsvarshistorie*.¹⁵ Det är uppenbart att boken handlar om militärhistoria, men i avsnittet om politisk övervakning har den norska polisen en betydlig roll. Boken ansluter sig till vad Agøy kallar 9:e aprilperspektiv, det vill säga utvecklingen från 1905 fram till 1939 används för att förklara händelserna under den tyska invasionen 1940.¹⁶ Det här är ett av de vanligast förekommande forskningsperspektiven i norsk militärhistoria under 1900-talets första hälft. Författarnas ambition är heller inte att komma med nydanande forskning, utan volymens syfte är att fungera som ett översiktsverk över den norska militärhistorien.¹⁷ Utanför det rent militärhistoriska narrativet har författarna ett kontroversperspektiv, där fokus ligger på kampen om ansvaret för övervakningens utformning som utspelades mellan olika institutioner (militären, polisen och olika politiska organisationer).¹⁸ Boken är i strikt mening populärhistorisk, men har källor från en stor mängd europeiska arkiv, memoarer, facklitteratur och tidsskrifter.

Utanför nord

Ser vi på den engelskspråkiga forskningen om polisen och polissamarbete ser vi en kontrast mot det vi har sett i Sverige och Norge. Det finns gott om engelskspråkiga böcker (främst från Storbritannien) som tar upp polisens historia i 1900-talets första hälft. Det är dock enbart två böcker som har ett perspektiv som står över det rent nationellt komparativa och istället tar upp det internationella polissamarbetet som ett eget fenomen.

Mark Mazover är redaktör för en antologi om politisk polisverksamhet under 1900-talet.¹⁹ Han har tillsammans med åtta forskare skrivit historien om olika länders politiska övervakning under 1900-talet. Den artikel som tar upp polissamarbete intar det

¹⁵ Hobson & Kristiansen. *Norsk Forsvarshistorie del 3*.

¹⁶ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 15.

¹⁷ Hobson & Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie, bind 3*. 13.

¹⁸ *Ibid.*, 166-167.

¹⁹ Mazover, *The Policing of Politics*.

kontroversperspektiv som vi har sett i ett antal andra undersökningar och böcker.²⁰ Cyrille Fijnaut beskriver de parter som kämpade om makten i den internationella kriminalpoliskommissionen (IKPK) såsom Västeuropa å ena sidan och Nazityskland å den andra, där Nazitysklands övertagande av organisationen innan andra världskrigets utbrott i Fijnauts narrativ markerar en höjdpunkt i organisationens antikommunistiska verksamhet.²¹

Den bok som mest ingående tar upp det organiserade polissamarbetets historia och utveckling är Mathieu Deflems *Policing World Society*.²² Boken ingår i bokserien *Clarendon Studies in Criminology* och är en av många böcker som tar upp kriminologiska och andra sociologivetenskapliga teman. Det här gör boken till det historiemetodologiskt svagaste bidraget till forskningsläget, eftersom Mathieu Deflem som sociolog inte tar upp vissa problem på samma sätt som historiker gör i sina bidrag till forskningsläget. Det är mer en estetisk brist snarare än en metodologisk. Deflem kompenserar nämligen det relativt grunda historiska perspektivet med en solid empirisk undersökning tillsammans med en mycket kraftfull teoretisk tillnärmning. Han konstruerar en teori som han själv kallar för neo-weberism, som i korthet består av tre punkter.²³ 1) Sannolikheten för att polismyndigheter samarbetar internationellt ökar med den grad av självständighet de nationella polismyndigheterna har gentemot den politiska makten. 2) Chansen för polisiärt internationellt samarbete ökar i de fall där det finns gemensamma gränsöverskridande samarbetsorganisationer som kan fungera som ett forum för idéer och gemensamma projekt. 3) Nationella intressen är överordnade för de aktiviteter och planeringar för de projekt som det internationella polissamarbetet resulterar i. Det här perspektivet är närvarande i hela undersökningen och bidrar till att göra Deflems undersökning till ett mycket värdefullt bidrag till forskningen om det internationella polissamarbetet.

Sammanfattning

Jag har här presenterat de viktigaste bidragen till forskningen om de norska och svenska polisernas historia, samt det internationella polissamarbetet. Forskningen är i överväldigande grad präglad av en metodologisk nationalism, där de olika polismyndigheterna undersöks var och en för sig. Även om de till nöds kan jämföras med andra länders polismyndigheter finns det ingen studie som specifikt undersöker samarbetet mellan polismyndigheterna i

²⁰ Fijnaut, "The International Criminal Police Commission."

²¹ *Ibid.*, 116.

²² Deflem, *Policing World Society*.

²³ *Ibid.*, 21-27.

Skandinavien. Det här är ett förhållande som delvis återfinns i den internationella forskningen där olika länders polismyndigheter förekommer i samma studie, men då enbart som separata fall. Trots ett flertal viktiga bidrag i svensk, norsk och internationell polisforskning existerar det ett stort tomrum inom den polishistoriska forskningen, något som exemplifieras av det faktum att de viktigaste bidragen till den skandinaviska polishistoriska forskningen till mångt och mycket handlar om den militära verksamheten där polisen medverkar som ett konfliktskapande element snarare än något annat. Även om det finns undantag till den här bilden är det tydligt att det finns ett behov för mer polisbaserad historisk forskning, samtidigt som den metodologiska nationalismen behöver utmanas.

1.5 Metod

Min uppsats har ett transnationellt fokus, det vill säga historia som handlar om två statliga institutioner i olika nationalstater och deras samarbete över nationsgränsen. Begreppet transnationell historia har ingen bestämd definition eller någon egen metodologi. Transnationell historia har ingen specifik startperiod, med undandag av framväxten av de första statsstrukturerna 5000 år f.kr. Det råder dock en konsensus om att starten för den egentliga transnationella historieskrivningen finns vid 1700-talets slut och 1800-talets början, i och med framväxten av de moderna nationalstaterna.²⁴ Det är också den här perioden som sammanfaller med framväxten av de moderna polisorganisationerna, i och med statens ökade vilja och förmåga att kontrollera beteendet hos sin befolkning.²⁵

Min undersökning är utformad som en diakron fallstudie. Med fallstudie använder jag John Gerrings definition. Det innebär en studie av ett rumsligt avgränsat fenomen. Studien kan antingen fokusera på en specifik tidpunkt (en synkron studie) eller på utvecklingen under en avgränsat tidsperiod (diakron studie).²⁶ Även om det är vanligast att en fallstudie fokuserar på ett enskilt fall är det möjligt att låta en fallstudie undersöka ett flertal fall. Det finns dock begränsningar för hur många fall en enskild fallstudie kan ta sig an innan den övergår från att vara en fallstudie till att vara en flerfallsstudie (*Cross Case Study*).²⁷

²⁴ Saunier, *Transnational history*, 11-12.

²⁵ Emsley, "Introduction," 1.

²⁶ Gerring, *Case Study Research*, 19.

²⁷ *Ibid.*, 20.

Vilken eller vilka enheter en fallstudie fokuserar på handlar i mångt och mycket om de konventioner som olika vetenskapliga discipliner traditionellt använder sig av.²⁸ Det kan vara allt från enskilda familjegrupper på mikronivå till statsapparater på makronivå. Det viktiga är att det eller de fall som studien använder sig av är tydligt avgränsade i rum och tid.

Jag kommer i min studie gå igenom och analysera två fall. Dels den dagliga kommunikationen mellan Oslos och Stockholms kriminalpolisenheter, och dels de tre nordiska polischefs-konferenserna som ägde rum under 1930-talet. Jag har valt två fall därför att de handlar om liknande saker, och det ena fallet kan därför belysa olika sidor som inte alltid är tydliga i det andra fallet, och vice versa. De två fallen kompletterar med andra ord varandra i den övergripande studien, utan att överskrida gränsen mellan fallstudie och flerfallsstudie (*Cross Case Study*).

Mathew Lange har forskat på metoder som är anpassade för fallstudier. Han har byggt upp en generisk trestegsmodell för fallstudier (*Within case analysis*) som med lätthet kan anpassas till historiska undersökningar.

Primära fallmetoder (*Primary within-case methods*) är metoderna som historikern använder för att samla ihop och presentera sitt material med.²⁹ Min undersöknings primära fallmetoder kommer att vara Ann Laura Stoler's arkivmetod och historiskt berättande (*historical narrative*).

Stoler utgår från insikten att arkivmaterial ger oss begränsad insyn i det förflutna. Hon har forskat i koloniala myndighetsarkiv i framförallt de tidigare Nederländska kolonierna i Asien. Hennes undersökningsfokus har i likhet med min uppsats varit på offentliga institutioners kontakt med befolkningen. Det tillgängliga arkivmaterialet är inte felaktigt, men ska ses på som en selektiv representation av det förflutna. Stoler argumenterar för att det beror på det ”folkvet” (*common sense*) som rådde på institutionen som ansvarade för arkivmaterialet innan det hamnade i det historiska arkivet.³⁰ Folkvettet, eller den institutionella kulturen, avgör vad det är som rubriceras som till exempel politisk brottslighet, och hur straffbart det ska vara. Stoler's metod ska inte uppfattas som en relativisering av historien, utan som en metodologisk precisering. Istället för att använda arkiven för att fastslå ”hur det verkligen var” ska arkiven användas för att se hur myndigheterna definierade och hanterade olika sociala företeelser.

²⁸ Gerring, *Case Study Research*, 19.

²⁹ Lange, *Comparative-Historical Methods*, 69.

³⁰ Stoler, *Along the Archival Grain*, 9.

Historisk berättelse är den vanligaste formen som historiska undersökningar har. Berättelse innebär i det här fallet en redogörelse av en eller flera händelser som är kronologiskt organiserade för att kunna berätta om det som har hänt eller beskriva ett specifikt socialt fenomen.³¹ Det historiska berättandet har som uppgift att beskriva det källmaterial som har använts i undersökningen.³² Metoden begränsar sig i regel till ren presentation av materialet, utan att använda någon slags analys annat än att klassificera de händelser som beskrivs i källmaterialet. Den historiska berättelsen är det fundament som analysen av en händelse eller ett fenomen baserar sig på.

Sekundärmetoder (*Secondary within-case methods*) är de metoderna som används för att tolka det material som har blivit insamlat med hjälp av primärmetoderna.³³ Jag kommer att använda mig av kausalt berättande (*causal narrative*) som min huvudsakliga sekundärmetod. Det finns ett flertal olika definitioner av vad kausalt berättande är. Jag kommer att använda mig av Langes definition. Han beskriver kausalt berättande som en analysteknik som utforskar orsakerna till sociala fenomen genom berättande analys (*narrative analysis*).³⁴ Till skillnad från historiskt berättande fokuserar kausalt berättande på orsakerna till de händelser och fenomen som det historiska berättandet beskriver. Det som är gemensamt för både historiskt berättande och kausalt berättande är att de är diakrona, det vill säga att de visar och förklarar hur saker förändrar sig över tid.³⁵

Jag kommer att kombinera de tre olika metoderna i vad som kallas metodologisk synergi. Även om synergi ofta framstår som ett modeord utan någon riktig innebörd, använder jag det här i sin rätta betydelse. Metodologisk synergi innebär att jag låter mina två primärmetoder och min sekundärmetod samverka tillsammans i min uppsats. De tre ovan beskrivna metoderna används som en enhet i en och samma undersökning.³⁶ Detta ska ses i kontrast till metodologisk triangulering och metodologisk komplementering som båda handlar om att utföra separata undersökningar, vars resultat sedan kombineras med varandra.³⁷

³¹ Lange, *Comparative-Historical Methods*, 44.

³² *Ibid.*, 56-57.

³³ *Ibid.*, 69.

³⁴ *Ibid.*, 43.

³⁵ Gerring, *Case Study Research*, 21.

³⁶ Lange, *Comparative-Historical Methods*, 127-128.

³⁷ *Ibid.*, 121-131.

Mina primär- och sekundärmetoder kommer att summeras i uppsatsens sammanfattning. Därefter kommer jag att analysera de resultat jag har fått fram i min undersökning.

Till hjälp för min analys kommer jag att använda mig av två teorier som vardera täcker vertikala och horisontella relationer. Jag är enig med Jan Bengtssons beskrivning av Husserls fenomenologi där risken för att teorierna får för stort spelrum och formar forskningsresultaten efter teorin är närvarande i alla undersökningar.³⁸ Den här problematiken ska inte ges för stor betydelse, eftersom användandet av teorier är grundläggande för att kategorisera och förstå de forskningsresultat som undersökningarna kommer fram till.

Jag kommer att använda mig av John Benyons vertikala teori om polissamarbete. Teorin utgår från att det finns tre operativa nivåer inom de brottsbekämpande organisationerna. De tre nivåerna är hierarkiskt ordnade utifrån den nivå som det brottsförebyggande arbetet sker på.

På makronivå hör de som arbetar med de stora brottsbekämpande frågorna. Politiker och de högre polisbefälen är aktörer som arbetar på makronivå. De arbetar med lagstiftning, politiska målsättningar och internationella samarbetsorgan för att möjliggöra för aktörerna på mesonivå.

På mesonivå hör polisorganisationernas mellanchefer, i den här undersökningen representerade av polisintendenterna och *politioverbetjentene*. Deras uppgift är att se till att de beslut som tas på makronivån kommer in i polisorganisationens dagliga arbete. De styr verksamheten som föregår på mikronivå.

På mikronivå hör de meniga polismännen och de lägre polisbefälen. Det är de som utför det faktiskt brottsbekämpande arbetet och som till sist får utföra de beslut som tas på makro- och mesonivå.³⁹

Benyons teori är tänkt för kriminologiska och statsvetenskapliga undersökningar vars källor är nutida. I det historievetenskapliga sammanhanget kan det vara svårt att få annat än småglimtar av verksamheten på mikronivå på grund av källsituationen. Det innebär inte att det saknas bevarade källor som belyser aktiviteten på mikronivå. Det är bara vanligare att historiska källor som beskriver makro- och mesonivå finns bevarade i arkiven.

³⁸ Bengtsson, *Sammanflätningar*, 47.

³⁹ Benyon, "The Politics of Police Co-Operation," 357-358.

Jag kommer komplettera Benyons teori med Didier Bigos teori om horisontellt polisarbete.⁴⁰ Bigo argumenterar att gränsöverskridande polissamarbete inte bygger på gemensamma projekt eller målsättningar, utan snarare är ett resultat av sammanfallande behov som Bigo sammanfattar med en tredelad teori som till stora delar kan sägas vara sammanfallande med det neo-weberiska perspektiv som Mathieu Deflem presenterar i sin bok om det internationella polissamarbetets historia.

Del ett är att hänsyn till den geopolitiska situationen i närområdet är med och skapar ett klimat som möjliggör ett informationsutbyte som tidigare inte varit möjligt på grund av nationalistiska intressen. I den här undersökningen handlar det framför allt om hänsynstagandet till stormakterna Tyskland och Sovjetunionen.

Del två handlar om materiella kriterier och praktisk kompetens som tillrättalägger för ett samarbete mellan olika länders polismyndigheter. Materiella kriterier innebär både finansiella tillgångar och inrättandet av professionella forum som till exempel Internationella Kriminalpoliskommissionen (IKPK).

Del tre inkluderar ett organisatoriskt element. Ett effektivt polissamarbete är enligt Bigo beroende av strukturella faktorer som kompromissas fram av de enskilda nationalstaterna för att överbygga organisatoriska skillnader som finns mellan de olika staternas polismyndigheter.

Bigos teori bidrar till att ge en struktur för hur det faktiska samarbetet skedde. Den är en idealmodell som fungerar som vägledning för att kategorisera det materialet som jag har hittat i arkiven.

Jag kommer att använda mig av *Chicago Manual of Style* när jag refererar till mina källor.⁴¹ Anledningen till det är inte att det är ett bättre referenssystem än andra system som används i högre studier. Det är helt enkelt det referenssystem som av tradition används för historievetenskapliga uppsatser. Det blir dessutom mer konsekvent att använda fotnoter för både litteratur och arkivmaterial, som annars riskerar att stycka upp den historiska berättelsen till oläslighet för andra än de som själva forskar på ämnet.

⁴⁰ Lemieux, "The nature and structure of international police cooperation," 3-4.

⁴¹ The Chicago Manual of Style, 16:e upplagan.

2. Historisk Bakgrund

Inledning

I det här kapitlet kommer jag att ha två historiska genomgångar. Den första är för Stockholmspolisens från dess grundande till andra världskrigets utbrott. Jag vill också visa hur dåtidens internationella polissamarbete såg ut. Fokus kommer att vara på kriminalavdelningen, eller som den hette då, detektiva polisen. Det innebär inte att resten av polisorganisationen i staden utelämnas. Det är viktigt att se saker i sitt historiska sammanhang, och det är inte möjligt att skriva en resumé av Stockholmskriminalens historia utan att ta med utvecklingen hos den uniformerade polisen. Den historiska genomgången börjar 1850 när Stockholm fick sin första polisorganisation och gick ifrån väktarsystem till heltidsanställda konstaplar. Genomgången kommer att stoppa vid början av andra världskriget. Det beror på att det är så långt som den här undersökningen går, och att det därför inte är relevant med en längre historisk bakgrund. Den andra genomgången kommer att ta upp det internationella polissamarbetet i Europa. Det är viktigt att veta vilka samarbetsorganisationer som fanns vid den här tiden och vilka former samarbetet mellan olika polismyndigheter hade. Det är en mycket rik historia som hade förtjänat mer utrymme. Att jag tar med det internationella polissamarbetets historia kan verka överambitiöst. Men att göra en sådan här studie utan att ha med någonting om de tidiga samarbetsorganisationerna skulle vara att bara ha med halva bakgrundshistorien.

2.1 Stockholmspolisens utveckling 1850-1938

Franska metoder

Stockholmspolisens kriminalavdelning såg sitt första ljus fjärde oktober 1853 som en mindre stödavdelning till den uniformerade ordningspolisen. Då hette den Säkerhetspolisen, och var tänkt som ett begränsat försöksprojekt. I starten var det få resurser som satsades på kriminalavdelningen, då den från början bara hade fyra man. Det som skilde de nya kriminalpoliserna var att de inte var bundna till ett av stadens distrikt, utan hade hela Stockholms stad som arbetsområde. Avdelningen var inspirerad av de metoder som den franska Parispolisens kriminalavdelning använde. Parispolisen ansågs vid den här tiden ha

världens mest effektiva kriminalpolis.⁴² De franska kriminalpoliserna var civilklädda och ägnade sig lika mycket åt politisk övervakning som att utreda anmälda brott. De var snabba att ta till sig ny teknik, till exempel var de först ut med att fotografera de som blev arresterade.⁴³ Det här påverkade den svenska kriminalavdelningen som redan från början var civilklädd och ägnade sig åt personövervakning. I början handlade det mer om frigivna fångar än politiskt oppositionella. Detektivavdelningens övervakning av politiska möten påbörjades i mer organiserad form först 1885.⁴⁴ Den kriminalitet som kriminalavdelningen utredde var olika sorters småbrott. Grövre brott som mord var en relativt ovanlig uppgift för en kriminalpolis i Stockholm.⁴⁵ Avdelningens status var inte heller den högsta eftersom personalen under en period till stor del bestod av tidigare fångar. Tanken bakom den här något motsägelsefulla idén var att de nya kriminalpoliserna ansågs ha bäst översikt över den kriminella världen, eftersom de själva hade ett kriminellt förflutet. De här kriminalpoliserna misskötte grovt sitt arbete och blev efter bara en kort period ersatta av vanliga poliser. Det tog inte lång tid innan kriminalavdelningen drogs med av den professionaliseringsvåg som rådde under 1800-talets andra hälft. Kriminalkonstaplarna började ägna en allt större del av sin tid åt brottsutredningar som inte bara omfattade snatterier, utan även grövre brottslighet som ingen fram tills dess hade brytt sig om att anmäla till polisen.

1864 bytte avdelningen namn till Detektiva avdelningen, samtidigt som det infördes ett nytt system som baserade sig på så kallade kommissioner. De var en slags miniatyravdelning bestående av två man vardera. Varje kommission arbetade uteslutande med en viss sorts kriminalitet.⁴⁶ Kommissionerna har stora likheter med senare tiders rotelsystem.

Expansiva decennier

Allt eftersom både professionalisering och specialisering ökade fick också polisyrket högre status, och vid sekelskiftet 1900 var synen på polisen som ett genomgångsyrke sedan länge borta. Både Stockholmspolisen och detektivavdelningens personal hade också ökat kraftigt sedan starten. 1903 fanns det på den detektiva avdelningen en föreståndare, tre kommissarier, sex överkonstaplar (en titel som idag motsvaras av inspektör) och 46 konstaplar.⁴⁷

⁴² Furuhausen, *Ordning på stan*, 127.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Langkjaer, "Övervakning i för rikets säkerhet," 50.

⁴⁵ *Ibid.*, 143.

⁴⁶ Järbe. *Polisen i Stockholm förr och nu*, 91.

⁴⁷ *Ibid.*, 125.

Kriminalavdelningen hade vid den här tiden utvecklats till att bli något av en elitavdelning där de redan specialiserade poliserna var tvungna att fortsätta specialisera sig och utbilda sig ytterligare för att kvalificera sig som kriminalkonstaplar.

Kriminalavdelningens poliser beväpnades för första gången 1905. Anledningen var ett resultat av nödvändighet. Det hände att de civilklädda kriminalkonstaplar som övervakade arbetarrörelsens politiska möten ofta blev överfallna av mötesdeltagare, som enbart såg polisen som sina fiender.⁴⁸ Den detektiva avdelningen började 1893 oftare anteckna de anhållnas signalement för att bland annat underlätta identifiering av återfallsförbrytare. De intagna hade blivit fotograferade från och med 1871, men det var nu som man kan tala om signalement i faktisk mening utöver ansiktsbilder.

1900-talets två första decennier innebar många förändringar för detektivavdelningen. Signalementsarbetet fortsatte och 1906 upprättades med inspiration från Köpenhamnspolisens ett särskilt signalementskontor. Det arbetade med nya metoder för att bland annat ta fingeravtryck. Året efter, 1907, fick kriminalpolisens också ansvaret för registreringen och övervakningen av de utländska personer som befann sig inom landets gränser. 1908 började detektivavdelningen samarbeta med militärens Generalstab med övervakning av främst utländska personer som befann sig i Sverige, vilket medförde att Polisbyrån upprättades. Det var en samarbetsavdelning mellan polisens detektivavdelning och militärens underrättelsetjänst. Samarbetet var vid inrättandet 1908 hemligt, och hemligstämpeln följde med när Polisbyrån officiellt bildades 1914 som en underavdelning till Generalstaben. Men redan 1918 blev den en självständig institution med ansvar för en generell kontroll av utländska personer i hela Sverige. Den utökade satsningen på vad som idag kan kallas kriminalpoliser var inte begränsad till Sverige, utan var i takt med tiden.

Brittisk organisation

Om stockholmspolisens metoder inspirerades av Parispolisens, blev organiseringen inspirerad av den Brittiska Londonpolisens. Även England hade utökat sitt antal av polisdetektiver vid mitten av 1800-talet. *Special Branch*, den brittiska Londonpolisens politiska övervakning kan ses som den Brittiska motsvarigheten till Stockholmspolisens 6:e rotel. Från början hette avdelningen *Irish Branch*, och inrättades för att bemöta det ökade hotet från irländska militanta nationalisterna.⁴⁹ Med tiden kom *Special Branch* att få ökat ansvar för alla ärenden

⁴⁸ Furuhausen, *Ordning på stan*, 190.

⁴⁹ Shpayer-Makov, *The Ascent of the Detective*, 52.

som involverade politiskt våld och övervakning av politiska grupper. *Special Branch* kom att få en överordnad roll som den centrala ledande enheten för all politisk polisverksamhet i imperiet. Det är också *Special Branch* som var inspiration till organiseringen av 6:e rotelns verksamhet. Att det är London, och inte Paris, som den svenska organiseringen kom att bygga på beror på att det gjordes ett långt studiebesök till Londonpolisen, som sedan resulterade i en rapport som tog upp förslag på förändringar.

Inrättandet av en specialiserad avdelning med civilklädda poliser var en av punkterna som rapportens författare, juristen Carl Olof Brink, tagit med sig från London. Det var inte bara inrättandet av en kriminalpolis som Brinks rapport var med att få fram. Rapporten kan ses som en av grundpelarna för dagens polisorganisation i Sverige. Bland annat infördes så kallad linjepatrullering, det vill säga att de uniformerade poliserna till fots skulle patrullera en speciell rutt fram och tillbaka under hela skiftet då konstapeln var i tjänst.⁵⁰

Chefen för Stockholmspolisens detektivavdelning kom allt eftersom att sitta på två stolar. 1917 gjordes det en omorganisering inom Stockholmspolisen där det tidigare namnet Detektivavdelningen blev ersatt med Kriminalavdelningen. Avdelningen hade tidigare sorterat under åklagarmyndigheten, men ansvaret för avdelningen kom nu att underordnas den nybildade ställningen med titeln 3:e polisintendent. 3:e polisintendentens ansvar över Polisbyrån kom också att innebära att kriminalavdelningen och Polisbyrån utförde liknande uppgifter under samma chef. Även om det var två separata organisationer existerade det inte vattentäta skott mellan dem. De två avdelningarna kom att ha överlappande verksamhetsområden, även om det var Polisbyrån som hade det överordnade ansvaret.⁵¹

Det här kan orsaka viss begreppsförvirring, eftersom det refereras till bägge organisationer om vartannat när det handlar om utländska medborgares kontakt med myndigheterna. Samarbetet mellan militären och Polisbyrån kom att fortsätta till 1938 då Allmänna Säkerhetstjänsten övertog ansvaret för övervakningen av utländska personer.

Det finns belägg för att det tidigt fanns ett primitivt internationellt samarbete mellan olika länders polismyndigheter. Det bestod huvudsakligen av ett utbyte av information om framförallt anarkister som observerats utomlands, eller misstänktes vara i utlandet. Det finns bevarade förbrytarfoton som med säkerhet kan fastställas komma ifrån Tyskland,

⁵⁰ Furuhausen, *Ordning på stan*, 52-55.

⁵¹ Langkjaer, ”Övervakning för rikets säkerhet,” 50-60.

Ungern, Ryssland och Italien.⁵² Det går däremot inte att säga om de här uppgifterna skickades på begäran av Stockholmspolisen, eller om de olika länderna skickade information om sina anarkister på eget initiativ. Det går heller inte att säga hur officiellt det här informationsutbytet var. Det som talar för att avsändarländerna också var de som var initiativtagare är att det låg i deras intresse att vara ett steg före de misstänkta anarkisterna genom att hjälpa sina utländska kollegor. Det enda som med säkerhet kan sägas är att det existerade ett informationsutbyte mellan europeiska polismyndigheter år 1900, som var inriktat på registrering av anarkister. Eftersom det här var innan föregångaren till Interpol bildades handlade det troligtvis om personliga kontakter poliserna emellan.

2.2 Oslopolisens utveckling 1859 - 1937⁵³

Gamla väktare och nya konstaplar

Det moderna norska polisväsendet såg sitt första ljus 1859. Det var då som den dåvarande *politimesteren*, von Munthe af Morgenstierne, avskaffade väktarväsendet som inte hade hängt med Oslos utveckling, och som för länge sedan blivit ineffektivt.⁵⁴ Den viktigaste förändringen var sammanslagningen av nattvakten med den dagtjänstgörande vaktstyrkan. Dagvakten fungerade om möjligt ännu sämre än nattvakten eftersom de var upptagna med uppgifter som höll dem borta från gatorna och allmänheten. Morgenstierne införde en helt ny, enhetlig, organisation med *politikonstabler* istället för väktare för att markera avståndet mellan den gamla och den nya ordningen. En stor skillnad var att de nya *politikonstablene* blev fast avlönade av kommunen istället för som tidigare ha levt på bötesindrivning.⁵⁵ Med den fasta lönen höjdes anställningskraven, som låg på närmast ingenting, till att konstaplarna skulle ha det Morgenstierne kallade bildning och duglighet.⁵⁶ Morgenstierne blev motarbetad av *bymagistraten*, som inte verkar ha haft lust att ta den ökade kostnaden som följde av förslaget. Trots det antogs den nya organisationen från och med första januari 1859. Reformen var inspirerad av Londonpolisen och polisen i Stockholm. Men den största inspirationskällan

⁵² Lundström, "Jakten på Anarkister," 19.

⁵³ Mellan 1627 - 1924 hette den norska huvudstaden Christiania (från och med 1877, Kristiania). Namnbytet var en hyllning till den danske kungen Christian IV. Första januari 1925 återfick staden sitt ursprungliga namn, Oslo. Jag kommer för enkelhetens skull konsekvent kalla staden för Oslo för att undvika onödiga missförstånd.

⁵⁴ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 189.

⁵⁵ *Ibid.*, 192.

⁵⁶ *Ibid.*

verkar ha varit polisen i Köpenhamn som 1849 omorganiserades på ett nästan identiskt sätt som Oslopolisen gjorde tio år senare. Med avskaffandet av det danska enväldet ändrades Köpenhamnspolisens karaktär. Den blev till en reaktiv institution som istället för att på mer eller mindre lösa grunder försökte stoppa kriminalitet innan den brutit ut, istället började hantera brott som redan hänt, eller var i färd med att hända medan polisen grep in.⁵⁷

En annan skillnad var att Oslos nya konstuplar inte längre använde den gamla ordningens röda rock. De var heller inte beväpnade med morgonstjärnan, en långskaftad spikkklubba. Istället hade de nya konstuplarna en blå uniformsrock och var beväpnade med träbatong. Mer fick Morgenstjerne inte till. Trots ambitiösa men realistiska planer stoppades utvecklingen av en faktor som var ständigt närvarande i norsk polispolitik fram till 1937: kampen mellan stat och kommun om att slippa stå för polisens finansiering.

Morgenstjerne blev efterträdd av Carl Michelet som *politimester* 1862. Han var inte bara tjänsteman, utan också *Venstre*-politiker som visste hur det politiska systemet fungerade och var framgångsrikare än sin föregångare i att driva igenom sina idéer. Michelet lyckades få bukt med de värsta motsättningarna mellan statliga och kommunala institutioner och fortsatte reformarbetet med polismyndigheten. Han fortsatte anpassningen efter Köpenhamnspolisen när han 1866 separerade ordningspolisen och kriminalpolisen, vars konstuplar från och med då enbart skulle utreda brott och inte patrullera gatorna.⁵⁸ Michelet införde också kretsindelning, som innebar att polismännen hade ett avgränsat område att röra sig på under sin patrullering.⁵⁹ Det gav mer frihet åt den enskilde polismannen jämfört med linjesystemet som användes i Stockholm.

Att Köpenhamnspolisen var en inspirationskälla till Michelets omorganisering kan man se i hans förslag på att inrätta tre polisavdelningar; *Ordenspolitiet*, *Oppdagelsespolitiet* (kriminalpolisen) och *Assessorpolitiet*. *Assessorpolitiet* var tänkt att fungera som förhørsavdelning, vars konstuplar uteslutande arbetade med förhör av misstänkta och vittnen samt förberedde det insamlade materialet för rättegången.⁶⁰ Michelets tanke bakom *Assessorpolitiet* var att de skulle garantera den individuella rättssäkerheten eftersom det då inte var samma personer som både arbetade med kriminalfall och förberedde material

⁵⁷ Stevnsborg, *Politi : 1682 - 2007*, 35.

⁵⁸ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 202.

⁵⁹ *Ibid.*, 201.

⁶⁰ *Ibid.*, 204.

inför eventuella rättegångar. *Assessorpolitiet* blev aldrig verklighet, utan de rättegångsförberedande uppgifterna gavs istället till *Kristiania byrett*.⁶¹

En annan viktig skillnad som uppstod mellan *Ordenspolitiet* och *Oppdagelsespolitiet* var att medan *Ordenspolitiet* förblev decentraliserat, blev *Oppdagelsespolitiet* centraliserat.

Oslopolisens elitavdelning

Omorganiseringen av polismyndigheten hade resulterat i att kriminalpolisen hade blivit en egen avdelning, som i tillägg delfinansierades av staten. Trots att det vid den här tidpunkten var en ovanlig ordning ska det inte läsas in för mycket av det. Siffror visar på att det fortfarande var kommunen som hade huvuddelen av finansieringen, samtidigt som personalstyrkan mellan 1865 till 1866 ökade från 96 man till 140 man.⁶² Nio av dessa, en *Politifullmektig* och åtta konstaplar, utgjorde *Oppdagelsespolitiet*.

Avdelningen skiljde sig inte bara från ordningspolisen i fråga om sina mer specialiserade uppgifter, de konstaplar som arbetade i *Oppdagelsesavdelningen* bar inte uniform, utan var civilklädda.⁶³ I början var avdelningens arbetsuppgifter fördelade på två underavdelningar. *Etterforskningsavdelningen*, vars uppgift var att utreda det som Valen-Sendstad diffust kallar för *kriminalsaker*. Utifrån det som kunnat fås ut av Stockholms kriminalpolis första arbetsuppgifter handlade det om egendomsbrott, misshandel och mord.

Förutom *Etterforskningsavdelningen* upprättades också en *Ettersøkelsesavdelning*. Avdelningens uppgift var att efterlysa brottslingar samt att spåra upp och arrestera dem.⁶⁴ *Ettersøkelsesavdelningen* fick samtidigt riktlinjer ifrån justitiedepartementet på hur och när avdelningen skulle utfärda efterlysningar. Avdelningen fick också ansvaret för att sända ut bilder på efterlysta personer till resten av landets polisdistrikt. Året efter, 1867, inrättades dessutom ett fotografikartotek som låg under *Ettersøkelsesavdelningen*. Det skulle innehålla foton på alla personer som gjort sig skyldiga till grövre brottslighet i Oslo. Kartoteket

⁶¹ Tanken bakom *Assessorpolitiet* lever kvar än idag. Det var i Michelets förslag som det nuvarande norska systemet med *politiadvokater* kom ifrån. Åklagarna i Norge är juristutbildade polistjänstemän som idag bär uniform. Juristerna i den svenska Åklagarmyndigheten är en självständig instans utan något ansvar inför Rikspolisstyrelsen.

⁶² Valen - Snedstad, *For lov og rett i 200 år*, 211-212.

⁶³ Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, 258-259.

⁶⁴ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 306.

finansierades helt av *Delinkventsfondet*, vilket var namnet på Justitiedepartementets egen budget.⁶⁵

1886 inrättades *Polititidende*. Tanken var att den skulle fungera som ett centralt kriminalregister för hela landet där signalement och information om efterlysta brottslingar skulle göras tillgängligt för alla Norges polismyndigheter, fängelser, tullens gränsstationer, militären och en rad andra myndigheter i tillägg till de nordiska polismyndigheterna.⁶⁶ Som redaktör för *Polititidende* skapades en tjänst som *politifullmektige*.⁶⁷ *Polititidende* motsvarar den svenska Polisunderrättelser.

Oslopolisen expanderade kvantitativt i takt med att Oslos befolkning närmast exploderade under 1800-talets sista decennier. Men även kvalitativt skedde det framsteg. 1884 fick Oslopolisen sin första telefon. Något som snart skulle visa sig nödvändigt eftersom det redan 1892 fanns 14 000 telefoner i Norge.⁶⁸ Även om det idag framstår som ett lågt antal, var det mycket mer än till exempel England.⁶⁹ Även på det kriminaltekniska området skedde det framsteg under den här tiden.

1907 blev det rutin att konstaplarna på *Ettersøkelsesavdelingen* tog fingeravtryck av gripna personer som sedan lagrades i det centrala kriminalregistret.⁷⁰ 1918 blev signalementskontoret omvandlat till *Identificeringscentralen under Kristiania Politikammer*. Initiativtagare till identifieringscentralen var den norske fängelsedirektören och kriminologen Anders Daae. Tillsammans med den danske *politiinspektøren* Henrik Madsen var Daae år 1900 på ett studiebesök hos Parispolisens signalementsavdelning, *Service d'identité judiciaire*.⁷¹ Avdelningens chef, Alphonse Bertillon är känd för att ha utvecklat det antropomorfiska identifikationssystemet. 1907, ett år efter Stockholmspolisens, ersattes de antropomorfiska mätningarna av läran om fingeravtryck. 1915 blev kontoret en egen avdelning hos Oslopolisen, och 1918 blev det en rikstäckande, statlig institution.

⁶⁵ Riksadvokaten, *Etterforskning av drapssaker*, 124.

⁶⁶ NOU 2003:21, 77.

⁶⁷ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 308.

⁶⁸ Skaret, *Fra Varde til SMS*, 50-51.

⁶⁹ Skaret skriver på samma sida att när Norge hade en telefon per 140:e invånare, hade England samtidigt en telefon per 400:e invånare. Skaret uppger så vitt jag förstått ingen källa för de här beräkningarna. Jag väljer ändå att ta uppgifterna som riktiga, eftersom hans bok har en i övrigt rik notapparat och en bred källförteckning.

⁷⁰ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 309.

⁷¹ Strand, *Efterforskningens Anatomi*, 76-77.

Den sista tillökningen av Oslopolisens avdelningar är också den som troligtvis är mest kontroversiell för den nutida läsaren. När *Politikamrets anmeldelseskantor for ind- og udflytning, reisende og fremmede* inrättades 1901 innebar det en kursändring från 1800-talets mer liberala migrationspolitik.⁷² Från och med 1907 bemannades kontoret av en konstapel, men i och med att mer och mer tecken på att ett krig skulle starta fick kontoret mer personal och mer ansvar. 1914 fick kontoret status som egen avdelning och döptes till *Fremmedkontoret*, dit alla landets polischefer var ålagda att varje månad skicka in översikter över vilka utlänningar som vistats i deras distrikt.⁷³ *Fremmedkontorets* uppdragsgivare verkar ha varit *Generalstabens Etterretningskantor*, snarare än de civila polisbefälen. Under första världskriget arbetade *Fremmedkontoret* med kontraspionage och höll uppsikt över utländska spioner. Deras spionage var sällan riktat mot Norge, men de använde ofta Norge som bas för att spionera på tredje part (spionernas uppdragsländers fiender).

Under mellankrigstiden fortsatte *Fremmedkontoret* sitt arbete. Nu mot utländska medborgare som kom till Norge för att uppmana till strejker och revolution.⁷⁴ Det är just norska myndigheters svala intresse för den inhemska arbetarrörelsen som är den stora skillnaden mellan norsk och svensk politisk övervakning under mellankrigstiden. Även om den norska borgerligheten såg framväxten av socialdemokrater (*Det Norske Arbeiderparti - DNA*) och kommunistpartiet (*Norges Kommunistiske Parti - NKP*) på samma negativa sätt som den svenska borgerligheten fokuserade den norska politiska övervakningen på utländska medborgare framför inhemska politiska partier.⁷⁵ Den övervakning som trots detta ägde rum mot den inhemska arbetarrörelsen lades på is efter att dåvarande försvarsminister Vidkun Quisling 1932 grundlöst beskyllde *Arbeiderpartiet* för att ha fått vapen från Moskva.⁷⁶ Efter Quislings fiasko minskade *Generalstabens* övervakning av arbetarrörelsen till mer eller mindre ingenting. 1935 beslutades det om att Oslopolisens politiska avdelning skulle omdöpas till *Oslo Politikammers Efterforskningskantor*, och skulle bestå av en polisman och en kvinnlig sekreterare.⁷⁷ Kontorets uppgifter var att som tidigare övervaka kommunister. Men en viktig ändring skedde med omorganiseringen: Även fascister och högerextremister skulle från och med nu övervakas på samma nivå som kommunister. Kontoret blev ett

⁷² Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 311.

⁷³ Seilaas, "Politisk politi i Norge," 59.

⁷⁴ Johansen, "Da Generalstaben var Overvåkningspoliti," 13-14.

⁷⁵ Berg & Eriksen, *Den Hemmelige Krigen del 1*, 27.

⁷⁶ *Ibid.*, 35.

⁷⁷ *Ibid.*, 38.

nationellt center för politisk övervakning i Norge, och var det första steget mot skapandet av *Politiets Overvåkningstjeneste* (POT), som bildades 1937 och var resultatet av en sammanslagning av *Fremmedkontoret*, *Kontraetterretningen* och *Efterforskningskontoret* till en samlad organisation.⁷⁸

Polisen förstatligas

1936 kan man säga att kommunerna vann över norska staten i finansieringsfrågan om polismyndigheterna. Det var då som Stortinget antog en ny polislag som innebar att Norges alla polismyndigheter från och med 1937 skulle slås samman till en enhetlig, statlig polismyndighet.⁷⁹ Det var slutet på en stridsfråga som pågått länge innan polisreformen 1858. Striden om kostnadsfrågan mellan stat och kommun finns inte närvarande på samma sätt hos det svenska polisväsendet, där de största oenigheterna mellan kommun och stat var finansieringen av säkerhetspolisen.

Det kan vara värt att veta att anledningen till den här konflikten bottnar i kommunernas till tider mycket ansträngda ekonomi. Problematiken blev inte bättre under mellankrigstidens ekonomiska nedgång. Under 1920-talet genomgick de norska kommunerna en enorm lånekris. De norska landskommunernas skuldutgifter ökade till exempel med hisnande 530 % mellan 1913-1929.⁸⁰ Med det i åtanke blir det lättare att förstå kommunernas ovilja att bekosta lokala polismyndigheter.

2.3 Polissamarbetets historia i Europa

Organiserat polissamarbete har en relativt kort historia. Starten är dessutom väldigt oorganiserad. 1922 och 1923 skapades två parallella organisationer för internationellt polissamarbete, en amerikansk respektive europeisk. Båda organisationerna var uttalat opolitiska, och var inte förankrade i några politiska avtal. Trots den likartade grunden fick de två organisationerna mycket olika historia. När man ser de två satsningarnas historia sida vid sida kan det verka som att den ena var mer lyckad än den andra. Även om det stämmer ur ett internationellt perspektiv, så gjorde bägge organisationerna mycket för att modernisera polismyndigheter som var relativt gammeldags organiserade.

⁷⁸ Berg & Eriksen, *Den Hemmelige Krigen del 1*, 39.

⁷⁹ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 376-377.

⁸⁰ Gustafsson, "Perspektiv på den offentliga sektorn under 1930-talet," 114.

ICP och IKPK - Olika öden för samma idé

Den amerikanska organisationen, *International Police Conference* (ICP) bildades 1922 som ett sätt att möta den påstådda brottsökningen efter första världskriget. Den amerikanska organisationen hade aldrig något stort medlemstal och blev istället en nationell organisation.⁸¹ Den europeiska samarbetsorganisationen för polissamarbete blev mer lyckad än sin amerikanska motsvarighet. Det är den här organisationen som utvecklades till dagens Interpol. *International Criminal Police Conference* (Internationella Kriminalpoliskommissionen - IKPK) blev officiellt bildad i Wien 1923. Det första fröet blev sått redan 1914 under en poliskonferens i Wien på initiativ av Österrike-Ungern. Wienpolisen hade upptäckt att det saknades administrativt och juridiskt grundlag för utlämnande av personer och egendom från andra europeiska länder. För att arbeta fram en internationell överenskommelse anordnade Wiens polismästare, Hans Schober, en konferens där representanter ifrån 14 länders brottsbekämpande myndigheter möttes för att diskutera bland annat rutiner för utlämnande och centraliserade internationella brottsregister.⁸² På grund av första världskriget fick konferensen ingen seriös uppföljning. Det riktiga framsteget kom först efter kriget, 1923. Initiativet kom ännu en gång ifrån Hans Schober. Den här gången fick idéerna som kom fram på konferensen mer konkret resultat, varav det viktigaste var erkännandet att polisen inte hade några politiska kopplingar. Polisarbete sågs istället på som ett kulturellt mål som förenade alla länder på jorden i kampen mot den fara som kriminalitet innebar för alla samhällsformer. Det var också det som tydligast poängterades av Schober 1923: att det nya samarbetet skulle vara inriktat på att förhindra "vanlig kriminalitet". Det vill säga politiskt neutral brottslighet, handlingar som klassades som kriminella oavsett vart i världen man var. Precis som i fallet med ICP så oroade man sig över den upplevda vågen av kriminalitet som till synes sköljde över samhället i efterdyningarna av första världskriget. Polisarbetet försvårades av det faktum att de kriminella utnyttjade ny teknik för att kommunicera och förflytta sig snabbare och effektivare mellan olika länder där de inte var kända av landets polismyndigheter. Det var det som IKPK var tänkt att vara ett svar på. Med hjälp av modern teknik skulle de kriminella fångas. Politiska brott skulle organisationen uttryckligen inte ha något med att göra.⁸³

⁸¹ Deflem, *Policing World Society*, 133.

⁸² Gerspacher & Pujas, "International Police organizations," 242-243.

⁸³ Deflem, *Policing World Society*, 144.

Politisk polis i smyg

Den här visionen blev bara delvis upprätthållen. Det förekom ofta en inofficiell övervakning av kommunister. Schober blev ibland beskylld för att ha skapat IKPK för att på ett förtäckt sätt bekämpa kommunismens spridning. Även om inga länder hade en uttalat motvilja mot kommunismen, fanns det fortfarande en gemensam ideologisk nämnare de icke-kommunistiska länderna emellan. Att Sovjetunionen dessutom inte blev inbjuden att delta, varken före eller efter andra världskriget, pekar ytterligare på en smygideologisering. Det ska dock läggas till att motiveringen till att Sovjetunionens polis inte bjudits in till IKPK var att den var politiskt kontrollerad.⁸⁴ Det här var ett utslag av dubbelmoral. Nazityskland, som blev medlem av IKPK 1935, hade ett politiserat polisväsende där alla tyska poliser blev åsiktskontrollerade av *Sicherheitsdienst* (SD), underrättelseenheten inom SS.⁸⁵ Från och med 1936 blev den tyska kriminal- och säkerhetspolisen omorganiserad av Heinrich Himmler. Tidigare hade alla polismyndigheter sorterat under inrikesdepartementet, men blev nu underordnad *Hauptamt Sicherheitspolizei*, som var en partibaserad institution och föregångaren till *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA).⁸⁶ Efter 1936 var det bara ordningspolisen som låg under inrikesdepartementet.

IKPK behöll sin officiellt opolitiska ställning fram till 1938, när Nazityskland fick den dåvarande polismästaren i Wien att avgå och ersatte honom med en marionett direkt efter *Anschluss*. Efter det så blev organisationen de facto en nazistisk polisorganisation när Reinhard Heydrich mer eller mindre kuppade sig till organisationspresident, en position han hade fram till sin död.⁸⁷ Redan vid *Anschluss* 1938 hade många länder dragit ner på samarbetet inom IKPK, och andra världskriget var den sista spiken i kistan för illusionen om icke-politiskt polissamarbete. Efter kriget blev IKPK återuppbyggt, och de gamla medlemsländerna kom tillbaka för att fortsätta det polisiära samarbetet, till synes med samma opolitiska föresatser. Det är dock talande att även om kommunistländer var medlemmar i kommissionen, fortsatte Sovjetunionen att hålla sig utanför.

⁸⁴ Deflem, *Policing World Society*, 207.

⁸⁵ Emberland & Kott, *Himmlers Norge*, 35.

⁸⁶ Kogon, *SS-staten*, 20.

⁸⁷ Deflem, *Policing World Society*, 177-179.

Svensk-norskt samarbete

Jag har hittat lite material som ger en konkret bild av hur samarbetet mellan svensk och norsk polis har sett ut innan den period jag ska undersöka. Källor saknas inte helt. Det är tryggt att fastslå att det förekom samarbete mellan norsk och svensk polis vid flera tillfällen. Det tidigaste dokumenterade omnämmandet av ett svensk-norskt polissamarbete går tillbaka till 1913. Den ryska militärattachén överste Assanowitsch misstänktes för att bedriva spionage mot Österrike med Skandinavien som operationsbas.⁸⁸ Ett gemensamt arbete mellan svensk, norsk och dansk polis, där en svensk polis reste till Kristiania som förbindelseman, resulterade i att Assanowitsch blev avslöjad och tvingades lämna sin ställning som militärattaché.⁸⁹ Det förekom också ett utbrett samarbete mellan norsk och svensk polis i efterforskningen mot en svensk medborgare, baron von Rosen, som bevisades vara skyldig till att 1917 ha försökt smugla in sprängämnen i Finland i syfte att hjälpa den vita sidan i det finska inbördeskriget.⁹⁰ Johan Søhr tar upp fler exempel, och hävdar att det under första världskriget var rutin att skicka förfrågningar om misstänkta personer till de nordiska polismyndigheterna. Det verkar också ha varit rutin att svenska polismän åkte till Kristiania för att assistera den norska polisen vid utredningar som handlade om mellanstatlig brottslighet.⁹¹ Det var också vanligt att norska polismän utbildades i Sverige. Harry Söderman, den första chefen för Statens Kriminaltekniska Anstalt och professor vid dåvarande Stockholms högskola, uppskattar själv att det mellan 1931 - 1939 utbildades cirka 200 norska polismän i kriminalteknik vid Stockholms Högskola.⁹²

Sammanfattning

Vi har nu fått följa de historiska utvecklingarna hos Stockholmspolisen och det internationella polissamarbetet. Vi har sett hur Stockholmspolisen utvecklades ur det tidigare nattvaktarväsendet 1850. 1853 inrättades en kriminalpolis på försök, vars arbetsmetoder inspirerades av den franska Parispolisen, men blev organiserad efter den brittiska *London Metropolitan Police*. Allt eftersom tiden gick blev den nya kriminalpoliskåren professionaliserad, och vid sekelskiftet 1900 var den en elitavdelning som bara de bästa ordningspoliserna antogs till. Med professionaliseringen ändrades också arbetsuppgifterna.

⁸⁸ Søhr, *Spioner og bomber*, 14.

⁸⁹ *Ibid.*, 12.

⁹⁰ *Ibid.*, 41.

⁹¹ *Ibid.*, 92.

⁹² Söderman, *Polititroppene i Sverige*, 9.

Från att i starten bara ha utrett stölder och andra egendomsbrott var kriminalpolisen indelad i olika kommissioner, som var tvåmansgrupper som utredde allt ifrån de ursprungliga egendomsstölderna till att ägna sig åt övervakning av politiska extremistgrupper, vanligtvis olika arbetargrupperingar och syndikalister. Den här övervakningen specialiserades ytterligare när polisen 1918 ingick ett samarbete med militärens underrättelseavdelning för att effektivisera personövervakningen av, återigen, kommunister och syndikalister, även om det förekom att nazister hamnade i polisens sökljus.

Det internationella polissamarbetet inleddes efter ett antal misslyckade försök 1923 på initiativ av Hans Schober som var polismästare i Wien. Efter en långsam start anslöt sig fler och fler länder, till och börja med enbart europeiska. Organisationen var uttalat opolitisk, samarbetet skulle inte röra politisk brottslighet, utan bara sådant som betecknades som "vanlig kriminalitet". Det var inte heller några politiker inblandade i organisationen som enbart och allena organiserades av polismän. Beslutet att vara en opolitisk organisation fick resultatet att Sovjetunionen inte fick söka medlemskap med motivering att dess polisväsen var för politiskt kontrollerat. Det beslutet stoppade inte det nazistiska Tyskland från att 1935 få fullt medlemskap i organisationen. Det trots att den tyska polisorganisationen var kontrollerad av SS. Det var Tysklands inträde som var början på slutet för mellankrigstidens internationella polissamarbete. I och med *Anschluss*, 1938, fick nazistpartiet kontroll över den österrikiska polismyndigheten, och placerade en egen marionett som president för IKPK. När sedan Reinhard Heydrich själv tog över som president var det inga länder utanför den tyska ockupationszonen som var intresserade av ett samarbete inom organisationens ramar. Efter andra världskrigets slut återupptogs samarbetet inom IKPK. Ett flertal socialistländer blev medlemmar, men Sovjetunionen själv höll sig utanför organisationen även efter kriget.

3. Polisens organisation

Jag kommer att i följande kapitel visa hur Stockholmspolisen och Oslopolisen var organiserad under 1930-talet. Fokus kommer huvudsakligen att ligga på kriminalavdelningen, men hela polisorganisationen kommer att vara med i genomgången. Jag kommer inte att begränsa mig till den faktiska polismyndigheten, utan jag kommer också ta med hela organisationen, från överståthållaren i toppen ned till extrakonstaplarna i botten.

3.1 Stockholmspolisens organisation

Stockholms stads polisorganisation genomgick under 1930-talet en mängd förändringar. Det här var en brytningstid mellan den gamla tidens ordning och dagens organisatoriska uppbyggnad. 1939 var omorganiseringen färdig och har beskrivits utförligt av Flyghed.⁹³ Min genomgång kommer att ta upp hur organisationen såg ut innan den slutliga formen 1939, och tar också upp de förändringar som skedde under 30-talet. Jag hämtar information från samma källa som Flyghed, Alvar Zetterqvists memoarer. Zetterqvist var chef för stockholmspolisens kriminalavdelning mellan åren 1930 - 1955. Jag skulle i vanliga fall avråda till att använda en memoarbok som historisk källa, med tanke på de metodologiska problem som följer med den. Dels är den skriven långt efter tidsperioden som den behandlar, och dels för att det är kriminalchefen själv som skriver om sin egen verksamhet. Texten är dock så pass professionellt skriven att de tendentiösa riskerna är minimala. Jag har kunnat jämföra Zetterqvists berättelser med det arkivmaterial som finns i Arninge, och jag har inte hittat några avvik i memoarerna. Zetterqvist själv verkar vara medveten om risken för tendentiös historieskrivning, och anger att han har utgått ifrån skriftligt material (dock utan källhänvisningar).⁹⁴ Jag har gjort bedömningen att Zetterqvist inte har gjort sig skyldig till någon medveten historieförfalskning utan istället hållit sig så nära sanningen som han har kunnat.

⁹³ Flyghed, *Rättsstat i kris*, 280-290.

⁹⁴ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 36-37.

En spaningsavdelning och fem och en halv rotel

Innan 1936 var kriminalavdelningen uppbyggd kring det som kan kallas det gamla systemet. Den högste chefen var den tredje polisintendenten, som hade det överordnade ansvaret för avdelningen. Mannen som hade hand om den dagliga och mer detaljerade styrningen av avdelningen var chefen för spaningsavdelningen.⁹⁵ Spaningsavdelningen var den avdelning som hade ansvar för det som idag kallas yttre tjänst. Det var kriminalpoliserna i spaningsavdelningen som bedrev spaning och grep efterlysta personer. Spaningsavdelningen leddes av en kommissarie och var i egentlig mening inte överordnad kriminalavdelningens andra rotlar. Trots det så kom spaningsavdelningen att få en överordnad roll just på grund av sin funktion som yttre avdelning. Chefen för spaningsavdelningen var kommissarie Johan Svensson.⁹⁶

Förutom spaningsavdelningen bestod kriminalavdelningen av sex rotlar, som ansvarade för den inre tjänsten. Den första, andra och tredje roteln var allmänna rotlar som arbetade med alla sorters fall som anmäldes. Rotel ett, två och tre turades om att ha jourtjänstgöring. Det vill säga att de tre rotlarna turades om med tjänstgöringen så att, för exemplens skull, rotel ett hade jour på måndag, rotel två tjänstgjorde på tisdag och rotel tre arbetade på onsdagen. På torsdagen var det den första roteln tur att tjänstgöra igen, och så fortsatte roteringen mellan de tre rotlarna.

I tillägg till de tre allmänna rotlarna fanns rotel fyra och fem. De här två rotlarna var specialiserade rotlar som till skillnad från de allmänna rotlarna inte hade roterande jourtjänst, utan arbetade hela veckan. Den fjärde roteln arbetade uteslutande med bedrägerier och förfalskningar. Den fjärde roteln kallades av den anledningen för skojarroteln. Den femte roteln hade ansvar för att utreda lösdrivarärenden.⁹⁷ Lösdrivarroteln var den del av kriminalpolisen som samarbetade med Stockholms stads nio polissystrar, som hade blivit överförda till kriminalavdelningen 1932.⁹⁸

⁹⁵ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 42.

⁹⁶ *Ibid.*, 48.

⁹⁷ Lösdriveri var en vagt definierad förbrytelse. Den har av Johan Edman beskrivits som en restkategori som myndigheterna använde när de inte kunde använda någon av de övriga kategorier som fanns för kriminella och socialt avvikande. Efter 1918 räknades prostitution som lösdriveri, och hamnade därför på femte roteln bord. Andra grupper som gjorde sig skyldiga till lösdriveri var alkoholister, romer (med olika undergrupper), hallickar och luffare [Johan Edman, "Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan," 131 - 143].

⁹⁸ Järbe, *Polisen i Stockholm förr och nu*, 132.

Till sist kommer den sjätte roteln, som hade hand om utlänningsärenden. Den sjätte roteln var inte en rotel i egentlig mening. Av okända grunder var sjätte roteln endast känd som utlänningsavdelningen.⁹⁹ Enligt Zetterqvist var det i funktionen en rotel, men inte till namnet. Det här förhållandet höll i sig ända till omorganiseringen i slutet av 1930-talet. Det är med kriminalavdelningens sjätte rotel som den organisatoriska villervallan börjar. Under första världskriget inrättades Polisbyrån, ett hemligt organ som bildades 1914 under namnet Avdelning 100. Polisbyrån finansierades av staten och styrdes av Generalstaben. 1918 hävdades hemligstämpeln och Polisbyrån blev lagd under Stockholmskriminalens dåvarande chef Erik Hallgren. Den blev en självständig, statligt finansierad instans för utlänningskontroll för hela landet.¹⁰⁰ Enligt Ulf Eliasson fanns det ett motsatsförhållande mellan Generalstaben och ledningen för Stockholmspolisen när det kom till personövervakning. Generalstaben saknade förståelse för att polisen inkluderade nazistiska partier i den hotbildsuppfattning som styrde kriminalavdelningens politiska övervakning.¹⁰¹

Avdelning 100/Polisbyrån fortsatte vara nära knuten till Stockholmspolisens kriminalavdelning. Det var inte alltid lätt att hålla isär 6:e roteln och Polisbyrån eftersom det hände att personal från Stockholmskriminalen hoppade in och tog på sig uppgifter som egentligen skulle utföras av Polisbyråns personal.¹⁰² Även om det ur ett funktionsmässigt perspektiv inte är viktigt att göra den här skillnaden har det ett akademiskt värde att få en översikt av det organisatoriska lapptäcke som existerade vid den här tiden. Det är inte mitt huvudsakliga syfte, därför kan den här genomgången säkert ses som bristfällig av den intresserade. Men läsarna har nu en övergripande bild av hur Stockholmspolisens kriminalavdelnings organisation såg ut under 1930-talet.

3.2 Oslopolisens organisation

Den norska polisen var i likhet med den svenska kommunalt organiserad med lokala jurisdiktionsområden. Till skillnad från den svenska polisen som var helt och hållet kommunalt finansierad, så var finansieringen av den norska polisen fram till 1937 delad mellan kommun och stat. Kommunen var ansvarig för finansiering av verksamheten för ordningspolisens lägre grader, medan de högre polisbefälen var finansierade av staten.

⁹⁹ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar del 1*, 93.

¹⁰⁰ Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 55.

¹⁰¹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 73-74.

¹⁰² Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 58.

Kriminalpolisen finansierades däremot helt av staten. Det här ändrades efter 1937 när staten tog över finansieringen av hela polisverksamheten. Själva organiseringen påverkades inte av de ändrade finansieringsförhållandena. Den norska polisens struktur var vid den här tiden en aning mer stabil än den svenska vilket i min undersökning resulterar i en aning kortare beskrivning. Kriminalpolisen var uppdelad i fem avdelningar, som var specialiserade på olika sorters arbete.¹⁰³

Sedelighetsavdelningen arbetade med utredningar av anmälningar som ordningspolisen gjort angående berusade kvinnor. Avdelningen hade också ansvaret för lösdriveriärenden, kontroll av veneriska sjukdomar och prostitution.

Fremmedkontoret hade ansvaret för all kontroll av utlänningar och allt som rörde kontakt med utländska stater. *Fremmedkontoret* ansvarade för att dela ut pass till norrmän, arbets- och uppehållstillstånd för utländska medborgare, undersökningar angående utländska medborgare som uppehöll sig i Norge och passkontroll på de utländska medborgare som ankom till Norge via skepp. Avdelningen hade en central funktion, i och med att de också skulle utföra undersökningar av ovannämnda grupper på begäran av polisdistrikt i resten av landet, samt andra länders legationer och konsulat.

Eftersøkelsesavdelningen var ansvariga för upplysningar om norska medborgare. De var ansvariga för att efterlysa saknade personer, och bedriva handläggning av bidragsärenden, dela ut bötesförelägganden, skriva ut åtalsbeslut och sköta norska medborgares brottsregister (samt lämna ut detta på begäran av till exempel arbetsgivare).

Identifiseringscentralen var den norska polisens motsvarighet till den svenska Centralbyrån för fingeravtryck. *Identifiseringscentralen* registrerade fingeravtryck för alla som arresterats i Norge, signalementskort och likidentifiering. Avdelningen ansvarade också för att fotografera nya interner i Norges fängelser och arrester i samtliga Norges polisdistrikt. De hade också kontakt med utländska identifieringscentraler, och den internationella identifikationsbyrån i Wien.

¹⁰³ Årsberetning til Justisdepartementet om Oslo politi, 28-30.

4 Brevkontakt 1929 - 1933

Det är i det här kapitlet som min undersöknings första empiriska del startar. Jag kommer på följande 30 sidor gå igenom och teckna upp en bild av hur det regelbundna samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm såg ut. Jag kommer att hänvisa till andra historiker och forskare för att sätta den berättelse jag får fram i sitt rätta sammanhang, men jag väntar med att ge mina egna tolkningar av den bild som jag får fram från mina primärkällor. Mina motiv är pedagogiska, eftersom jag vill vara så tydlig som möjligt på skillnaden mellan de fynd jag har fått fram av mina primärkällor och de slutsatser jag drar av de källorna. Givetvis är följande skildring inte fri från mina egna åsikter och prioriteringar. Men genom att dela upp empirin och analysen kommer jag att åstadkomma en så tydlig skillnad som möjligt mellan mina fynd och min tolkning av dem.

4.1 1930 - Sovjetiska spioner och osynlig vapensmuggling

Under hela 1930-talet skickades en mängd dossierer och personuppgifter mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm. Reidar Sveen hade en mängd dossier på kända kommunister. Bland de tidigast förekommande var norrmännen Christian Hilt och Arvid Gilbert Hansen, båda högt uppsatta i det norska kommunistpartiet (NKP).

Hallgren hade bett om Oslopolisens personmapp på Hansen, som innehöll en stor mängd information om honom och de värv han hade i NKP samt upplysningen att han hade pass till Sverige och en rad länder i Östeuropa.¹⁰⁴ Anledningen till att Stockholmspolisen bad om Hansens personuppgifter var för att han planerade att vara med på det svenska kommunistpartiets åttonde konferens. Stockholmspolisen planerade att arresteras honom och behövde tillräcklig information för att kunna identifiera honom. Efter att Hansen blivit utvisad skickade Hallgren allt politiskt material som Hansen hade haft på sig till kriminalpolisen i Oslo.¹⁰⁵ Hallgren skickade inte bara kopiorna av Hansens papper till Oslo, utan också till Köpenhamn eftersom Hallgren hoppades att den danska polisen skulle kunna identifiera de danska medborgare som förekom i den dokumentation som Hansen hade haft med sig.¹⁰⁶ Några dagar senare visar det sig att Stockholmspolisen fått en annan ledtråd angående ett av de brev som Hansen hade på sig vid sitt gripande. Det hade varit problem att kunna identifiera

¹⁰⁴ Brev till Eric Hallgren från Reidar Sveen, 19/10 1929. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

¹⁰⁵ Brev till Reidar Sveen från Eric Hallgren, 21/1 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁰⁶ Brev till Thune Jacobsen från Eric Hallgren, 21/1 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

alla avsändare och namn i den hög av partirelaterat material som Hansen hade haft med sig, men Hallgren ansåg sig säker på att en av dem var den norska journalisten Asbjørn Andersen, som av en slump hade blivit identifierad av den finska Detektiva Centralpolisen när han passerade en passkontroll på väg till Sovjetunionen.¹⁰⁷

Det framgår inte någonstans vad Hansen hade gjort för att bli arresterad, annat än att delta på SKP:s partikongress. Hansen var mycket högt uppsatt i NKP, och var under en kort period chef för den skandinaviska avdelningen hos den nyupprättade Internationella Leninskolan (MLS).¹⁰⁸ Det är ingenting som tyder på att han ägnade sig åt någon olaglig verksamhet varken i Norge, Sverige eller Sovjetunionen, och hans gripande verkar ha varit mer på grund av att han var kommunist än att han hade ägnat sig åt kriminell verksamhet.

Hilt var också högt uppsatt i det norska kommunistpartiet och hade en rad förtroendeuppdrag. Han var sedan 1925 partisekreterare för det norska kommunistpartiet och redaktör för partiets huvudorgan mellan 1926 - 1929. En kort period var han chef för den skandinaviska avdelningen hos Det Kommunistiska Universitetet för Västerås Minoriteter (KUNMZ) som låg i Moskva och NKP:s representant i Komintern.¹⁰⁹ Han blev inte arresterad tillsammans med Hansen, utan Stockholmspolisen verkade bara vilja ha information om hans bakgrund och förtroendeuppdrag i NKP. I det här fallet får Hansen ses som typisk representant, eftersom de gripanden av personerna som motiverades utifrån de personuppgifter som skickades mellan polismyndigheterna sällan ingående förklarades med annat än att personen i fråga var kommunist.

Ett annat exempel på den här rutinen var när *overbetjent* Skullerud ringde till Stockholmskriminalen för att meddela att Oslopolisen gripit två personer som anges ha varit kommunister.¹¹⁰ Den förste personen var inte från Skandinavien, utan misstänktes vara antingen från Ryssland eller Ungern. Mannens identitet var så långt okänd, men han hade ett svenskt resekort utställt till en Anders Viktor Johansson. Oslopolisen hade Johanssons fingeravtryck i sina register, och den okända personen som dessutom inte kunde svenska, matchade inte dessa. Person nummer två var en svensk kommunist som var möjlig att identifiera som en Josef Bertil Sällgren. Den okände mannens fingeravtryck skickades över till Stockholm med förhoppning att Stockholmspolisen hade hans fingeravtryck eller signalement eftersom Skullerud misstänkte att den okände mannen befunnit sig i Stockholm

¹⁰⁷ Brev till Reidar Sveen från Eric Hallgren, 23/1 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁰⁸ Rønning, "Stalins Elever," 121-122.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 121.

¹¹⁰ P.M., 29 januari 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

innan han kom till Oslo. Om Stockholmspolisen fick reda på något om den mystiske mannen går inte att säga, och precis som i fallet med Hansen uppges inte någon annan anledning till gripandet än att de intagna skulle ha varit kommunister.

Det är bortom alla tvivel att Hansen var kommunist, och åtminstone en av de två arresterade männen som reste med falska papper kunde bekräftas vara kommunister. Därmed innebär det inte att alla som blev arresterade efter kontakt mellan de två polismyndigheterna faktiskt var kommunister. Efter ännu ett av Skulleruds telefonsamtal där stockholmspolisen kom att varnas för en polsk medborgare som uppgavs heta ”Peter Novaket” hade nekats inresa till Norge, och att han i sin visumansökan har uppgivit sin adress till ett hotell i Stockholm.¹¹¹ Novaket uppgavs av Skullerud att vara en agent för den sovjetiska tjekan.¹¹² På promemorian står det skrivet i blyerts att Novaket samma dag reste från Stockholm till Trelleborg. Några dagar senare arresterades den polske mannen av Göteborgspolisen, som därefter identifierade mannen som Peter Novaczek. Omständigheterna omkring arresteringen kan vara värd att ta upp, med tanke på att han av *overbetjent* Skullerud utpekats som agent för tjekan. Stockholmspolisen hade utfärdat en arresteringsorder för Novaczek utifrån Skulleruds meddelande. Han hade arresterats av Göteborgspolisen och blivit tillsagd att lämna Sverige. Han gick med på att göra det frivilligt, och uppgav att han skulle resa via Malmö till Tyskland. Men i Malmö blev han arresterad av polisen för andra gången. Han hade tagit sig in på ett hotellrum och hade enligt hotellpersonalen som upptäckte honom varit där i tio minuters tid. När personalen konfronterade honom uppgav Novaczek att han hade gått fel när han letade efter toaletten. Han blev efter det tvångsavvisad av Malmöpolisen och sattes på en båt till Tyskland. Historien tar inte slut här. Zetterqvist kontaktade IKPK i Wien och bad kommissionens identifikationscentral identifiera Novaczek.¹¹³ IKPK bekräftar Peter Novaczeks identitet, och uppger tillsammans med allmänna uppgifter om hans fasta adress och signalement att han har en bror som heter Jan Novaczek. Det finns inga uppgifter om att han skulle vara en sovjetisk underrättelseagent. Frånvaron av sådana upplysningar behöver inte betyda något, eftersom utländska personer registrerades på rutinmässig basis i många länder, och alla östeuropeiska medborgare misstänktes inte ens på den här tiden för att vara tjeka-agenter. Det framkommer senare att Novacek var yrkeskriminell som inriktade sig på

¹¹¹ Brådskande P.M., inkommet 7/5 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

¹¹² Tjekan var det ursprungliga namnet på KGB.

¹¹³ Promemoria, inkommen 12/5 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

just inbrott i hotellrum.¹¹⁴ Han hade arresterats ett flertal gånger i Polen, blivit dömd till fängelse i Tyskland, utvisats ur Österrike och under hösten 1929 uppehållit sig olagligt i Danmark under en dryg månads tid.

Att Zetterqvist kontaktade IKPK för att få mer information om Peter Novazcek ska inte tas som bevis för att saken togs extra allvarligt. Stockholmspolisen utförde enbart i ett fåtal fall djupgående identitetskontroller, mest rutinmässigt och för att göra sina kollegor i IKPK:s identifikationscentral i Wien till lags.¹¹⁵ Novazcek hade fortfarande blivit arresterad oavsett Skulleruds ilvarning om han hade blivit ertappad med att ha brutit sig in i någon annans hotellrum. Risken att Novazcek faktiskt skulle vara en agent för Tjekan kan i ljuset av upplysningarna från Wien och Köpenhamn sägas vara obefintlig. Vad det handlade om var en kringflackande småtjuv som ännu en gång blev arresterad av polisen.

Anledningen till att Skullerud antog att Novazcek skulle vara sovjetisk underrättelseagent hade sin förklaring i en hopblandning av identiteter beroende på en ytlig förundersökning i kombination med vild fantasi. Omkring samma tid som den ovan beskrivna historien ägde rum arresterades nämligen en annan polsk småtjuv, Edvard Mieszfalski, för att ha snattat mat på Stockholms Centralstation.¹¹⁶ Förutom en medlemsbok för det tyska kommunistpartiet var han beväpnad med en pistol. Det står ingenting om att Novazcek skulle ha varit kommunist, vilket gör att det finns en möjlighet att han och Mieszfalski blivit hopblandade av Skullerud. Särskilt ifall bägge personerna sökt inresetillstånd i Norge. Istället för tysk kommunist hade Novazcek blivit ”uppgraderad” till en tjekaagent i Mieszfalskis ställe.

Polisens snabba registrering av inhemska och utländska kommunister skedde inte bara i Stockholm eller Oslo. Ett exempel är när den tillförordnade stadsfiskalen i Norrtälje via telefon informerade Stockholmskriminalen att två norrmän, identifierade som bröderna Leif Josef Egge och Knut Olav Egge deltog på ett kommunistiskt läger i Häverö. Den tillförordnade stadsfiskalen hävdade att de två bröderna skulle vidare till Hälsingfors, troligtvis på ännu ett kommunistläger.¹¹⁷ Stadsfiskalen i Norrtälje nämner inte att Leif Josef

¹¹⁴ Brev till Stockholms Politi, Kriminalafdelingen från Chefen for Statspolitiet Kjøbenhavn V, 15/5 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande brev vol. 1.

¹¹⁵ Referat över förhör hållet vid parlamentariska undersökningskommissionen med docenten Harry Söderman den 14/9 1945, s. 11. Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans Arkiv, vol. 24.

¹¹⁶ Promemoria, 14/5 1930, Riksarkivet Arninge. Inkommande Handlingar vol. 1.

¹¹⁷ Promemoria inkommen 6/7 1936, registrerad 16/7 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

och Knut Olav gjort något olagligt eller haft något att göra med polisen. Han tyckte helt enkelt att myndigheterna skulle känna till de två norska kommunisternas närvaro i landet.

Även om Norrtäljepolisens nitiskhet kan verka en smula tagen ur luften var den inte en engångsföreteelse. Detektiva Centralpolisens chef Esko Riecki hittade ett spår som enligt honom själv var högtintressant både för finländska, svenska och norska polisen.¹¹⁸ Hans entusiasm möttes av viss skepsis av både Eric Hallgren och Reidar Sveen. I ett brev till Hallgren och Sveen bifogar Riecki en översättning av en artikel om kommunistisk etappverksamhet som DCP hittat i det finländska Agrarförbundets partitidning *Suomenmaa*.¹¹⁹ Den översatta artikeln finns bifogad i brevet till tredje polisintendenten och troligtvis även till brevet till Sveen, även om det inte har gått att hitta i de norska arkiven. Artikeln kan bäst beskrivas som en tre och en halv sidor lång äventyrshistoria. Läsaren får följa en man som uppges heta Veerus, även om artikeln antyder att det är ett falskt namn. Historien börjar redan 1923 när Veerus ska resa från Finland in i Sverige där han lyckas vinna det lokala kommunistpartiets förtroende. Efter att ha stannat i Sverige några veckor fortsatte färden till norska Vardø via Narvik. I Vardø skulle Veerus tagits emot med misstänksamhet. Artikeln skildrar i en lång beskrivning Vardøkommunisternas förhör av Veerus, som dock slutade lyckligt med att det lokala kommunistpartiet köpte en segelbåt till Veerus, så att han kunde ta sig till Ryssland. Efter den här prologen fortsätter berättelsen in i modern tid, det vill säga 1930. Veerus är ännu en gång på resande fot. Mest av nyfikenhet ville han veta hur samarbetet mellan de norska, svenska och finska kommunisterna såg ut, när han en andra gång gav sig ut på samma resa som han sju år tidigare gjort. I en bisats tilläggs det att han har blivit dömd till döden i Ryssland, och därför rymt därifrån. Några rader längre ned är han också efterlyst i Finland.

När han kommer tillbaka till sina gamla bekanta i Narvik är det ingen som vet om hans dödsdom i Ryssland, utan han skickas vidare till Trondheim. Här gick det sämre för Veerus, och efter ett långt förhör slutar det hela med att han anklagas för att tillhöra den finska hemliga polisen. Veerus flydde tillbaka till Sverige, och blev den här gången skickad till Stockholm, där hans historia inte blev ifrågasatt, men däremot blev utskälld för att ha svikit sin plikt som kommunist genom att avvika från sin post i Finland. Artikeln avslutas med en sammanfattning om att det nu är bevisat hur väl organiserad den kommunistiska

¹¹⁸ Brev till tredje polisintendent i Stockholm från Esko Riecki, 11 juli 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande Handlingar vol. 1.

¹¹⁹ Agrarförbundet, eller *Maalaisliitto*, var det tidigare namnet på dagens Finska Centerparti.

etappverksamheten mellan de nordiska länderna och Ryssland är. Artikeln ger inga som helst bevis på att ha seriösa källor, annat än i finska meningsmotståndares kommunistkräck. Det finns visserligen bekräftat att det fanns en etablerad kommunistisk verksamhet i Vardø, den så kallade *Vardø Etat*, som var ett norskt företag som bedrev handel med Sovjetunionen. Det fungerade också som en propagandacentral för Sovjetunionen och skickade mellan varven rapporter om läget i Nordnorge till den ryska underrättelsetjänsten.¹²⁰ I Norge vad det dock bara militären som visade något större intresse för *Vardø Etat*.¹²¹ Försvaret ansåg att det inte fanns några som helst tvivel att *Vardø Etat* var ett bevis på den röda faran i Nordnorge, en syn som bara delvis delades av den norska polisen.¹²²

Stockholmskriminalen delade inte heller den norska militärens intresse för Riekkis spår, eftersom Hallgren fem dagar senare i en rapport till polismästaren visar sig ha undersökt artikeln grundligt.¹²³ Inte bara har de identifierat författaren till artikeln som en finsk kommunist vid namn Toivo Kuisma, de kan också säkert säga att Kuisma är identisk med artikelns huvudperson, Veerus. Rapporten lyckas också med att identifiera samtliga nämnda kommunister i både Sverige och Norge och ger ett grundligt intryck. Stockholmspolisen hade fått den vid den tidpunkten opublicerade artikeln av Kuisma när han blev arresterad i Stockholm, och sedan utvisad till Finland. Artikeln blev tryckt i *Suomenmaa* en vecka senare, och därefter skickad till Stockholm och Oslo från Detektiva Centralpolisen.

Artikeln i *Suomenmaa* är inte de enda upplysningar som handlar om ishavsregionen den här sommaren. 26 augusti 1930, i ett konfidentiellt brev till stadsfiskalen i Boden skriver Eric Hallgren att Stockholmspolisen har fått ett ”förtroligt meddelande” från Norge. Detta meddelande kan avslöja att det har smugglats in eldkastare från Norge till både Sverige och Finland via en sovjetisk lastbåt som ofta handlade med Norge.¹²⁴ Den detaljerade informationen i brevet kontrasteras av att det saknar namngiven avsändare. Att Stockholmskriminalen var mindre villig att tro på de här uppgifterna syns i den korthuggna uppmaningen till stadsfiskalen i Boden att själv undersöka hur det låg till.

Hallgren fick till slut en rapport från Boden som han delade med Riekki. Hallgren kan berätta att skeppet är nybyggt och avsett för trafik mellan sovjetiska

¹²⁰ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 126-127.

¹²¹ *Ibid.*, 131.

¹²² Bergh & Eriksen, *Den hemmelige krigen del 1*, 37-38.

¹²³ Vördsam P.M. till herr Polismästaren, 17 juli 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹²⁴ Konfidentiellt brev till stadsfiskalen i Boden, 26 augusti 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

ishavshamnar. Han hänvisar återigen till att de från ”tillförlitligt håll” fått uppgift om att skeppet ska ha varit i Norge, även om han själv inte kunnat få någon bekräftelse på det.¹²⁵ Meddelandet nämner ingenting om varken personer eller de platser som Kuisma skrev om i sin artikel.

Den här historien slutar inte med det anonyma meddelandet. Detektiva Centralpolisen nåddes också av ryktet att Sovjetunionen smugglade eldkastare till Sverige och Finland via Norge. Riecki var väldigt angelägen att höra om Zetterqvist och Sveen hade några fler upplysningar om vapensmugglingen.¹²⁶ Riecki kan också berätta att efter att ha förhört en finländsk kommunist så har han fått information om att en annan finländsk kommunist använder sig av en svensk affärsmans pass, och att ett obekräftat rykte berättar att finländska kommunister tagit sig till Sverige för att öka den kommunistiska undergrävande verksamheten mot Finland. Det verkar dock som att den norska och svenska polisen lade fallet på hyllan efter den mer eller mindre resultatlösa undersökning som Bodenpolisen gjorde.

Ryktena om sovjetisk vapensmuggling visade sig dock vara ovanligt seglivade. Det tidigare legationsrådet för den sovjetiska legationen Serge Dmitrievsky uppgav under ett förhör att Sverige hade använts som transitland för vapensmuggling in i Finland.¹²⁷ Den här gången var långt ifrån några eldkastare. Istället uppges det vara browningpistoler av samma typ som den tidigare nämnde snattaren Edvard Mieszfalski hade blivit ertappad med. Vapnen skeppades heller inte med båt direkt från Murmansk. Istället ska smugglingen ha hanterats av handelsdelegationerna vid de sovjetiska konsulaten i Stockholm och Berlin.¹²⁸ Det finns också tecken som tyder på att det hela liknade en slags pyramid. Landets partiledning fick tilldelat ett visst antal vapen av den sovjetiska ambassaden, som i sin tur delade ut vapnen till de mest betrodda medlemmarna. Det var sedan deras uppgift att stå för bedömningen av de enskilda partimedlemmarna som till slut fick vapnen.¹²⁹

Det är mycket lättare att tro på berättelsen om pistolsmuggling än ryktena om eldkastare av flera anledningar. För det första så har påståendet en namngiven källa. En källa som dessutom indirekt varit inblandad i smugglingen. För det andra är småkalibriga pistoler

¹²⁵ Konfidentiellt brev till Esko Riecki, 20 september 1930, Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹²⁶ Förtroligt brev till Herr tredje polisintendent Erik Zetterqvist från chefen för Detektiva Centralpolisen, Esko Riecki, 4/8 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

¹²⁷ Promemoria inkommen 15/9 1930, Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

¹²⁸ Från ryska till svenska översatt promemoria till advokat Wilho Sarkanen från Serge Dmitrievsky, inkommen 16/9 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 1.

¹²⁹ Promemoria inkommen den 5/11 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

enklare att smuggla än större vapen. För det tredje uppgav Dmitrievsky att det handlade om små partier med vapen, och inte de enorma mängder som de obekräftade ryktena antyder. För det fjärde så ger det en logisk förklaring till varifrån Mieszfalski fått sin pistol. Han var trots allt medlem i tyska kommunistpartiet, och det kan mycket väl ha uppvägt andra tvivelaktiga karaktärsdrag som den lokala svenska kommunistiska förtroendemannen såg i den polske småtjuven. Det handlar fortfarande om indicier eftersom polisen inte hittat några handfasta bevis på att det tidigare legationsrådet talade sanning, något som återspeglas i polisens rapportering som präglas av en avvaktande skepsis.

När väl ryktena om sovjetisk vapensmuggling tystnade fylldes tomheten istället av nyheten om en Skandinavisk kommunistkonferens. Den nyblivne tredje polisintendenten Alvar Zetterqvist kontaktade Reidar Sveen angående en ”skandinavisk-finsk antifascistisk konferens” som SKP hade anordnat i Stockholm den 10:e augusti. Zetterqvist kunde upplysa om att fyra norska kommunistiska organisationer hade skickat medlemmar till konferensen. De norska konferensdeltagarna som Stockholmspolisen lyckades identifiera var Gunnar Lund (Sovjetunionens vänner förbund i Norge), Rasmus Rasmussen (Centralkommittén för Internationella Arbetarhjälpen i Norge), Ingvald Larsen (Röda Arbetarhjälpen i Norge) och Jacob Friis (Antifascistiska kommittén i Oslo). Det har senare bekräftats att dessa organisationer ingick i den sovjetiska internationella propagandaapparaten och har beskrivits som stödorganisationer till de olika nationella kommunistpartierna.¹³⁰ Deras verksamhet ska ha bestått av informationsspridning och PR-verksamhet och det finns inget som säger att någon av organisationerna har ägnat sig åt organiserad vapensmuggling eller haft några seriösa planer på lagbrott.¹³¹

Av de ovan nämnda personerna är det bara Jacob Friis som blivit utbildad i Sovjetunionen. Han gick en 9-månaderskurs på Internationella Leninskolan mellan 1929 - 1930 samtidigt som han undervisade i historia vid Det kommunistiska universitetet för västerns minoriteter.¹³² Friis och Gunnar Lund hade tidigare under året förlorat sina platser i Politbyrå efter anklagelser om bristande politisk aktivitet.¹³³

Konferensen beslutade att tillsätta en skandinavisk antifascistkommitté, vars syfte var att fungera som verkställande organ för de beslut som konferensen enades om. Även i den kommittén valdes normännen Jacob Friis från Oslo in tillsammans med en man som

¹³⁰ Oredsson, *Svensk Rädsla*, 199.

¹³¹ Rønning, ”Stalins Elever,” 265.

¹³² *Ibid.*, 127-128.

¹³³ *Ibid.*, 233.

bara refereras till Vestad som kom ifrån Kongsvinger. Den tredje och sista norrmannen att ingå i den Antifascistiska kommittén var Gustaf Moe från Bergen. I konferensens presidium valdes norrmännen Anna Antoni och Jacob Friis in, och till sist kan Zetterqvist berätta, att samme Friis och en person vid namn Olsén valdes in i konferensens redaktionskommitté.¹³⁴ Han ber om att få den information som Reidar Sveen har om dessa personer, något han också fick.¹³⁵ Sveen kan ge mer upplysningar om fullständiga namn, bostadsort, yrke och politisk karriär för fyra av personerna på konferensen. Han identifierar också den okände Vestad som en Peter Vestad, vice ordförande för *Norsk Skog- og Landarbeiderforbund* som under våren 1931 ingått ett samarbete med den sovjetiska fackföreningen som innebar att 152 norska skogsarbetare skickades till Sovjetunionen för att arbeta i skogsindustrin.¹³⁶ Anna Antoni och Gustav Moe var inte kända av *Oppdagelsespolitiet* i Oslo.

Efter den kommunistiska konferensen lugnade verksamheten ned sig, med undantag av en förfrågan från Esko Rieki som bad om upplysningar angående två finska kommunister som rest genom Norge in i Sverige via Charlottenberg till och från Köpenhamn.¹³⁷ Zetterqvist kan inte bekräfta att de finska kommunisterna har rest genom Sverige, och förklarar detta med att kontrollen av inresande på senare tid har blivit förslappad mot vad den en gång var. Han vill däremot inte helt avskriva den ospecificerade tidningsnotis som Rieki har använt som källa och grund till sin förfrågan. Zetterqvist lät oavsett utredningen om finländarna fortgå, utan att jag har hittat något som visar på om det norska *Fremmedkontoret* någonsin blev inkopplat på saken.

¹³⁴ Brev till Reidar Sveen från tredje polisintendenten, 5/9 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹³⁵ Brev till tredje polisintendenten från chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo Reidar Sveen, 4/10 1930. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹³⁶ Rønning, "Stalins Elever," 142.

¹³⁷ Brev till Esko Rieki från Alvar Zetterqvist, 22 november 1930. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

4.2 1931 - Kommunistisk konkurs och polisiär homofobi

1931 vidareutvecklade den svenska polisen sin kommunistregistrering genom att på militärens initiativ upprätta listor över bekräftade eller misstänkta kommunister.¹³⁸ Dessa listor uppdaterades sedan en gång i kvartalet och skickades bland annat till de svenska konsulaten i utlandet.¹³⁹ De skickades också på tredje polisintendentens initiativ till cheferna för kriminalpolisen i Oslo, Köpenhamn och Helsingfors.¹⁴⁰

Vid den här tiden var de norska och svenska kommunistpartiernas ekonomi i ruiner. Revisorn Bernhard Otto Rudolf Kühl anlände i mars till Stockholm för att på uppdrag av det tyska kommunistpartiet gå igenom ekonomin till de svenska och norska kommunistpartierna. Dagen efter sin ankomst greps han av stockholmspolisen.¹⁴¹ Zetterqvist beskriver gripandet som en odramatisk affär som markerade slutet för de utländska kommunisternas aktiva period i Sverige.¹⁴² Kühl hade med sig ekonomiska översikter för både det norska och svenska kommunistpartiet, som Zetterqvist snabbt skickade till Sveen i Oslo. Den ekonomiska översikten är daterad till 16 februari 1931 och är en dyster beskrivning av hur de norska och svenska kommunistpartiernas tidningars ekonomi är mer eller mindre körd i botten. Att det tyska kommunistpartiet är inblandat beror på att den kommunistiska tidningen *Ny Dag* under 1930 fått 100 000 svenska kronor av de tyska kommunisterna, och det norska kommunistpartiet fått 500 000 svenska kronor under samma tid.¹⁴³ Den tyska arbetarrörelsen hade hjälpt sina skandinaviska systerpartier tidigare. Den svenska

¹³⁸ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 155.

¹³⁹ Brev till inrikesministern i Konstantinopel från Alvar Zetterqvist, 16 februari 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁴⁰ Konfidentiellt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo, Herr Reidar Sveen, 7 april 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

Konfidentiellt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet i Köpenhamn, Herr Thune Jacobsen, 7 april 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

Konfidentiellt brev till Chefen för Detektiva Centralpolisen, Herr Esko Rieki, 1 april 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁴¹ Brev till Herr Chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo, Reidar Sveen, 11 mars 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁴² Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar del 1*, 400-401.

¹⁴³ Vördsam P.M. till Kungliga Utrikesdepartementet från t.f. tredje polisintendenten, 14/7 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

Landsorganisationen (LO) fick ekonomisk hjälp under en storstrejk 1909 som svar på att arbetsgivarsidan beslutat om lockout.¹⁴⁴

Efter partistriden i *Det norska arbeiderparti* som resulterade i bildandet av *Norges kommunistiska parti* fick NKP under några år finansiellt stöd av Komintern. Vid 1931 var det dock länge sedan något sådant stöd förekommit.¹⁴⁵

De två skandinaviska kommunistpartierna hade, trots det tidigare ekonomiska stödet, skuldsatt sig djupt genom en kombination av tillfälliga olyckor och rent slarv. Ledaren för Kominterns Berlinbyrå, Hugo Eberlein, ordnade så att det finansiella stödet tillfälligt återupptogs 1931. Därför skickades Kühl till Skandinavien för att göra en närmare revision av partifinanserna med syfte att få partiernas verksamheter på fötter igen.

Planen gick uppenbarligen inte helt efter beräkningarna, eftersom den aktuella revisorn, Bernard Kühl blev arresterad redan dagen efter att han kommit till Sverige. Zetterqvist bifogade förutom den ekonomiska översikten en inlämningsedel för resgods som var utställd för Centralbangården i Oslo (nuvarande Oslo Sentralstasjon). Zetterqvist bad Sveen om att Oslopolisen skulle lösa ut bagaget och sända innehållet till Stockholmskriminalen. Sveen hämtade ut Kühls koffert och skickade den med ilbud till Stockholm. Som en bonus nämner Sveen att han lyckats få NSB att inte fakturera polisen för den tid de har förvarat väskan. Fraktkostnaderna måste fortfarande Stockholmskriminalen betala.¹⁴⁶ Bagaget innehöll inget annat än kläder. Zetterqvist varnade också Sveen för att Kühl kunde komma att resa till Norge för att fortsätta sitt planerade revisionsarbete där istället, eftersom Zetterqvist skulle utvisa Kühl ur landet.¹⁴⁷

Det var inte bara Zetterqvist som hade upprättat kommunistregister. Även Sveen skrev en promemoria om de norska kommunisternas verksamhet under 1930 som han skickade till Zetterqvist för allmän upplysning.¹⁴⁸ Även Sveen gjorde detta på militärens initiativ.¹⁴⁹ Det är en 11 sidor lång genomgång av den norska kommuniströrelsen som tar upp

¹⁴⁴ Oredsson, *Svensk Rädsla*, 49-50.

¹⁴⁵ Rønning, "Stalins Elever," 231-232.

¹⁴⁶ Brev till Herr polisintendent Zetterqvist från Chefen for Oppdagelsespolitiet i Oslo Reidar Sveen, 12/3 1931. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁴⁷ Konfidentiellt brev till Herr Chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo, Reidar Sveen, 17 mars 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁴⁸ Konfidentiellt brev till Herr chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo Herr Reidar Sveen, 7/4 1931. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁴⁹ Bergh & Eriksen, *Den hemmelige krigen del 1*, 38.

medlemmarna i den översta partiledningen, den Fackliga kommissionen, Organisationskommittén, Valkommittén, Kommittén för arbete i massorganisationen samt Bonde- och fiskarkommittén.¹⁵⁰ De flesta namn som finns med på listan har så långt inte dykt upp i några andra sammanhang. Ett undantag är den tidigare förekommande Gilbert Hansen, tidigare beskrivits som Sovjetunionens toppman i Norge. Hansen uppges sitta i partiledningen och i Kommittén för arbete i massorganisationen samt vara redaktör för *Arbeideren*, kommunistpartiets tidning. Promemorian vittnar om ett kommunistparti med låg medlemsuppslutning, trots partiledningens ambitioner om att värva 300 nya medlemmar innan året är slut. Det uppges också att kommunistpartiets Osloavdelning fick 610 röster i 1930 års stortingsval och tappade därför sitt enda mandat. Jämfört med de 1360 stycken röster de fick i valet 1927 kan det ses som närmast katastrofalt. Partiledningen hade som mål att värva 300 nya medlemmar under 1931. Partiets ekonomi var också väldigt dålig, något som resulterat i att partitidningen *Arbeideren* blivit tvungen att minska utgivningen till ett nummer i veckan. Den dåliga ekonomin beskrivs närmare i detalj i den revisionsberättelse den arresterade revisorn Kühl hade med sig till Stockholm och bekräftar det som Sveens promemoria har att berätta. Den kan också ses som en av grunderna till polisens avslappnade attityd mot kommunist- och vänstergrupper. Med tanke på att ekonomin var så pass dålig var det mycket liten risk för några som helst seriösa revolutionsförsök, och även om det fanns en viss antikommunism inom polisen så måste det ha varit tydligt för dem att varken det svenska eller norska kommunistpartiet där och då utgjorde någon större hotbild.

Kontakten mellan de två ländernas polismyndigheters kriminalavdelningar begränsade sig vanligtvis till Oslo och Stockholms städer, men det fanns undantag. Chefen för *Oppdagelsespolitiet* i Bergen ber i ett telegram om upplysningar om en svensk kommunist som kommer från IAH:s Sverigeavdelning.¹⁵¹ IAH ska läsas som Internationella Arbetarhjälpen och var den nationella lokalavdelningen av Mezjrabpom, en organisation vars syfte var att hjälpa strejkande arbetare.¹⁵² Sven Jonson, som uppges vara sekreterare i IAH, kommer till Bergen för att hålla ett föredrag om händelserna i Ådalen som utspelade sig den 14:e maj 1931. Samma dag svarar Zetterqvist med ett telegram där mannen namnges som

¹⁵⁰ Brev från Chefen for Oppdagelsespolitiet till tredje polisintendent Zetterqvist, 30/3 1931. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁵¹ Telegram från Chefen for Oppdagelsespolitiet Bergenn [sic] till Tridje [sic] Polisintendenten i Stockholm, 9/6 1931. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁵² Rønning, ”Stalins Elever,” 276

Sven Johnsén. Förutom personuppgifter bifogar Zetterqvist en kort resumé över Johnséns politiska bakgrund samt bekräftar att han är IAH:s sekreterare.

Även om vi har sett att Stockholms- och Oslopolisen mest samarbetade med informationsdelning om olika sorters kommunister förekom det en del mindre ideologiska ämnen poliserna emellan. Homosexualitet förekommer mer sällan än olika ideologiska vänstergrupper hos polisen, men det är uppenbart att polisen både i Oslo och i Stockholm var mer öppet negativa till dem än till de vänsterorienterade personer som oftare förekom i polisens interna korrespondens. Ett exempel är när Reidar Sveen förfasas över en tavla som Oslopolisen hittat i bostaden till en homosexuell man som de gjort en razzia mot.¹⁵³ Tavlan i fråga är Agostino Carraccis ”En nymf och två satyrer.”¹⁵⁴ Motivet kan inte utan vidare anses som särskilt homoerotiskt, i och med att motivet visar en man i form av en satyr som piskar en kvinna i form av en nymf som är fastbunden vid ett träd. Sveens åsikt om tavlan är att den trots sin finkulturella kontext visar en motbjudande scen som enligt honom själv är ett uttryck för ägarens sadistiska personlighet. Sveen tar upp möjligheten att tavlans motiv kommer att användas som material till den stora mängd tidningar med pornografiskt innehåll som var populära inom den så kallade nakenkulturen som hade sitt ursprung i Tyskland och som vid 1931 kommit till både Sverige och Norge. Att varken Sveen eller Söderman var särskilt positiva till homosexualitet är uppenbart, och det faktum att Sveen refererar till den homosexuella mannen som *analfetisjchist* förstärker den bilden. Alvar Zetterqvist skriver i sina memoarer att Stockholmspolisen under 1930-talet inte bara slog hårt mot alla former av homosexualitet, utan också allt som hade med nakenhet att göra så till den grad att de blev kritiserade av både press och allmänhet.¹⁵⁵ Även om han själv menar att moralen var en annan på 1930-talet beskriver han 30 år senare fortfarande homosexuella som människor med en sjuklig livsstil, och han avviker inte från den attityd som Sveen och Söderman uppvisat.¹⁵⁶

¹⁵³ Brev till Herr Dr. Harry Söderman från Reidar Sveen, 8/7 1931. Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans arkiv vol. 10.

¹⁵⁴ Se bilaga 1.

¹⁵⁵ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 2*, 150.

¹⁵⁶ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 278.

4.3 1933 - Kommunismen utvisas

Anledningen till att året 1932 inte är med i studien är för att det inte skedde något som berör den här undersökningen. Med undantag av någon enstaka spionmisstanke låg antingen kommunisterna lågt, eller så ansåg Stockholms- och Oslopolisen att det de gjorde inte var viktigt nog att kommentera. 1933 däremot så började det hända saker igen. Nazisternas maktövertagande märktes inte i någon vidare grad med undantag av ett fall som kommer beskrivas mer ingående längre ned. Det är fortfarande kommunister som är den grupp som förekommer med utplånande majoritet, mer än tidigare handlar det om icke-skandinaviska kommunister.

Den engelska kommunistledaren Albert Inkpin blev till exempel anhållen i Stockholm, anklagad för politisk propaganda.¹⁵⁷ Mot löftet att aldrig återvända till Sverige frigavs han och lämnade den 19:e februari Sverige. Zetterqvist skickar två rapporter om Inkpin inklusive två fotografier av honom till Reidar Sveen. Anledningen är att Zetterqvist misstänker att Inkpin tänker fortsätta sitt politiska arbete i Norge istället för i Sverige. Zetterqvist beskriver Inkpin som en blandning av salongskommunist och politisk administratör som med en viss parlamentarisk dribbling kunde sändas ut ur Sverige.¹⁵⁸

På samma sätt var Stockholmspolisen tvungen att hantera en annan utländsk kommunist, den tyska medborgaren Maria Reese. Efter nazisternas maktövertagande i Tyskland hade hon blivit politisk flykting och reste runt i Europa för att sprida kommunismens ord. Den formella anledningen till att Reese blev arresterad är att hon vid sin inresa till Sverige från Danmark anklagades för att ha uppgett falskt namn vid passkontrollen i Helsingborg.¹⁵⁹ De misstankarna bygger på att hon inte fanns registrerad vid någon av de svenska gränsstationerna som resande från Danmark passerar genom. Efter att ha hittat och förhört Reese framkommer det att hon mycket riktigt har kommit till Sverige via Helsingborg. Men hon hävdade att hon gick igenom tullkontrollen med en stor grupp människor som inte blev stoppade eller tillfrågade att uppvisa sina pass.¹⁶⁰ Att hon skyndat sig i land skulle, enligt henne själv, inte bero på några försök att vilja undvika den svenska polisen. Istället ville hon

¹⁵⁷ Brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet Herr Reidar Sveen från tredje polisintendenten, 8/3 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 2.

¹⁵⁸ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 394.

¹⁵⁹ Brev till Herr tredje polisintendenten Stockholm från kriminalkommissarie Gustaf Henrik Stjernström, 17/3 1933. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁶⁰ Brev till Herr kriminalkommissarie H. Stjernström från Alvar Zetterqvist. 7/4 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

så fort som möjligt komma undan den danska polisen, utan att uppge något skäl till varför. Efter den här förklaringen släpps Reese och påbörjar den föreläsningsturné som var anledningen till hennes besök i Sverige. Även i det här fallet försökte Stockholmspolisen, på inrådan av justitieminister Karl Schlyter utvisa Reese i förtid. Även om det visade sig vara svårt att göra utan att bryta mot allt för många lagar och rutiner presenterade sig ett gyllene tillfälle för polisen när Reese frångick den i förväg överenskomna föreläsningsplanen som polisen själv godkänt när hon kom till Sverige.¹⁶¹ I och med det fanns det inga hinder för att Reese skulle kunna arresteras och utvisas till Sovjetunionen. Även om hon accepterade utvisningen utan större protester misstänkte Zetterqvist att hon istället skulle bege sig till något av Sveriges grannländer. Han kontaktade Reidar Sveen med hennes signalement och en varning om att det fanns en möjlighet att hon kunde ta sig till Norge.¹⁶²

Det finns många exempel på polisens arbete som gick ut på att förhindra utländska kommunister från att ta sig in i de nordiska länderna. I en telefonkonferens mellan Alvar Zetterqvist och Reidar Sveen behandlades den tyska kommunisten Richard Julius Hermann Krebs.¹⁶³ Sveen skickade en efterföljande rapport om Krebs till Zetterqvist som *förstebetjent* Skullerud skrivit, där Krebs uppges ha blivit utvisad och begett sig med båt till Antwerpen. Zetterqvist tror dock inte att Krebs kommer att stanna i Antwerpen, utan att han istället kommer att försöka ta sig in i Sverige.¹⁶⁴ Krebs var känd sedan tidigare hos Stockholmspolisen.¹⁶⁵ Han var tidigare under 1933 aktiv i en arbetsplatskonflikt där de strejkande arbetarna uppgavs ha angripit de strejkbrytare som blivit inhämtade av arbetsgivarna. Krebs uppges vara representant för *International of Seamen and Harbour Workers* (I.S.H) och i den rollen varit en av de ledande krafterna bakom aktionen mot strejkbrytarna.¹⁶⁶ Han hade sedan dess uppehållit sig i Norge, som han nu blivit utvisad från. Krebs är mer känd som Jan Valtin, en slags äventyrare som under 1930-talet var aktiv som

¹⁶¹ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 396-398.

¹⁶² Brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet i Oslo Herr Reidar Sveen från tredje polisintendenten i Stockholm, 1/4 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁶³ Brev till Hr. Polisintendent Zetterqvist från Reidar Sveen, 29/4 1933. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁶⁴ Brev till Herr Bitr. polisintendenten J. Westlin, Göteborg från Alvar Zetterqvist, 3/5 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁶⁵ Konfidentiellt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Thune Jakobsen, Köpenhamn från Alvar Zetterqvist, 3/4 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁶⁶ Brev till Chefen för Detektiva Centralpolisen, Herr Esko Rieki, Helsingfors från tredje polisintendenten, 5/4 1933. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

kommunistisk yrkesrevolutionär, men som senare under 1930-talet kom att rekryteras som *Vertreuensmann* åt Gestapo.¹⁶⁷

Stockholmspolisen sammanställde detta år en 43 sidor lång rapport över den svenska nationalsocialismen som innehöll dess historiska utveckling, organisation och framtida mål. Det är tydligt att Stockholmspolisen var oroade över utvecklingen i Tyskland, och såg de svenska nationalsocialisterna som ett hot på samma nivå som de svenska kommunisterna.¹⁶⁸ Även Heléne Löw har visat att Stockholmspolisen såg den svenska nationalsocialistiska rörelsen som ett hot mot rikets säkerhet och som de utförde ett övervakningsarbete mot. Det arbetet var jämförbart med polisens övervakning av kommunister.¹⁶⁹ Det finns ingenting som tyder på att den svenska nazistrapporten blivit skickad till Oslopolisen. Den var visserligen klassificerad som strängt förtrolig, men med tanke på att en stor del av de meddelanden som gick till Reidar Sveen och Oslopolisen också var strängt förtroliga borde det i sig självt inte ha någon betydelse.

4.4 1934 - Ovälkomna judar och militanta idrottare

Vi såg att det var få tecken som visade på nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933. Det fortsätter att vara relativt lite i dialogen mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm, även om det kommer fram ett par exempel som bekräftar den större bilden.

Reidar Sveen fick till exempel besked från polisen i Trondheim om att det under några veckor uppehållit sig en tysk medborgare vid namn Fritz Dahlberg i slutet av december 1933. Han gav sig av därifrån den 4:e januari 1934 och uppgav att han skulle till Stockholm innan han fortsatte till Tyskland.¹⁷⁰ Dahlberg var sedan tidigare känd av svenska polisen, något som Sveen visste. För att vara helt säker på att Dahlberg verkligen hade lämnat Norge och inte kommit tillbaka beslutade han att kontrollera tyskens rörelser i Sverige. Zetterqvist kunde direkt bekräfta att Dahlberg hade rest in i Sverige och lämnade landet redan 6:e januari. Zetterqvist gjorde mer än att bara kontrollera spåren som de svenska myndigheterna hade av mannen. Han försäkrade Sveen om att Dahlberg hade kommit till Berlin samma dag som han

¹⁶⁷ Nelles, *Die Rehabilitation eines Gestapo-Agenten*, 148 - 158.

¹⁶⁸ Översikt över den svenska nationalsocialistiska rörelsens hittillsvarande verksamhet, inlämnad till regeringen 15/4 1933. Riksarkivet Arninge. Nazistpärmar, vol. 1.

¹⁶⁹ Löw, *Nazismen i Sverige 1924 - 1979*, 27, 33, 49.

¹⁷⁰ Fortrolig brev till Herr Polisintendent Zetterqvist från Reidar Sveen, 9/2 1934. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 3.

reste från Sverige.¹⁷¹ Till skillnad mot vad vi i efterhand kanske väntat så hade inte Zetterqvist fått de här upplysningarna från polispresidenten i Berlin. Istället blev Zetterqvist själv kontaktad av mannens svenska bank. Dahlberg skrev ett brev till sin bank i Sollefteå samma dag som han kom till Berlin för att ordna med sina svenska bankkonton. Banken i sin tur kontaktade på eget initiativ Stockholmspolisen med Dahlbergs personuppgifter och hans tyska adress.

Mannens historia är lika dystert som den är tidstypisk. Dahlberg var en tysk jude som efter nazisternas maktövertagande 1933 börjat känna sig ovälkommen i sin hemstad, och miste jobbet eftersom den nazistiska regeringen hade likviderat den judiskägda firma som Dahlberg arbetade för i Berlin.¹⁷² Istället för att stanna i Tyskland reste han till Sverige för att söka uppehålls- och arbetstillstånd. Ansökan ska ha nekats av svenska myndigheter, och han blev tvungen att lämna Sverige. Istället för att återvända till Tyskland åkte han till Norge i väntan på att söka nya tillstånd. Han verkar inte ha haft några avsikter att söka uppehålls- och arbetstillstånd i Norge, utan försökte istället ännu en gång att söka till de svenska myndigheterna. Under tiden Dahlberg väntade på besked från de svenska myndigheterna gick tiden för hans visum i Norge ut, och polisen ansåg att det var bättre att utvisa honom till Sverige. Anledningen till det här beslutet var att den norska polisen ansåg att det inte skulle vara möjligt att utvisa honom till Sverige om han fick uppehållstillstånd i Norge medan han väntade på de svenska myndigheternas beslut.¹⁷³ Dahlberg utvisades därför från Norge till Sverige, där hans ansökan blivit avslagen en andra gång, och han tvingades återvända till Tyskland och ett mycket osäkert öde.

Även om de utländska kommunisternas verksamhet i Sverige minskade drastiskt redan 1930 fortsatte de sin verksamhet på ett mer oorganiserat sätt, som handlade mer om politisk propaganda än ekonomisk finansiering av sina systerpartier. Den danske kommunisten Vilfred Bakken Lauridsen blev arresterad i Stockholm på de grunderna.¹⁷⁴ Anledningen till att Zetterqvist kontaktade Sveen var att Lauridsen, som samma dag kommit till Stockholm från Sovjetunionen, skulle ta sig med tåg hem till Köpenhamn med

¹⁷¹ Konfidentiellt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Reidar Sveen från tredje polisintendenten, 10/2 1934. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

¹⁷² Avskrift av rapport till politimesteren i Trondheim vedgående Opholdstillatelse for tysk jøde Fritz Dalberg, 20/12 1933. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 3.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Reidar Sveen, Oslo från tredje polisintendenten, 17/4 1934. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 3.

mellanstopp i Oslo. Den något långa omvägen förklarades med att han planerade att organisera sympatiaktioner för en dansk sjömansstrejk bland norska sjömän. En del av handlingarna tar också upp Norsk Hydro, som Zetterqvist antar är speciellt intressant för Sveen eftersom det 1933 utbröt strejk bland deras anställda.¹⁷⁵ Förutom det hade Lauridsen personliga anteckningar om de två norska kommunisterna Hanna Bergström och Karl Solum, som bägge var inblandade i den socialistiska idrottsrörelsen i Norge. Lauridsen blev utvisad från Sverige och reste dagen efter sitt gripande raka vägen till Köpenhamn. Det är osäkert vilken roll Bergström hade i den socialistiska idrottsrörelsen. Hon var ledare för NKP:s kvinnoförening och en av de norska partitoppar som inte var utbildad i Sovjetunionen.¹⁷⁶ Polisens dokument går inte in i detalj vad hennes roll i idrottsrörelsen var. Nordiska myndigheter hade en inte helt obefogad skepsis till de så kallade röda idrottsföreningarna, eftersom de i partiernas propaganda framställdes som socialistiska militära enheter där de fysiska övningarna var ett svepskäl för att träna deltagarna i militär taktik. Bland annat hävdade militären att medlemmarna i de socialistiska idrottsklubbarna hade tillgång till både kulsprutor och eldkastare, allt insmuglat från Sovjetunionen.¹⁷⁷ Zetterqvist verkar ha tagit ryktena om de socialistiska idrottsföreningarnas revolutionära verksamhet med ro. Han menar själv att ryktena om kommunistiska vapenlager var överdrivet uppblåsta, och att kommunistpartiernas vilja till samhällsomstörtning var större än deras faktiska möjlighet till bevärnad revolution.¹⁷⁸ Ryktena om kulsprutor och eldkastare var som vi tidigare sett aldrig mer än grundlösa fantasier för Zetterqvist. Det verkar som om Zetterqvist skötte övervakningen av utländska kommunister på ungefär samma sätt som han gjorde med utländska katoliker; noggrant och pedantiskt, men utan någon större vilja att göra några direkta åtgärder utan handfasta bevis på att det planerades någon brottslig verksamhet.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Zetterqvist hade troligen också det så kallade Menstadslaget i färskt minne. 1931 utbröt väpnad konfrontation i Menstad i Telemark mellan strejkande anställda hos Norsk Hydro och norsk militär utskickad av dåvarande försvarsminister Vidkun Quisling.

¹⁷⁶ Rønning, "Stalins Elever," 246.

¹⁷⁷ Agøy, *Militæretaten og den «indre fiende»*, 239-240.

¹⁷⁸ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 375.

¹⁷⁹ PM angående den katolska propagandan i Sverige, Stockholm den 17/2 1934. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 1.

4.5 1935 - Borttappade barn och rättshjälp

Även om det var många fall av misstänkta kommunister som reste fram och tillbaka över gränserna i norden var det inte alltid polisen tog det särskilt allvarligt. Det som däremot togs allvarligt var fall som kunde leda till riktiga problem och olyckor. Ett sådant fall var när Zetterqvist kontaktades av Sveen i efterdyningarna av att ett spionnätverk blivit avslöjat i Finland. En av ledarna, fru Marja Emma Schul, alias Mary Louise Martin var norsk medborgare som haft kontakt med en man som uppgavs heta Geoffrey Horton Ambrose Goodwin.¹⁸⁰ Den finska polisen, som underrättade Sveen om Schuls gripande, antog att Goodwin var ett täcknamn för Schuls man, den lettiske medborgaren Jan Alfred Tiltin. Hur den finska polisen fått reda på det här framgår inte, men det visade sig att Goodwin inte var ett täcknamn utan en riktig person. Det var en engelsk medborgare som fanns i Stockholmspolisens register som en känd sovjetisk spion.¹⁸¹ Han ska ha vistats både i Sverige, Norge och Danmark under 1933 - 1935, och Zetterqvist tvivlar på att Goodwin och Tiltin ska vara samme person eftersom Tiltin arresterades för spionage i Lettland redan 1926.

Historien blir intressantare eftersom Schuls son, Georg Martin Schul, också var i Finland när modern blev arresterad. En stor del av Sveens intresse av fallet handlar faktiskt om hennes son, som i februari 1935 ska befinna sig i Schweiz. Sveen gör i sitt brev en stor affär av den åtta år gamla pojken resväg från Finland till Schweiz. Georg Schul ska nämligen ha åkt via Stockholm till Oslo, för att sedan ha tagit tåg genom Sverige via Trelleborg vidare till Schweiz. Emma Schuls juridiska ombud, *höiesterettsadvokat* Emil Stang, ska ha varit den som ordnade det juridiska med ut- och inresetillstånd mellan länderna, men verkade inte veta vem pojken bodde hos. Zetterqvist kom i sin utredning av saken till slutsatsen att Georg Schul inte rest till Schweiz via Sverige, utan istället använt sig av en mer direkt förbindelse. Zetterqvist själv tror att den hittills oanträffbare Geoffrey Goodwin var den som ordnade transporten tillsammans med advokat Stang.

Sveens redogörelse för Emma Schuls sons rörelser är upplysande, eftersom både Sveen och Zetterqvist framstår som ovanligt måna om att för det första hitta det försvunna barnet och för det andra se till att det mår bra. Bägge polischeferna lade ned ett stort jobb på

¹⁸⁰ Personligt brev till Herr Polisintendent Zetterqvist, 6/2 1935. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 4.

¹⁸¹ Brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Reidar Sveen från tredje polisintendenten, 11/2 1935. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 2.

att hitta barnet och dess förmyndare, och de verkar mer angelägna om att klara upp det här fallet än vad de gör i den övriga korrespondensen om diverse kringresande kommunister.

Det ser vi när den tidigare beskrivna Christian Hilt tros befinna sig i Stockholm. Genom en arresterad finsk kommunist fick Stockholmspolisen reda på att Hilt varit i staden under några dagar.¹⁸² Efter en kortare undersökning hos den norska polisen framgick det att han inte varit i Norge sedan 1927.¹⁸³ Efter det lade både den norska och den svenska polisen ned undersökningen. Den detektiva centralpolisen fortsatte dock letandet och utfärdade en häktningsorder på Hilt i fall han skulle passera finska gränskontroller.¹⁸⁴

Zetterqvist blev kontaktad av fler än bara utländska poliser. Den norske medborgaren Margot Bergene-Kristensen kontaktade Zetterström i mars angående ett kontrakt med en tysk medborgare vid namn Harry Hasso som de hade ingått i Sverige. Bergene-Kristensen hade ingått ett samarbete på mycket oklara grunder och kände sig nu lurad. Hon kontaktade därför Zetterqvist för att be om råd och juridisk vägledning i anslutning till två rättsprocesser som hon hade pågående mot Hasso i Stockholm. Hasso var egentligen den tyske medborgaren och filmskaparen Karl Hartnagel, som hade antagit ett falskt namn under sitt svindleriförsök. En av anledningarna till att hon kontaktade Zetterqvist var just att reda ut om hon som norsk medborgare kunde gå i rätts sak mot en tysk medborgare i Sverige. Bergene-Kristensen hade tidigare kontaktat Zetterqvist, som också ska ha svarat, men inga av de breven finns bevarade i de arkiv som jag har letat i. Summan som rättsprocesserna handlar om uppgick till totalt 160 000 norska kronor i 1934 års valutakurs, så det var mycket pengar det var tal om.

Detta år sammanställdes ytterligare en konfidentiell rapport över den svenska nationalsocialismen. Den fortsätter där den tidigare nämnda rapporten från 1933 slutade. På 96 sidor beskriver rapporten inte bara den svenska nazismen, utan också det propagandaarbete som de tyska nazisterna bedriver i Sverige, som mestadels riktades mot tyska medborgare boende i Sverige. Rapporten avslutas med att konstatera att det både i Sverige och i andra länder förekommer en stor del nazitysk propaganda. Rapportförfattarens rekommendationer är

¹⁸² Konfidentiellt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Reidar Sveen, Oslo, 13/4 1935. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 2.

¹⁸³ Konfidensiellt brev till Herr Polisintendent Zetterqvist, Stockholms Polis, Stockholm, 18/3 1935. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 4.

¹⁸⁴ Brev till Polisintendenten A. Zetterqvist från Chefen för Detektiva Centralpolisen, Helsingfors, 5/4 1935. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 4.

att alla tecken på sådan propaganda ska stoppas så fort som möjligt.¹⁸⁵ I likhet med rapporten från 1933 finns ingenting som visar på att den ska ha skickats till Oslopolisen.

4.6 1936 - Norska sovjetfarare registreras

Även om polisen i Stockholm och Oslo var lika jordnära i sitt förhållande till olika socialistiska grupper fortsatte övervakningen av deras göranden och låtanden. Zetterqvist hade sammanställt en lista med upplysningar om norska medborgare som rest till Sovjetunionen via Sverige som han delade med Sveen.¹⁸⁶ Zetterqvist uppgav att han upprättat sin lista över norska sovjetfarare med tanke på den nyupprättade politiska avdelningen hos Oslopolisen. Avdelningen som Zetterqvist tänkte på var *Oslo Politikammers Efterforskningskontor* som upprättades 1/5 1935. Upprättandet av *Efterforskningskontoret* kom inte att påverka hur kontakten mellan de två polismyndigheterna såg ut. Det var fortfarande rent personliga förhållanden som dikterade kontakten, där Zetterqvist och Sveen var de som skötte kontakten med varandra utan hjälp av någon överordnad institution eller annan specialiserad organisation utöver sina egna ämbeten.

4.7 1937 - Tyskar och dialektsamlare

Alvar Zetterqvist var mellan 1937 - 1940 tjänstledig för att arbeta som direktör för den nybildade statliga Luftskyddsinspektionen.¹⁸⁷ Under den här tiden har istället Martin Lundquist rollen som tillförordnad tredje polisintendent, tillsammans med ansvaret för den lika nybildade Allmänna Säkerhetstjänsten. Lundgren var chef för den 6:e roteln innan utnämningen till tillförordnad tredje polisintendent. Mycket pekar på att han från och med 1939 hade regelbunden kontakt med den tyska underrättelsetjänsten.¹⁸⁸

Under årets första kvartal finns det inte någon kontakt bevarad mellan Oslo och Stockholm. Däremot märks det en ändring i innehållet i korrespondensen mellan Stockholms polis och andra polismyndigheter. Fram till nu har det mest varit kommunister som polisen har varit intresserade av. Men i och med det nya året dyker det upp bakgrundskontroller,

¹⁸⁵ Översikt över nationalsocialismens i Sveriges utveckling och verksamhet från den 1 januari 1935. Riksarkivet Arninge. Nazistpärmar, vol. 1.

¹⁸⁶ Förtroligt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Reidar Sveen, Oslo från Alvar Zetterqvist, 15/6 1936. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

¹⁸⁷ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 1*, 10.

¹⁸⁸ Flyghed, *Rättsstat i kris*, 201-202.

identifieringar och personlistor över nazistiska personer och grupperingar. Av särskilt intresse var personer, nazister och kommunister, som misstänktes bege sig till Spanien för att delta i inbördeskriget på båda sidor. Det är dock inte en kategori som förekommer i samarbetet mellan polisen i Oslo och Stockholm annat än i interna instruktioner. Det börjar också dyka upp personer som inte är på väg till eller från politiska möten, och som därför saknar uppenbar ideologisk anknytning. Två exempel på det ses där den norska polisen vill identifiera två tyska medborgare som rört sig runt omkring i Norge.

Den första tysken kunde Reidar Sveen namnge som Walther Siebert, utan att han hade några andra bakgrundsupplysningar.¹⁸⁹ Siebert ska själv ha uppgett sig vara från Hannover och hade enligt Sveen under sista halvdelen av mars ha befunnit sig i och omkring Røros, där han uppträtt ”misstänkt”. Han ska ha rest runt både i Norge och Sverige, och ska ha studerat både norska och svenska dialekter. Sveen bedömer att han pratar bra svenska. Zetterqvist kan identifiera mannen som den 26 år gamle tyske kemisten Walter S. Siebert.¹⁹⁰ Han är känd sedan tidigare av den svenska polisen, som dock inte har något annat mot honom än misstankar om att han har bedrivit spionage. Zetterqvist bifogar en översikt över Sieberts rörelser i Sverige. Den visar att han har varit en aktiv resenär, företrädesvis i norra Sverige. Den sista säkra uppgiften om Sieberts uppehållsort som den svenska polisen har är Härnösand, dit han ska ha åkt den 21 april 1937. Zetterqvist tror att Siebert har rest tillbaka till Norge, men har inga faktiska upplysningar utöver detta.

Den andra tysken som dök upp på den norska polisens radar hette Eric Lehmann, som uppgav att han betalt uppehållet för en annan tysk, som vid den här tidpunkten blivit nekad uppehållstillstånd i Norge och blivit utvisad. Sveen har anledning att tro att Lehmann bor i Stockholm och ber i brevet Zetterqvist om en diskret undersökning av honom.¹⁹¹ Den tillförordnade tredje polisintendenten har i Zetterqvists ställe skrivit en promemoria om Lehmann som innehåller allt vad Stockholmspolisen visste om mannen vid tidpunkten.¹⁹² Det framkommer att han har arbetat som montör i Sverige sedan 1932, och rest

¹⁸⁹ Personlig brev till Hr. polisintendent Zetterqvist, Kriminalpolisen från Reidar Sveen, 7/5 1937. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

¹⁹⁰ Förtroligt brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Herr Reidar Sveen, Oslo från Alvar Zetterqvist, 1/6 1937. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 3.

¹⁹¹ Hemligt brev till Herr tredje polisintendenten, Stockholm från Reidar Sveen, 5/10 1937. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

¹⁹² Brev till Herr Oppdagelseschefen Reidar Sveen, Oslo från t.f. Tredje polisintendenten, Stockholm, 16/10 1937. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 3.

runt i landet vid ett flertal tillfällen. Han förekom inte i några av polisens register och var heller inte misstänkt för att bedriva någon form av illegal verksamhet. Han har inte heller bedrivit politisk verksamhet.

4.8 1938 - Flygplanssabotage och hästsmuggling

I maj 1938 kontaktade det norska *Centralpasskontoret* Stockholms kriminalpolis med en förfrågan om personupplysningar på en tysk medborgare, som sedan 1935 uppehöll sig i Sverige som politisk flykting från Tyskland.¹⁹³ Mannen arresterades 1937 för delaktighet i en spionageaffär men släpptes en kort tid senare i brist på bevis.

Gustav V fyllde 80 år den 16 juni 1938. För att markera firandet bjöds de norska och danska kungafamiljerna tillsammans med Finlands president in för att vara med i firandet. Ett par veckor innan firandet kontaktade den tillförordnade tredje polisintendenten Reidar Sveen för att koordinera säkerhetsarrangemanget runt kungens firande. Det som var mest intressant var om Sveen visste om någon eller några personer som skulle kunna tänkas utgöra en hotbild för de samlade kungligheter och politikerna, och vilka norska polismän som skulle följa med Haakon VII till Stockholm.¹⁹⁴ Samma brev skickades till Köpenhamnspolis och två finska polismyndigheter samma dag som brevet till Sveen är daterat.¹⁹⁵ Zetterqvist skrev senare att även om ett stort hot kom från politiska extremister, oavsett ideologi, så nöjde de sig oftast med att komma med tomma hot. Den största hotbilden ansåg han komma från psykiskt instabila personer. Även om de två kategorierna inte behöver utesluta varandra drar Zetterqvist en skiljelinje mellan politiska extremistgrupper och mentalt förvirrade personer som anser att attentat mot statsledare är en ödesbestämd uppgift de är utvalda att utföra.¹⁹⁶

¹⁹³ Brev till Centralpasskontoret från t.f. Tredje Polisintendenten, 9/5 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 4.

¹⁹⁴ Brev till Chefen för Kriminalavdelningen, Oslo från t.f. Tredje polisintendent, 4/6 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 4.

¹⁹⁵ Brev till Chefen för Oppdagelsespolitiet, Köpenhamn från t.f. Tredje Polisintendenten, 4/6 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 4.

Brev till Chefen för Statspolisen, Helsingfors från t.f. Tredje Polisintendent, 4/6 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 4.

Brev till Chefen för Kriminalpolisen, Helsingfors från t.f. Tredje polisintendent, 4/6 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 4.

¹⁹⁶ Zetterqvist, *Kriminalchefen berättar, del 2*, 358-359.

Landsfiskalen i Kiruna, E. A. Ragnar Wallin, ringde Stockholms kriminalpolis för att be om en bakgrundskontroll på de två tyska medborgarna Werner Rudolf Grunemann och hans fru Theresia Grunemann.¹⁹⁷ Efter en undersökning skickade kriminalkommissarie Medin vid Stockholmspolisen en promemoria till Wallin angående de två tyskarna. Den promemoria som undersökningen resulterade i skickades också till polismästaren i Narvik.¹⁹⁸ Stadsfiskal Wallin och polismästaren i Narvik ska ha haft telefonkontakt innan Wallin kopplade in Stockholmspolisen i fallet. Stockholmspolisen fick ingen förklaring till varför varken polisen i Kiruna eller Narvik var intresserade av de två tyskarna. Spaningen mot de två tyskarna som tog sig från Kiruna till Köpenhamn via Stockholm fortsatte.¹⁹⁹ Polisen i Narvik var hela tiden inblandad i operationen som inte verkar ha resulterat i några åtgärder.²⁰⁰

Annars var det poliserna i Sveriges och Norges huvudstäder som var mest aktiva i det transnationella samarbetet. Även om registreringen av kommunister började bli mindre uttalad fortsatte utläningar att vara i stort fokus. Ett exempel var när *politimester* Welhaven kontaktade Stockholms kriminalavdelning angående information om två personer vid namn Erwin Sommer och Frantz Kakac, alias Franz Schandl. Anledningen till det är okänd, men Stockholmskriminalen skickade en portfölj till Oslopolisen som ska ha tillhört en av de två personerna. Till skillnad från den norska polisen nämner Stockholmspolisen ingenting om vem som ska betala fraktkostnaden, och skickar i tillägg med en promemoria som tar upp de två personerna.²⁰¹ Erwin Sommer var inte känd av Stockholmspolisen. Det var däremot Frantz Kakac/Franz Schandl som i en rapport till polismästaren i Trondheim avslöjar att han var österrikisk medborgare som troligtvis deltagit i vad som benämns som inbördesstrider i hemlandet.²⁰² Numera bodde han i Sverige, och enligt egen utsago skulle han betrakta sig själv som mer svensk än österrikare. Det som fångade polisens intresse var att Kakac har visat sig osedvanligt uppdaterad på det svenska försvaret längs Norrlandskusten. Även om de

¹⁹⁷ Förtroligt brev till Herr Landsfiskalen Wallin, Kiruna från V. M., Kommissarie vid Kriminalavdelningen, 28/9 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

¹⁹⁸ Förtroligt brev till Herr Polismästaren, Narvik, Norge från tredje polisintendent Martin Lundquist, 28/9 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

¹⁹⁹ Förtroligt brev till Herr Landsfiskalen Wallin, Kiruna från kriminalkommissarie V. M., 6/10 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

²⁰⁰ Förtroligt brev till Herr Polismästaren, Narvik, Norge från tredje polisintendent Martin Lundquist, 6/10 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

²⁰¹ Förtroligt brev till Herr Polismästaren, Oslo, 7/11 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

²⁰² Förtroligt brev till Trondheim Politikammer, Trondheim, 7/11 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

undersökningar som polisen utfört inte kan bekräfta att han var spion vill de inte utesluta möjligheten att han ägnat sig åt informationsinhämtning åt tredje land.

Misstankarna om att Kakac ska ha varit spion minskade inte när det visade sig att han blivit anhållen i Trondheim.²⁰³ I en sex sidor lång redogörelse berättar Martin Lundquist att Kakac påstår sig ha haft kännedom om en flygolycka som drabbat ett svenskt bombplan som kraschade i Östersjön i maj 1938. Lundquist kan dock säga att även om Kakac varit inblandad i olyckan, som uppges ha orsakats av sabotage, så hade Kakac ingen del i det fysiska sabotaget. Innan han kom till Trondheim som ska ha varit delmål i en mycket lång omväg till Oslo, som startade från Stockholm, ska han ha rest via Boden och Narvik. Väl i Trondheim hade han fått ett kodat meddelande som visade sig innehålla information om flera andra bombplan som också var mål för sabotage. Han fick nya instruktioner om att inte fortsätta till Oslo. Kakac påstod själv att han hade i avsikt att lämna brevet, som skickats från Tyskland, till polisen. Polisen i Trondheim hann dock arrestera honom innan han själv kunde ta kontakt med dem. Lundquist har också hittat spår som identifierar Kakacs kontaktman till en annan österrikare, jur. dr. Moritz Cruh, som Lundquist identifierar som jude. Brevet fortsätter med att Lundquist nämner några möjliga kontakter som Kakac har, utan att nämna vara sig bekräftat namn eller vilken organisation alla dessa personer misstänktes arbeta för. Kakac ska också ha haft en ogiltig check på 10 000 tyska mark när han var i Sverige, som skickats till *politimester* Welhaven. I mitten av januari skickar Martin Lundquist tillbaka de handlingar om fallet som Stockholmspolisen fick låna, samtidigt som Lundquist fortsatte utredningen i hopp om att hitta nya spår.²⁰⁴

Det var inte alla misstankar som bottnade i riktiga sabotageförsök. En del utredningar framstår snarare som ofrivillig lyteskomik snarare än någon utspekulerad kriminell verksamhet. Speciellt kan de två personerna Karl Hermann Dryander och Adriane Rinks misslyckade smuggelförsök mellan Sverige och Norge tjäna som exempel på fall som visade sig vara harmlösa.²⁰⁵ Polisens rapport beskriver händelseförloppet som att en fru Gerda Ring ska ha fraktat en häst via tåg från Stockholm till sig själv i Torsby vid svensk-norska gränsen. Där ska hon den 23:e november ha sammanstrålat med Dryander som skulle guida

²⁰³ Hemligt brev till Trondheims Politikammer, Trondheim från tredje polisintendent Martin Lundquist, 17/11 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

²⁰⁴ Brev till Herr Polismästare K. Welhaven, Oslo från tredje polisintendent Martin Lundquist, 14/1 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

²⁰⁵ P.M. ang. Tyske medborgaren Karl Hermann Dryander, 1/12 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

fru Ring in i Norge via en öde skogsväg där det inte fanns några tullstationer. Det gick inte som de två hade hoppats på, för redan i Grue kommun på den norska sidan av finnskogen arresterades de dagen efter av norska myndigheter. De togs till en närliggande tullstation där Ring blev fängslad och hästen blev satt i karantän. Dryander arresterades senare på den svenska sidan av riksgränsen eftersom tulltjänstemännen på plats dragit slutsatsen att Dryanders frågor om Ring innebar att han samarbetade med henne. Tulltjänstemännen hade tidigare på dagen informerats om Ring, som vid den tiden satt i norska tullens häkte, av de norska myndigheterna. Anledningen till att Stockholmspolisen känner till fallet berodde på att den ansvarige landsfiskalen upptäckte att Dryander inte hade uppehållstillstånd eller arbetstillstånd i Sverige. Fru Ring blev efter kort tid frigiven, men de norska tullarna behöll hennes häst i karantän eftersom det vid tidpunkten rådde en mul- och klövsjukeepidemi. Någon anledning till varför hästen skulle till Norge uppges inte, men historien slutar inte där.

Stockholmspolisen identifierar fru Ring som den norska medborgaren och skådespelaren Gerda Ring.²⁰⁶ Hon ska ha rest till Moskva via Sverige ett antal gånger under 1930-talet, och som uppgivit sig vara författarinna. Eftersom Stockholmspolisen inte var säkra på att det handlade om rätt person kontaktade de Oslopolisen för bekräftelse, som istället kunde visa att Stockholmspolisen blandat ihop olika personer.

Oslopolisen kan räta ut frågetecknen genom att upplysa att den gripne personen var den nederländska medborgaren Adriane Rink.²⁰⁷ Hon hade sedan 1937 haft uppehållstillstånd i Norge. Tysken Hermann Dryander hade haft uppehållstillstånd i Norge sedan 1933. Oslopolisen är mycket tydlig med att det inte handlar om spionage, utan att det hela helt enkelt var ett fall av dåligt omdöme. Dryander var nämligen Rinks ridlärare och var med på färden för att hjälpa Rink smuggla in den nu internerade hästen i Norge. Anledningen till att Dryander letat efter Rink, och vänt sig till den svenska tullstationen ska ha varit för att han upptäckte att det var dåligt före på den landsväg som Rink hade planerat att rida in i Norge på. Oslopolisens brev avslutas med en upplysning om att den förut misstänkte Gerda Ring var norsk skådespelare och teaterprofil och inte identisk med Adriane Rink.

²⁰⁶ Brev till Herr Politifullmäktigen, D:r Ivar Hagen, Oslo från kriminalkommissarie V. M., 23/12 1938. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 5.

²⁰⁷ Hemmelig brev til Tredje Polisintendenten, Polishuset, Stockholm fra Oslo Politikammer, 29/12 1938. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

4.9 1939 - Akterseglade ”spioner” och passhållare

Dramatiken fortsätter in i 1939 med två fall där ett antal sjömän visar sig vara mindre laglydiga. Stockholmspolisen kontaktade Göteborgspolisens kriminalavdelning angående en norsk sjöman som var anställd av ett svenskt rederi.²⁰⁸ Kriminalpolisen i Oslo hade skickat en begäran till Stockholmspolisen om att den norska sjömannen Henry Johansen ska förhöras eftersom han misstänks ha sålt ett förfalskat norskt pass. Johansens förfalskade pass användes för att komma in i Belgien. Polisen där upptäckte förfalskningen och arresterade köparen som erkände var han fått det från. Lundquist förklarade situationen för Göteborgs kriminalpolis och bad dem genomföra en utredning som Göteborgskriminalen sedan skulle redovisa direkt till Oslopolisen. Anledningen till att det var Göteborgspolisens som fick den här uppgiften var för att Johansen fortfarande var till sjöss när brevet skrevs. Skeppet han arbetade på beräknades anlöp Göteborgs hamn den 9:e februari. Varken Henry Johansen eller köparen av passet fanns i den svenska polisens register.²⁰⁹

Det var inte den enda norske sjömannen som var ute i blåsväder den vintern. Hans Fjelly var lättmatros och kolskyfflare på det svenskägda ångfartyget Abisko som gick ruten Narvik - England med malm. I slutet av september gjorde skeppet en extratur till Murmansk för att lasta gödsel som skulle till Herøya i Porsgrunn, Norge.²¹⁰ Fjelly och en svensk skeppskamrat, Ragnar Kitti, gick i land för att äta på en restaurang. Innan de hunnit dit blev de kontaktade av en okänd ryss som tog med de två till en lägenhet där de fick både mat och sprit. En kort tid senare kom det en grupp uniformerade ryssar som tog med sig de två till förhör och anklagade dem för att ha pratat nedsättande om Ryssland, något Fjelly i förhöret med den norska polisen bestämt nekar till. Resultatet av Fjellys kontakt med de ryska statstjänstemännen var att han istället för att bli belagd med böter för att ha varit i land för länge istället blev ålagd att spionera för Sovjetunionens räkning. Kitti verkar inte ha varit mer intressant för de sovjetiska myndigheterna eftersom han inte nämns mer, annat än när han blir akterseglad i Porsgrunn.

Det första uppdraget skulle vara att hitta adressen till en rysk medborgare som bodde i Bergen. Här går uppgifterna isär, för enligt ett anonymt besked som nämns i Fjellys

²⁰⁸ Brev till Kriminalpolisen, Göteborg från tredje polisintendent Martin Lundquist, 19/1 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

²⁰⁹ P.M. ang. Henry Johansen, Stockholm 18/1 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

²¹⁰ Hemmelig brev till tredje polisintendenten, polishuset, Stockholm fra Reidar Sveen, 13/2 1939 med bilagor. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

förhørsrapport ska han ha skrutit om att han fått en stor summa pengar. Han ska också ha valt att spionera för Sovjetunionen frivilligt, och inte som han hävdade i det norska förhöret blivit utpressad till att spionera. Han ska också ha hävdade att han tillhörde det norska kommunistpartiet, medan han i förhöret ändrar detta till att han inte var politiskt aktiv. De norska förhørsledarna var inte helt övertygade om att Fjellys historia var helt sann, och kontaktade därför den svenska polisen och bad dem förhöra Kitti, som vid den här tidpunkten hade tagit sig hem till Sverige. Sveen skickade brevet tillsammans med avskrifter av förhørsprotokoll och rapportavskrifter till Stockholmspolisen för allmän kännedom och en önskan om att bli uppdaterad ifall den svenska polisen skulle förhöra Ragnar Kitti. Även om det är svårt att få någon egentlig översikt över Sovjetunionens tvångsrekrytering till sina underrättelseorganisationer finns det belagt att Fjelly inte var något undantag. Enskilda norska studenter vid Det kommunistiska universitetet för västerns minoriteter och Internationella Leninskolan blev efter utbildningens slut mer eller mindre tvångsvärvade till olika sovjetiska underrättelseorgan.²¹¹ Stockholmspolisen gjorde en utredning om den svenska sjömannen Ragnar Kitti, och skickade den till Oslo i slutet av juni. Polisen hade inte kunnat få tag på honom, så inget förhör hade ägt rum.²¹² Däremot har de skrivit en promemoria om Kitti som de skickar med som bilaga till Sveens brev. Han hade sin hemadress i Karungi i Norrbotten där också hans fru bodde. Rederiet som ägde skeppet Abisko uppgav att han mönstrade av redan i Narvik. Det avviker från de tidigare uppgifterna som Fjelly ska ha lämnat under norska polisens förhör av honom, där Fjelly påstod att Kitti blev med till Porsgrunn. Kitti var inte tidigare straffad av polisen, och förekommer inte i varken polisens eller socialstyrelsens register. Stockholms Sjömansförening och Stockholms Sjömanshus har inte heller kunnat ge några upplysningar om Kitti.

Nu börjar de första tecknen på nazitysk aktivitet dyka upp i kontakten mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm. I förebyggande syfte ska Oslos polismästare Kristian Welhaven ha kontaktat Stockholmspolisen med upplysningar om en tysk medborgare vid namn Siegfried C. Rohr. Han var en filmregissör som ska ha varit i Oslo på skidsemester i två veckor.²¹³ Han uppgavs under den tiden ha bott hos en vän i Gjøvik som han lärde känna i Tyskland, och som var känd av Oslopolisen som nazisympatisör. Rohr hade också bott i en

²¹¹ Rønning, "Stalins Elever," 92-93.

²¹² Hemligt brev till Herr Kriminalchefen Reidar Sveen, Oslo från Stockholms polis kriminalavdelning, 30/6 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

²¹³ Hemmelig brev til Herr politimester Erik Ros, Stockholm fra Oslo politikammer, 18/4 1939. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

sportstuga som låg några få kilometer från *Raufoss Ammunisjonsfabrikk* samtidigt som han ska ha ringt många telefonsamtal till Berlin och Bryssel. Oslopolisen hade inte några konkreta bevis på att Rohr arbetat med spionage, men skickar i förebyggande syfte informationen till Stockholmspolisen eftersom det är i Stockholm Rohr nu befinner sig. Han ska ha besökt både den belgiska och den svenska legationen i Oslo. Stockholmspolisen tog varningen allvarligt, för tillsammans med brevet från Oslo fanns det en mindre maskinskriven lapp daterad 8:e maj som är markerad som brådskande och som begär en personkontroll av Rohr hos Socialstyrelsen. Det framkommer att Rohr inte finns i polisens register, och att han inte heller blivit registrerad vid sin inresa i Sverige. Ett handskrivet tillägg nämner att det berodde på att Rohr varit på genomresa i Sverige och inte tänkt söka anställning i landet.

Det andra fallet handlar om en potentiell dubbelagent. Stockholmspolisen skickade en rapport till Oslos kriminalpolis som tar upp en engelsk medborgare som misstänkts arbeta för Tyskland.²¹⁴ En man som hette Georg Richard Kirk ska ha närmat sig journalisten Gunnar Skans, som när brevet skrevs var i Oslo för att skriva ett reportage för Svenska Dagbladet. Skans hade kontaktat Oslopolisen för att informera dem om att han blivit kontaktad av en utländsk medborgare som pratade engelska, men som på Skans begäran slog om till tyska. Efter en kort stund började Kirk fråga ut Skans om allt och inget utan att Skans svarade särskilt ingående. Skans som vid det här laget blivit misstänksam gick senare till Stockholmspolisen för att ta reda på om de hade någon information om honom. Kirk uppgav för Skans att han var medicinsk forskare, men på sitt inresekort hade han hävdat att han var tecknare. Även om Kirk var brittisk hade Skans misstankar om att han egentligen arbetade för Tyskland. Oslopolisen misstänkte att han bedrev industrispionage för Tysklands räkning, utan att några bevis läggs fram varken i brevet till Stockholm eller i rapporten som följde med. Det verkar, så här långt, som att Kirk inte planerade att ta sig till Norge, även om Oslopolisen misstänkte det och ville veta om den svenska polisen hade någon information om att Kirk rest från Sverige. Kirk fanns inte heller i den svenska polisens arkiv.²¹⁵ Den enda kopplingen till Tyskland som Kirk hade var att hans fru, Nora Kirk, var född i Hamburg, även om hon numera var engelsk medborgare. Kirk lämnade Sverige via Charlottenberg den 28 april.

Det förekom fler briter i Norge under sommaren, även om inte alla misstänktes jobba för Nazityskland. I östra Finnmark i Nordnorge upptäcktes tre brittiska medborgare

²¹⁴ Hemmelig brev til Hr. politimesteren, Stockholm fra Oslo politikammer, 26/5 1939. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

²¹⁵ Hemligt brev till Herr Polismästaren K. Welhaven, Oslo från V. M., 29/6 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

vandra omkring och söka upplysningar om vägen till Murmansk.²¹⁶ Oslopolisen var mest intresserad av en australienskfödd man som hette Josef Carmichael, som uppgavs vara stum till följd av en krigsskada under första världskriget. Han uppgavs ha rest till Narvik via Malmö. Från Narvik reste han till Kirkenes och försökte vandra över till Finland, där han blev avvisad av den finska polisen. Han ska ha gjort ett nytt försök att ta sig in i Finland från Sverige via Karesuando varefter den norska polisen tappat Carmichaels spår. De andra två personerna var engelsmän som kom till Norge efter att ha varit i Tyskland. De ska ha tagit sig till Nordnorge via Finland, men stannade i bara några dagar i Norge innan de återvände över den ryska gränshöjden Boris Gleb. Efter det har den norska polisen inte några spår efter dem.

Stockholmspolisen kunde efter att ha gjort en utredning konstatera att ingen av de tre britterna förekommer i några av deras register, och att Carmichael tidigare befunnit sig i Sverige. Polisen kunde vid tidpunkten inte säga var någon av de tre britterna befann sig.²¹⁷

Den sista kontakten mellan Oslo och Stockholms polismyndigheter innan kriget är daterat till 6:e april 1940. Stockholmskriminalen hade beslagtagit ett brev som innehöll en kopierad karta över Falstad som ligger i Levanger kommun i Trøndelag.²¹⁸ Stockholmspolisen ville veta om kartan visade ett känsligt område. Brevet ber att Oslopolisen ska ta kontakt via telefon eftersom ärendet räknas som brådskande av Stockholmskriminalen.

Det finns inget bevarat svar från Oslopolisen, och det mest troliga är att även om brevet kom fram innan 9:e april så kom den tyska invasionen innan varken Welhaven, Sveen eller Skullerud fick någon chans att ringa till Stockholmspolisen.

²¹⁶ Hemmeligt brev til Hr. politimester Erik Ros, Stockholm fra Oslo Politikammer, 19/6 1939. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 5.

²¹⁷ Hemligt brev till Kr. Welhaven från F. Setterlund och V. M., 30/6 1939. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

²¹⁸ Hemligt brev till Herr Politifullmehtigen Ivar Hagen, Oslo från V. M., 6/4 1940. Riksarkivet Arninge. Utgående handlingar vol. 6.

4.10 Sammanfattning

Avsikten med det här kapitlet har varit att teckna ett historiskt narrativ så fritt som möjligt från mina egna värderingar och åsikter. Den bild jag tecknat upp har varit väldigt belysande trots bristen på analys. Åren fram till 1933 präglas av ett närmast ensidigt fokus på kommunister, med bland annat upprättandet av flera listor och översikter över personer som var eller misstänktes vara kommunister. När det tyska kommunistpartiets revisor, Otto Kühl, arresterades av Stockholmspolisen 1931 börjar andra kategorier människor komma in i polisens korrespondens. Även om fokuset på kommunister fortfarande var starkt efter 1931 dröjde det inte länge innan de kom i bakgrunden för andra sorters hot. Utländska spioner (äkta eller misstänkta) blir vanligare ju närmare andra världskrigets utbrott vi kommer. Förhållandet mellan kommunister och andra grupper ändrades under undersökningens gång så att det 1939 närmast var motsatsen till hur det såg ut 1930. Under undersökningens sista år uttrycker framför allt den norska polisen flera misstankar om både brittiska och tyska spioner till Stockholmspolisen och ber dem om hjälp att identifiera och förhöra de personer som berörs. Även Stockholmspolisen har en del egna misstankar om både spioner och sabotörer som de ber Oslopolisen om hjälp med att utreda.

Jag kommer i nästa kapitel att analysera den bild jag tecknat upp i det här kapitlet, och ge mina egna tolkningar av det som utspelat sig.

5. Analys brevkontakt 1929 - 1939

Efter att ha presenterat det stoff som finns kvar av korrespondensen mellan kriminalpolisen i Stockholm och Oslo kommer jag här att göra en sammanfattande analys av materialet. Även om min källframställning kan framstå som planlös och i överkant refererande så är det möjligt att identifiera flera återkommande punkter. Jag kommer i den här delen att presentera de slutsatser jag dragit utifrån det tillgängliga materialet. Mina resultat kompletterar och fördjupar den bild av svensk polis som tidigare forskare har etablerat, och den är med på att belysa en del av den norska polisen som tidigare varit outforskad. Min analys kan ses som ett svar på hur inställningen till politisk övervakning såg ut hos kriminalpolisen i Stockholm och Oslo, och fyller därmed det tomrum i forskningen som Eliasson i sin doktorsavhandling påstår existerar.²¹⁹ Resultaten kompletterar också de som Langkjaer och Agøy kommer fram till i sina respektive avhandlingar och kan därmed sätta deras resultat i ett bättre ljus.

5.1 Inblandade personer

Jag har i min undersökning identifierat ett antal återkommande personer. Det var fyra polispersoner som stod för huvuddelen av brevkorrespondensen mellan de två polismyndigheterna. Från den norska sidan var det både *opdagelsessjef* Reidar Sveen och *overbetjent* Skullerud som stod för den vardagliga kontakten med sina kollegor i Stockholm. De poliser i Stockholm som står för kontakten var tredje polisintendent Eric Hallgren, som efterföljdes av Alvar Zetterqvist. Sveen som *opdagelsessjef* tillsammans med Hallgren och Zetterqvist som tredje polisintendenter representerar det övre chefsskiktet på Benyons mesonivå tillsammans med *overbetjent* Skullerud som representerar mesonivåns lägre skikt.

Utöver dessa fyra polispersoner som stod i regelbunden kontakt med varandra förekom det ett antal personer som var utomstående från Oslos och Stockholms kriminalpolis. Esko Riekkö, chefen för den finländska Detektiva Centralpolisen (DCP) var en aktör på makronivå, som stod i regelbunden kontakt med både Sveen och Zetterqvist. Chefen för *Opdagelsespolitiet* i Bergen var i likhet med sina kollegor i Stockholm och Oslo en aktör på mesonivå. Den tillförordnade stadsfiskalen i Norrtälje var en aktör på makronivåns lägre steg. Harry Söderman får i egenskap av chef för Statens Kriminaltekniska Anstalt ses som en aktör på makronivå.

²¹⁹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 119.

Samarbetet framstår i det här stadiet som ett resultat av personliga kontakter snarare än ett organiserat institutionellt samarbete. Utifrån uppsatsens källor handlar samarbetet om utbyte av information i form av olika personuppgifter, åsiktsregister och gemensamma utredningar baserade på sammanställningar av källor från flera länder. Det går därför att säga att samarbetet föregick inom ett lokalt nätverk, det vill säga enskilda lokala aktörer som samarbetade över nationsgränserna snarare än mellanstatligt institutionellt samarbete.²²⁰

Samarbetet har under hela den undersökta perioden varit personligt. Det har varit samma enskilda aktörer som i egenskap av sina ämbeten samarbetat med varandra. Det har inte funnits några tecken till ett mer institutionaliserat samarbete där organisationen är viktigare för drivkraften framåt än ansträngningarna hos enskilda individer.

Polismyndigheterna i Stockholm och Oslo var de som var mest aktiva i det transnationella samarbetet, och som fungerade som representanter för hela landet. Anledningen till det berodde inte på att huvudstädernas polismyndigheter hade några speciella institutioner avsedda för samarbete. Istället handlade det om praktiska hänsyn. Eftersom det var i huvudstädernas polismyndigheter som alla register fanns var det helt enkelt smidigare för landsortspolisen att använda sig av huvudstädernas polismyndigheter för att på så sätt spara både tid och pengar, med resultatet att det huvudsakliga polissamarbetet skedde mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm.

5.2 Innehåll

Det samarbete som skedde mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm handlade i stor grad om informationsutbyte. I mycket stor grad handlade det om uppgifter om personer som på mer eller mindre fasta grunder misstänktes av polisen. I den första halvan av undersökningens period handlade det uteslutande om kommunister från Skandinavien och andra delar av Europa som reste till och från Sovjetunionen. Förutom uppgifter om personer som var kända av polisen skickade bägge polismyndigheterna regelbundet förfrågningar om okända personer till varandra. Det vanligaste var att det handlade om okända fingeravtryck och signalement på personer som polisen hoppades kunna få identifierade. De kvartalsvis uppdaterade listorna över svenska kommunister som Stockholmspolisen upprätthöll och delade med Oslopolisen visar på ett önskemål om att hålla sig uppdaterade på de grupper som polisen i både Sverige och Norge ansåg representera en hotbild.

²²⁰ Bowling & Shepticky, *Global Policing*, 25.

Att polisens samarbetsfokus för den första perioden handlade om kommunister i olika ideologiska riktningar går emot Ulf Eliassons tes att den civila polisen, i motsättning till den militära övervakningen, var mer fokuserad på andra ideologiska grupper än kommunister.²²¹ Anledningen till militärens avslappnade inställning mot nazisterna var enligt Eliasson att de sågs som ett nationsbevarande fenomen i motsättning till den mer upplagt statsfientliga kommunismen. Nazistpartiernas nationalistiska prägel minskade troligtvis deras gränsöverskridande samarbete. Vid den här tiden fanns det därför inget behov för polismyndigheten att hantera nazister inom ramen för ett internationellt samarbete. I de fall de gjorde det är det tydligt att kriminalpolisen både i Oslo och i Stockholm behandlade nazismen som ett lika stort hot som kommunismen. Utifrån de källor som varit tillgängliga anser jag att det är tydligt att kriminalpolisen både i Oslo och i Stockholm hade en mycket större insikt i de kommunistiska partiernas verksamhet än vad militären någonsin hade vid den här tiden. Även om polisen inte var positiva till kommunismen ansåg de att de kommunistiska rörelserna inte utgjorde ett seriöst hot. Polisens rädsla för kommunismen var som störst under 1920-talet, men minskade successivt allt eftersom 1930-talet fortskred i och med de uppgifter som kom in om de skandinaviska kommunisternas dåliga ekonomiska villkor och sjunkande medlemstal. Polisens goda inblick i den kommunistiska verksamheten finns belagd hos Langkjaer som beskriver en juridisk situation där kommunistpartier inte var förbjudna så länge de följde de allmänna möteslagar som alla rörelser var underkastade.²²² Den skandinaviska lagstiftningen skilde sig på så sätt från den kontinentala, där kommunistpartier var uttryckligen förbjudna och som därmed i sig självt bäddade för ett mer fientligt förhållande mellan polis och kommunister. Det här förhållandet fanns i närområdet i Finland, där Detektiva Centralpolisen hade ett mycket fientligt förhållande till de få kommunister som fanns i landet, och som enligt min mening återspeglas i de dåligt begrundade underrättelser som kom från Esko Rieki.

Cyrille Fijnaut berör en viktig punkt när han skriver att Europas polismyndigheter hade en lång historia av samarbete för att bekämpa kommunismen.²²³ Kommunisträdslan fanns också i Skandinavien.²²⁴ Socialismen sågs här som ett reellt hot

²²¹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 73-74.

²²² Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 208.

²²³ Fijnaut, "The international police commission," 108-109.

²²⁴ Oredsson, *Svensk rädsla*, 20.

redan vid 1800-talets slut och som vid undersökningens tid blivit kombinerad med den latent skandinaviska rysskräcken.²²⁵

Kontakten mellan Oslos och Stockholms kriminalpolis har under den undersökta perioden en förebyggande karaktär med vissa reaktiva inslag. Bägge polismyndigheternas samarbete kännetecknas av en vilja att arbeta i förebyggande syfte snarare än som ett svar på redan utförda brottsliga handlingar.²²⁶ Det förekom reaktivt samarbete där särskilt Stockholmskriminalen utredde de rykten och anonyma anmälningar som kom in. De rykten som nådde polisen om sovjetisk vapensmuggling och kommunistiska transportruttrutter över de nordiska nationsgränserna resulterade i reaktiva åtgärder som låg till grund för det proaktiva arbete som vi sett.

Det är osäkert hur allvarligt polisen faktiskt tog upplysningarna som kom från företrädesvis anonyma uppgiftslämnare. Det som är säkert är att polisens misstänksamhet mot kommunismen var avsevärt mindre än de militära myndigheternas. Det inrättades till exempel inga egna institutioner inom kriminalpolisen för särskild övervakning av kommunister. Om man ser på hela undersökningens tidsperiod drabbade den övervakning som skedde nazister och kommunister i lika stor utsträckning. Med hänsyn till den bristfälliga källsituationen finns det inga bevis för att den politiska övervakningen ledde till några gripanden utöver den norske kommunisttoppen Hansen och den tyske revisorn Kühl. Jenny Langkjaers slutsats om att kriminalpolisens övervakningsarbete baserades på rutinmässiga arbetsuppgifter som drabbade människor som inte utgjorde en hotbild är tillämpbar här.²²⁷ De militära myndigheterna fick kriminalpolisen att gå längre i sin politiska övervakning än vad polisen själv ansåg vara nödvändigt. I ljuset av Langkjaers forskning ser jag det som uppenbart att min egen empiriska bild där en stor del av de registrerade kommunisterna skickades mellan de två polismyndigheterna var en del i den slentrianmässiga rutinregistrering som de militära myndigheterna drivit fram. Övervakningen skedde därmed inte nödvändigtvis för att kriminalpolisen ansåg att de som övervakades var skyldiga till några kriminella handlingar. Det innebär inte att polisen var ointresserad av kommunistisk åsiktsregistrering, men att kriminalpolisen till skillnad från militärens underrättelsetjänst inte utan vidare lät ändamålen helga medlen och var en aning mer observanta på rättssäkerhetens gränser.

²²⁵ Oredsson, *Svensk rädsla*, 136-137.

²²⁶ Bayley, *Patterns of Policing*, 113.

²²⁷ Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 210.

5.3 Exempel 1: Flyktrutter och sovjetisk vapensmuggling

De rykten som handlade om kommunistiska flyktrutter och sovjetisk vapensmuggling är goda exempel på de norska och svenska polisernas inställning till kommunism. Både Hallgren och Sveen fick information om den misstänkta kommunistiska transporttrutten av chefen för Detektiva Centralpolisen, Esko Riekkä. Hans källa var en opublicerad tidningsartikel som den finska polisen läst i det finska Agrarförbundets tidning. Hallgren lät visserligen undersöka hur det hela låg till, men han delade över huvud taget inte Riekkis entusiasm när det kom till artikelns trovärdighet. Stockholmspolisen lyckades få tag i artikelförfattaren, och efter att ha förhört honom var de övertygade om att det hela var ett spel för gallerierna. Fallet är intressant eftersom det belyser en skillnad mellan polismyndigheterna och den övriga myndighetsstrukturen. Inom norska justitiedepartementet och försvarsdepartementet togs dessa rykten på stort allvar och efterforskades med stor iver och noggrannhet. Trots avsaknad av några som helst bevis för att det existerade någon vapensmuggling fortsatte de här myndigheterna att tro på ryktena som kom in om sovjetisk vapensmuggling, även om den norska regeringen bevisligen inte ansåg att hotbilden var så stor som de olika militära organen gjorde.²²⁸

Hallgren visade lika lite intresse för ryktet om de insmugglade eldkastarna som Sveen. Här nöjde han sig med att pliktskyldigast skriva ett brev till den lokala polismyndigheten med instruktioner om att de själva skulle utreda saken. Vad Sveen gjorde framgår inte i mitt tillgängliga material. Eliasson skriver att det i Sverige rådde ett ansträngt förhållande mellan militären och polisen, och Hallgrens reaktion visar konkret hur den här motsättningen uttryckte sig. Vid ett flertal fall hade Hallgren fått klagomål av den svenska militären för att vara för snabb att lägga ned undersökningar mot kommunister, och i vissa tillfällen vägra lämna tillbaka de register över misstänkta personer som militären sammanställt och lånat ut till polisen, med hänvisning till att de var olagliga.²²⁹ Det här sammanfaller med det Flygheds beskrivning av Hallgren som en person som visserligen inte vägrade att utföra uppgifter som i grunden gick emot rättssäkerheten, men som ofta påtalade det rättsstridiga i dessa arbetsuppgifter till den svenske justitieministern.²³⁰

Motsatsförhållandet mellan polis och militär förekom även i Norge. Det av samma grunder som i Sverige, det vill säga polisens bristande intresse av

²²⁸ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 240-244.

²²⁹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 80.

²³⁰ Flyghed, *Rättsstat i kris*, 316-317.

kommunistövervakning. Oslopolisen upprättade visserligen en egen avdelning för politisk övervakning, men skötte arbetet mycket sporadiskt. Varken Reidar Sveen eller Kristian Welhaven verkar ha visat något vidare intresse för något mer djupgående övervakningsarbete och visade istället vid ett flertal tillfällen stor skepsis till de informationskällor den norska militärens underrättelsetjänst använde sig av.²³¹ Det var inte bara källorna de två poliserna var kritiska mot. Det var inte ovanligt att både Sveen och Welhaven var uttalat kritiska till den generella kvalitet som den norska generalstabens underrättelsearbete höll.²³² Det här resulterade i att den norska militären emellanåt saknade förtroende för polisens pålitlighet i frågan om politisk övervakning.²³³ Den militära misstron mot polisen fanns på motsvarande sätt i Sverige.²³⁴

Att polisen var så pass avslappnade i sin övervakning av kommunistgrupper ser jag som ett delvis resultat av arresteringen av det tyska kommunistpartiets revisor, Kühl. I hans ekonomiska översikt står det tydligt och klart att de norska och svenska kommunistpartiernas ekonomi var körd i botten, och att de hankade sig fram mer eller mindre helt beroende av bidrag från andra länders kommunistpartier. Även om de inte var emot att hålla ett vakande öga på de olika kommunistpartierna verkar det ha varit tydligt för både Stockholms- och Oslopolisen att det var mycket lite att frukta i fråga om organiserade aktioner från den politiska vänstersidan. Mitt första studerade fall visar att polisen hade god insyn i de skandinaviska kommuniströrelsernas förehavanden, och hade insett att även om partirepresentanterna använde stora ord, var det långt ifrån dessa till faktisk handling. Polisintendent Alvar Zetterqvist verkade inte bli vidare uppjagad av de rykten som cirkulerade, och *oppdagelsessjef* Reidar Sveen har på samma sätt visat sig vara skeptisk till den fara som kommunismen tidvis målades upp som. Med tanke på det budgetfokus som framförallt den norska polisen hade menar jag att den enda förklaringen till att polisen skickade så pass många namn och tips mellan varann som de gjorde kan spåras till de norska och svenska militära myndigheterna.

Det sker dock en märkbar förändring av polisens kommunistkontroll efter 1933. Även om den fortfarande är igång under hela decenniet så blir den grundare. Mot slutet handlar det mest om namn på personer som är registrerade kommunister utan någon motivering till varför de utgör en säkerhetsrisk. Det står i kontrast till de mer djupgående

²³¹ Berg & Eriksen, *Den hemmelige krigen, del 1*, 37-38.

²³² Hobson & Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie, vol. 3*, 167.

²³³ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 244.

²³⁴ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 108.

utredningar som ofta resulterade i faktiska gripanden i tiden innan 1933. Det saknas inte andra kategorier av människor i brevströmmen mellan Oslo- och Stockholmskriminalen. Den enda personen med bekräftat nazistiska kopplingar som förekommer i den här fallstudien var den tyske regissören Siegfried Rohr. 1939 misstänktes han samla uppgifter om en norsk ammunitionsfabrik. De norska poliserna hade dock mycket få uppgifter om honom, och jämfört med de tidigare utredningarna om kommunister framstår Rohr mest som en notis. Att den norska polisen upptäckt ett flertal briter som bedrivit rekognosering i främst Nordnorge får inte ses som vidare överraskande, eftersom både Storbritannien och Tyskland såg Norge som en viktig del i sina planer för ett kommande krig. Oslopolisen ger dock ingen annan information än att de är brittiska medborgare, och det är långt ifrån säkert (även om det är troligt) att de arbetade åt den brittiska regeringen. När Rohr och de tre briterna dyker upp har faktiskt personuppgifterna om nordiska kommunister mer eller mindre helt sinat bort. Istället handlar det om utländska medborgare som befinner sig på platser som kriminalpolisen anser är suspekta. Särskilt det sista halvåret innan andra världskriget startar är rädslan för sabotörer från alla ideologier och länder påtaglig.

5.4 Exempel 2: Påtvingad åsiktsregistrering utan konsekvenser

Mitt andra exempel är de kvartalsvis uppdaterade listor på svenska kommunister som polisens åsiktsregistrering resulterade i. Även om dessa listor var olagliga så vill jag sätta ett frågetecken kring deras användning. Den enda anledningen till att jag känner till de här listorna är för att Zetterqvist själv refererar till dem. Själva listorna har jag inte hittat i något arkiv, och det finns inga som helst referenser till deras innehåll varken från Sveen eller Zetterqvist under hela min undersökta period. Det framstår därmed som en olaglig samling namn som i mångt och mycket låg och samlade damm i polisens dokumentskåp. De här listorna började skickas till Oslopolisen från och med 1931, men de upprättades redan 1929 på begäran av chefen för svenska marinens utrikesavdelning.²³⁵ Det verkar också som att de här listorna enbart var till glädje för militären, just eftersom det saknas referenser till de hos kriminalpolisen förutom när de skickas ut en gång i kvartalet. De lyser med sin frånvaro resten av tiden. Det handlar inte om att polisen inte hade möjlighet att utnyttja de här listorna, med tanke på det stora antalet kommunister som passerade polisens övervakning och som de ansåg kunde utgöra ett hot antingen mot rikets säkerhet eller mot enskilda personer. Istället verkar det som att arbetet med listorna var ytterligare en av de uppgifter som polisen blev

²³⁵ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 40.

pålagd av en militärmakt som hade en helt annan syn på potentiella hotbilder och dess lösningar än vad polisen hade. Vid den här tiden bedrev det svenska kommunistpartiet politisk propaganda riktad mot svenska värnpliktiga och stambefäl, och beslutet att upprätta åsiktsbaserade listor över kommunister var en av de åtgärder som militären ansåg var nödvändig för att kunna isolera de värnpliktiga som ansågs ha kommunistiska åsikter. Det fanns dock de befäl som ville gå längre än att bara isolera värnpliktiga med kommunist sympatier, och som beklagade sig över att Sverige inte hade några kolonier dit kommunistiska agitatorer kunde deporteras.²³⁶ Det är troligt att de listor över norska kommunister som Oslopolisen skickade till Stockholmspolisen vid samma tid också var sammanställda efter direktiv från den norska militären. Den norska polisen samarbetade under och efter första världskriget med *Generalstabens Efterretningskontor* med bland annat övervakning av värnpliktiga, utländska agenter samt utförde post- och telegramkontroll.²³⁷ Allt tyder därför på att den norska åsiktsregistreringen utfördes enligt samma mönster som den svenska, då den utfördes av polisen efter direktiv av militären.

Jag ser det här som det mest troliga scenariot. För även om den geopolitiska situationen i och med den ökande sovjetiska nationalismen och den aggressiva utrikespolitiken möjliggjorde upprättandet och spridandet av sådana här listor i enlighet med Bigos horisontella samarbetsteori är det andra faktorer som inte passar in.

Det får dock anses bevisat att kriminalpolisen hade en större kompetens med politisk övervakning, registrering och analyserande av inkomna uppgifter än vad militären hade. Jag menar att det faktum att polisen inte köpte de lösa ryktena om vapensmuggling visar det med önskvärd tydlighet. Det fanns, i sammanhanget, en gedigen kompetens för den uppgift som kriminalpolisen blivit pålagd av militären. Polisen i Oslo och Stockholm hade en god inblick i den verksamhet som pågick hos både kommunister och nazister vid den här tidpunkten. Bigos andra punkt, den om närvarande kompetens, får också anses vara uppfylld.

Den sista punkten är den som avviker från Bigos teori. För det första så verkar det inte ha funnits några institutioner som hade i uppgift att analysera och utreda de personer som förekom i de här listorna, eller övrig korrespondens. Det fanns poliser som arbetade med politisk övervakning i både Oslo och Stockholm, men det var som vi sett i mycket blygsam skala. Särskilt i jämförelse med till exempel Detektiva Centralpolisen som representerar ett

²³⁶ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 41.

²³⁷ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 72.

extremt fall av en organisation som till skillnad från kriminalpolisen i Oslo och Stockholm hade både vilja, medel och möjlighet till politisk övervakning.

Det bästa exemplet på att det förhållande som jag argumenterar för stämmer är att det aldrig bildades en gränsöverskridande institution inom det nordiska geografiska området som hade i uppgift att registrera och analysera den politiska aktiviteten i samarbetsländerna. Verksamheter under studieperioden skedde enbart inom lokala polismyndigheter som i bästa fall delade sina fynd med andra länders polismyndigheter på inrådan av militären.

5.5 Exempel 3: Shanghaiade sjömän utan trovärdighet

Mitt tredje exempel är de två svenska sjömännen Hans Fjelly och Ragnar Kitti. Fjelly angav självmant att han under en vistelse i Sovjetunionen blivit utpressad till att fungera som spion för den sovjetiska underrättelsetjänsten. Redan från början verkar den norske förhørsledaren betvivla Fjellys historia efter att ha påpekat att hans historia ändrat sig under förhörets gång. Samtidigt utesluter den norska polisen inte att historien i sig själv stämmer, och kontaktar därför den svenska polisen för att få hjälp med vidare undersökningar och förhör av personer som befinner sig i Sverige, utanför den norska polisens jurisdiktionsområde. Den här episoden fungerar som ett bra exempel på skillnaden mellan polisen och militärens underrättelsetjänst. Utan att helt avskriva Fjellys historia, eller hans roll som vittne är polisens skepsis talande, särskilt inför ett fall som så uppenbart bekräftar ett sovjetiskt spionageförsök. Jag har inte hittat något förhørsprotokoll av Ragnar Kitti, och med tanke på Stockholmspolisens noggrannhet i korrespondensen med Oslopolisen är det sannolikt att svenskarna inte har brytt sig om att förhöra honom över huvud taget. Förhørsprotokollet som Oslopolisen bifogade var mycket detaljerat och tog upp både Fjellys beskrivning av det som utspelats i Sovjetunionen, en ingående redogörelse över inblandade personer och en nykter värdering av deras trovärdighet. Jag har visat att den militära underrättelsetjänsten närmast med hull och hår svalde de ogrundade ryktena om sovjetisk vapensmuggling. Det är därför lätt att föreställa sig att Fjellys påståenden om att ha blivit pressad till spionage mot Norge och Sverige skulle accepteras utan närmare ifrågasättanden och därefter användas som motivering för ännu mer ingående politisk övervakning och föreslagna åtgärder. Som det hela nu utspelade sig verkar det hela ha runnit ut i sanden på grund av den låga trovärdighet som Fjelly ansågs ha.

Tillsammans med de andra exemplen menar jag att Stockholmspolisen kan tillskrivas samma ovilja att slå larm i onödan som Oslopolisen och Kristian Welhaven.²³⁸

5.6 Opolitisk korrespondens

Det är lätt att tro att det bara handlade om övervakning av kommunister, men det förekommer också ”vanlig” kriminalitet. De fall som dyker upp handlar om bedrägerier, småstöldar, juridisk rådgivning och samarbete under evenemang där de nordiska statscheferna deltar.

I fallet med Bergene-Kristensen mot Hasso bad en norsk medborgare Zetterqvist om juridisk vägledning i en svensk rättssak mot en tysk medborgare. Rättssaken, som handlade om bedrägeriförsök, får sägas vara uppseendeväckande med tanke på att målsägarens motpart uppges vara regissören Harry Hasso. Eftersom det saknas uppgifter om rättegången, och Zetterqvists svar till den målsägande kvinnan är det bara möjligt att konstatera att hon bad Zetterqvist om juridisk vägledning.

De nordiska huvudstädernas polismyndigheter var i kontakt med varandra i anslutning till Gustav V:s 80-årsdag. Att döma av Stockholmspolisens utskickade brev var det inte frågan om något ingående samarbete mellan polismyndigheterna, utan precis som tidigare handlade det om informationsutbyte om misstänkta personer som kunde tänkas utgöra ett hot. Här är bristen på gemensam samverkan påfallande, eftersom det här var ett tillfälle där det verkligen borde ha funnits tecken på någon form av mellanstatlig samarbetsform utöver informationsdelning. Som vi har sett så var det inte fallet. Istället visar både arkivmaterialet och Zetterqvists egna memoarer en samstämd bild där det enda samarbetet som faktiskt verkar ha skett var att Stockholmskriminalen frågade sina nordiska kollegor om de hade kunskap om ifall det fanns någon hotbild mot deras respektive statsöverhuvuden. Någon form av samarbetsorganisation, eller samarbete över huvud taget, var inte att tala om. Det var heller inte det enda exemplet på frånvarande samarbetsorgan mellan de nordiska polismyndigheterna.

Samma sak går att se när Oslopolisen ber Stockholmskriminalen hålla förhör av besättningen på det norska skepp som brutit mot de marina reglerna efter ett uppehåll i Spanien. Det är aldrig tal om några samordnade operationer, utan Stockholmspolisen hade i samtliga fall enbart en konsultativ funktion. Det samma kan sägas om Oslopolisen när det kommer till fall som Stockholmspolisen behövde hjälp med. Det längsta som samarbetet

²³⁸ Agøy, *Militæretaten og «den indre fiende»*, 335.

sträcker sig till är informationsdelning. När det kommer till samordnade operationer där flera länders poliser samarbetar i samma land finns det inga exempel som visar att så skedde.

Duon Dryander/Rink, vars försök att smuggla in en häst från Sverige till Norge misstolkades som ett försök till spionage, var ytterligare ett av få fall av opolitisk kriminalitet. Det visar också mer tydligt den ovilja som både polis och tullmyndighet hade mot att blanda sig i andras jurisdiktionsområden. Även om Stockholmspolisen i sitt brev till Oslopolisen först misstänkte att det även den här gången var en scenpersonlighet inblandad var Oslopolisen närmast övertydliga med att det handlade om en annan person än den mer kända Gerda Ring. Det här fallet visar att Oslopolisen för det första utförde grundliga personkontroller, och inte behandlade indicier som fakta. Det är också ett exempel på den skillnad mellan polis och militär som finns belagd ovan. Det vill säga polisen såg inte kommunister och rökriddar där det inte fanns några. Det går också att argumentera för att de var extra noga i det här fallet eftersom Stockholmspolisen misstänkte en känd teaterpersonlighet och inte bara vem som helst. I ljuset av tidigare exempel menar jag att så inte är fallet. Det visar också att även om det saknades överstatliga samarbetsorgan så fungerade det bilaterala samarbetet smidigt och snabbt, även om det kom till priset av en begränsning av effektiviteten. Jag menar att polisens ovilja att blanda in organisatoriska strukturer i det transnationella samarbetet finns i deras strävan efter effektivitet och motvilja för tidsslöseri.

Fallet med sjömännen Fjelly och Kitti, som enligt egen utsago skulle ha blivit tvångsrekryterade av Sovjetunionen för att bedriva underrättelseverksamhet i Skandinavien exemplifierar att varken den norska eller svenska polisen var lika ivriga som sina militära kollegor att ta alla konspirationsteorier som sanning. Oslokriminalen lade ned ett stort utredningsarbete för att bekräfta Fjellys historia, där bland annat Stockholmspolisen kontaktades med en förfrågan om att förhöra den av de två sjömännen som hunnit ta sig till Sverige. Samtidigt så tyder bristen på efterföljande dokumentation, bland annat den förhørsrapport av Kitti som Oslopolisen bad om, på att saken inte resulterade i några vidare åtgärder varken i Sverige eller i Norge. Om polisen hade varit lika nitisk i sin kommunistkontroll som militären var så borde det ha funnits mer arkivmaterial bevarat som tar upp fallet. Det visar därmed på samma resultat som i fallet med Rink, det vill säga att polisen utförde sina utredningar med ett i sammanhanget starkt fokus på källkritik och bevisbara fakta. Jag vill förklara det med att polisbefälens juridiska utbildning skilde sig från de militära befälens, som av förklarliga grunder inte tog hänsyn till de juridiska och källkritiska förhållanden som jurister var, och är, bundna till. Jag ser det också som troligt att

det var samma bakgrund som var orsak till att det inte blev ett mer institutionaliserat transnationellt samarbete mellan de skandinaviska polismyndigheterna. Det fanns helt enkelt liten eller ingen precedens för att upprätta och driva mellanstatliga samarbetsorgan som opererade över de nationella jurisdiktionsgränserna på ett sätt som innebar mer samarbete än informationsutbyte.

5.7 Skillnader eller likheter mellan norsk och svensk polis

Källgenomgången visar att trots bristen på institutionellt samarbete rådde det fortfarande en konsensus mellan Stockholms och Oslos kriminalpolis om vad som var viktigt att samverka om. Bägge städernas polismyndigheter samarbetade med olika former av kommunistövervakning. Även om det som nämnts ovan var noggrant utförda undersökningar och utredningar så präglas de hos bägge polismyndigheterna av en halvhjärtad entusiasm. Det är svårt att avgöra vilken av polismyndigheterna som är den drivande parten eftersom det förekommer en lika stor mängd förfrågningar och en lika stor del spontan informationsdelning hos bägge polismyndigheterna. Jag misstänker att svensk och norsk militär har en stor del av ansvaret för det kommunistfokus som präglar brevväxlingen. Det som talar för det är att det sedan tidigare är bevisat att militären föredrog att delegera personundersökningar om kommunister till polismyndigheterna istället för att utföra dem själva. Militärens vilja att delegera utförandet av personundersökningar istället för att själva utföra dessa finns bekräftat både för Sveriges och Norges del.²³⁹ Korrespondensens innehåll drev också sakta men säkert bort från ren kommunistövervakning mot kriminalitet som inte var ideologiskt motiverad. Även om fokuset ändrades angående vad som ansågs vara värt att samarbeta om kan jag inte se att någon av de två kriminalpolischeferna tar mer eller mindre initiativ i sitt samarbete. Den bild av bägge sidor som lika pådrivande som jag tecknat upp var gällande för hela den undersökta tidsperioden.

²³⁹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 79 och Berg & Eriksson, *Den hemmelige krigen, del 1*, 36.

5.8 Horisontellt samarbete - Projekt eller ad hoc?

Det samarbete som skedde mellan Oslo och Stockholm i den här undersökningen ger utifrån Bigos modell för horisontellt polissamarbete ett blandat intryck. Den information som delades hade huvudsakligen ett enda tema: Nordiska och internationella kommunister. De få fall av andra personer eller ideologier som faktiskt förekom återfinns mot slutet av undersökningsperioden, närmare andra världskrigets utbrott. Jag skrev ovan att informationsutbytet inte verkade ha någon särskild initiativtagare av de två polismyndigheterna, vilket sammanfaller med det Bigo skriver om att polissamarbete präglas av ett hänsynstagande till den utrikespolitiska situationen. I och med den stora kvantitet av upplysningar om kommunister som skickades mellan de två polismyndigheterna är det upplagt för att den största hotbilden ansågs vara Sovjetunionen och dess eventuella försök på samhällsomstörtande verksamhet. Jag menar att det handlade mer om den militära hotbilden än den polisiära, eftersom polisen inte verkar ha ansett att det var värt, eller försvarbart, att utföra några ingående undersökningar på alla personer som passerade deras radar.

Samarbetet var kvantitativt ingående, men det skedde i form av rent mellanpersonliga former. Det fanns inte något forum som hade som specifik uppgift att sköta den här verksamheten, och jag har inte hittat någon form av speciell budget som har med internationellt samarbete att göra. Det var en del av chefernas övriga arbete och framstår inte som prioriterat jämfört med andra uppgifter. Trots frånvaron av specialiserade fora för den dagliga informationsdelningen så skedde det under fastställda former, om än inte direkt uttalade.

Det förekom speciella organ med syfte att bedriva personövervakning, men jag har inte hittat några handfasta bevis för att transnationellt samarbete var någon prioriterad fråga för dessa. Jag tänker framförallt på Den Allmänna Säkerhetstjänsten, som samarbetade nära Stockholmspolisen. Jag menar dock att den tillkommer så sent (1938) att dess existens inte är relevant för den här undersökningen. Att gå in på den verksamheten faller utanför den här uppsatsens syfte. Det är inte heller något som visar på att organisationen, vid den här tiden, var inblandad i någon form av samarbete mellan olika länders polismyndigheter.

I mitt första studerade fall får därför Bigos teori sägas vara gällande, eftersom samarbetet formades utifrån hänsyn till den geopolitiska situationen som rådde i regionen, närmare bestämt militärens prioriteringar.

Det fanns en struktur för hur samarbetet såg ut (om än inofficiell) och polisen hade få val än att lägga ned resurser på den här typen av samarbeten, även om det var långt ifrån den storlek som de militära uppdragsgivarna hade önskat.

Det är också tydligt att det fanns kompetens inom polisen för den här typen av uppgifter som speglade samarbetets utformning. Frånvaron av en effektiv övernationell samarbetsstruktur var ett resultat av att den juridiska utbildningen som polischeferna hade helt enkelt inte klarade av att lösa de problem som måste övervinnas i den typen av organisationer. Det fanns också en motvilja mot allt för mycket byråkrati, eftersom det ansågs sakta ned samarbetet.

5.9 Mikro- meso- och makronivå

Korrespondensen visar att både Oslos och Stockholms kriminalpolis i övervägande grad ägnar sig åt *high policing*. Robert Reiner beskriver det som kontroll av politiska rörelser, som vanligtvis utförs av specialiserad polis.²⁴⁰ Varken Stockholms eller Oslos kriminalpolis var politiska organ på samma sätt som till exempel finska Detektiva Centralpolisen eller det tyska Gestapo, vars uttalade uppgifter var politisk övervakning snarare än faktisk brottsutredning.²⁴¹ Det fanns särskilda underavdelningar hos både Oslos och Stockholms polismyndighet som huvudsakligen arbetade med politisk övervakning. Dessa ska, till skillnad från Detektiva Centralpolisen, ses som en mindre del av en större organisation.

Jenny Langkjaer har kommit fram till att den svenska polisen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hade en självständig roll gentemot högre myndigheter.²⁴² Enligt Ulf Eliasson förekom det vissa former av yttre inblandning i och med att militärens Generalstab blandade sig i polisens arbete med politisk övervakning.²⁴³ Detta verkar inte ha påverkat den självständighet som polisen fortfarande hade eftersom Janne Flyghed har konstaterat att hela den svenska säkerhetstjänsten, där Stockholmspolisen ingick, hade mycket vida ramar att agera inom under andra världskriget.²⁴⁴ Det finns mycket mindre forskning om den norska polisen, vilket gör det svårare att bedöma graden av självständighet mot andra, överordnade myndigheter. Två av de som bedrivit seriös forskning på den norska polisen (i

²⁴⁰ Reiner, *The Politics of the Police*, 33.

²⁴¹ Reinke, "Policing Politics in Germany," 97.

²⁴² Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 208.

²⁴³ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 119-120.

²⁴⁴ Flyghed, *Rättsstat i kris*, 507-508.

synnerhet säkerhetspolisen och den politiska övervakningen) är Trond Berg och Knut Einar Eriksen. De slår fast att den norska polisen, i likhet med den svenska, hade relativt fria ramar att agera innanför. Det förekom till tider stark inblandning av den norska militära underrättelsetjänsten, och även detta återspeglas i den svenska situationen.²⁴⁵

Den tidigare forskningen visar en bild som bekräftar det resultat som min undersökning kommit fram till, det vill säga att den norska och svenska kriminalpolisen hade en stor självständighet mot andra myndigheter. I min undersökning har jag inte hittat några spår på militär inblandning i den dagliga verksamheten över huvud taget. Även om det givetvis är svårt att få fram en djupare bild av förhållandet mellan polis och militär utifrån mitt tillgängliga källmaterial fungerar det som en fingervisning för hur bilden såg ut. Den norska och svenska polisens självständiga roll passar in i den modell för internationellt polissamarbete som Matthieu Deflem använder sig av. Han menar att ett samarbete mellan olika länders polismyndigheter är beroende av institutionellt autonomi, detta för att samarbetet ska kunna ske i en specifik opolitisk poliskultur.²⁴⁶ Han ser ett undantag från detta under mellankrigstiden, där hotet från kommunismen tar sig in i polissamarbetet och ger det en mer politisk karaktär, något som min undersökning bekräftar.²⁴⁷

5.10 Kommunikationsmedel

Det vanligaste sättet att hålla kontakt var som vi har sett med brev och telegram. Det finns dock gott om bevis för att det också var vanligt med telefonkontakt och att telefonkonferenser var vanliga. Av det tillgängliga materialet var det vanligast att *overbetjent* Skullerud skötte den vardagliga telefonkontakten med Stockholmskriminalen. Det har inte varit möjligt att se vem av Stockholmskriminalens personal som stod för den vardagliga telefonkontakten. Det var dock alltid *opdagelsessjefen* och den tredje polisintendenten som hade telefonkonferenser. Vid åtminstone ett tillfälle ska också en svensk polis ha besökt Oslo. Han är bara känd under initialen ”K” som besökte Oslopolisen 1933.

Det regelbundna samarbetet mellan Oslos och Stockholms kriminalpolisier föregick som tidigare nämnts på mesonivå. Brevkontakten säger ingenting om något samarbete på makronivå, och det förekommer inga lägre rankade polismän som avsändare eller mottagare i kommunikationen mellan polismyndigheterna. Det finns en mycket enkel

²⁴⁵ Berg & Eriksen, *Den hemmelige krigen, del 1*, 7.

²⁴⁶ Deflem, *Policing World Society*, 219.

²⁴⁷ *Ibid.*

anledning till detta, som gäller både för Sveriges och Norges del. Vi har tidigare sett att både Stockholmspolisen och Oslopolisen hade ett överordnat nationellt ansvar för olika polisfunktioner, till exempel utlänningskontroll, identifikationsarbete och politisk registrering. Det är därför naturligt att arbetet på mikronivå skedde i en strikt nationell ram, där de lokala polismyndigheterna utförde insamlingsarbete, som de sedan skickade till Stockholm respektive Oslo. Det var sedan de två polismyndigheternas chefer som sedan såg till att den andra myndigheten fick del av den nationellt insamlade informationen. Ett exempel på detta är när den tillförordnade polismästaren i Norrköping kontaktade Stockholmskriminalen för att informera om de två norska kommunisterna, istället för att vända sig direkt till Reidar Sveen. Det är uppenbart att polisen i Norrköping räknade med att Zetterqvist skulle informera Sveen om de två norrmännen och sedan kontakta Norrköping med besked om de skulle ta några åtgärder utöver den rutinmässiga registreringen. Det enda som bryter det här mönstret är Trondheimspolisen som på eget initiativ kontaktade Stockholmskriminalen. Det ska dock noteras att det även här var kriminalchefen, det vill säga en aktör på mesonivå, som tog kontakt, och inte en lägre polisman. Undantaget från den här regeln var Göteborgspolisens förhör av sjömannen Henry Johansen, där poliserna i Göteborg skulle skicka förhørsrapporten direkt till Oslopolisen.

6. De nordiska polischefskonferenserna

Precis som det första källkapitlet kommer min genomgång av de nordiska polischefskonferenserna vara uppbyggd som en källpresentation. Det här kapitlet beskriver i narrativ form huvudsakligen den första polischefskonferensen i Oslo. De två efterföljande konferenserna går jag igenom ytterst kort. Anledningen till det är att jag inte har hittat andra källor från dem än programmen. Det är fortfarande tillräckligt mycket underlag för att se om konferensernas teman förändras över undersökningens tid, eller om de överensstämmer med de källor jag har från den första konferensen i Oslo. Den bild som kommer fram i de nordiska polischefskonferenserna är parallell med den bild som kommit fram i undersökningen av den dagliga kontakten mellan kriminalpolisen. Polischefskonferenserna visar vilka prioriteringar som cheferna för kriminalpolisen och polismyndigheterna ansåg vara viktiga när de själva fick bestämma dagordningen, utan inblandning från militären.

6.1 Polischefskonferensen i Oslo 1931

Den första nordiska polischefskonferensen kom till på *politimester* Welhavens initiativ. Inspirationen kom under den tredje Internationella poliskonferensen i Antwerpen 1930, där Kristian Welhaven, Eric Hallgren och de två danska polischeferna Fabricius Hansen och Valdemar Mensen deltog.²⁴⁸ Welhavens förslag gick ut på att de redan i juni 1931 skulle ha en egen poliskonferens där polismästare och de större städernas högre polisbefäl skulle bli inbjudna att delta. Konferensen föreslogs vara tre dagar och avslutas med en utflykt till ett inte ännu bestämt mål i Sydnorge. Deltagarländerna föreslogs vara Norge, Sverige, Danmark (med Färöarna), Finland och Island. De polisbefäl som var aktuella att bli inbjudna för att delta var för Sveriges del polismästarna och polisintendenterna. De danska poliser som bjöds in skulle vara *politimestere* och *politiinstpektører*, utöver *statspolitichefen* och *politidirektøren*.²⁴⁹ De finska poliserna skulle precis som de svenska poliserna, representeras av polismästare och polisintendenter.²⁵⁰

²⁴⁸ Brev till Herr politimester Hallgren, Stockholm från politimester Welhaven, 9/1 1931, Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁴⁹ Brev till Herr statspolitichef Mensen, København från politimester Welhaven, 9/1 1931, Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁰ Brev till Herr politimester O. A. Vilkmann, Helsingford från politimester Welhaven, 9/1 1931, Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

Totalt tackade 101 personer från Norge, Finland, Sverige och Danmark ja till att delta på polischefskonferensen.²⁵¹ Från Stockholmspolisen kom polismästare Eric Hallgren, andra polisintendent Gustaf Bäckman och tredje polisintendent Alvar Zetterquist. Från Oslo kom bland andra *politimester* Kristian Welhaven, *opdagelseschef* Reidar Sveen och chefen för *Statens politiskole, politifullmektig* August Pedersen. I övrigt var det en stor geografisk spridning på de deltagande polischeferna, som kom både från städer och från landsbygden i alle de nordiska länderna.

Undantaget var den isländska polisen, som inte kunde komma alls. Det ska ha berott på att postgången från Oslo till Island var så pass långsam att de isländska poliserna fick sina inbjudningar flera månader efter att Welhaven skickade dem. Alla isländska poliser var dock mycket positiva till initiativet, och ville ha referat från konferensen.²⁵²

Av de länder som deltog var den svenska polisen mest entusiastisk i sina svar till *politimester* Welhaven. De danska och finska poliserna är lika positiva som svenskarna, om än en aning mindre översvallande. Den norska polisen var inte mer negativ, men skiljer sig fortfarande ut genom att skicka fler avböjningar om att delta i konferensen. Oftast ges ingen förklaring till varför, men polismästaren i Trondheim skriver i sitt svar att de inte har råd att delta eftersom polismästarlönen är för låg. Vem som bär ansvaret kommer tydligt fram i brevets sista rad, där han sarkastiskt konstaterar att staten har lyckats få ned ämbetsmännens (polisbefälen var statligt avlönade) på en, som han skriver, ”passande” ekonomisk nivå.²⁵³ Även *politiinspektøren* i Trondheim anger ekonomiska grunder till sitt avböjande, då han antar att det inte är möjligt att söka om kostnadsersättning för de utgifter som ett deltagande skulle innebära.²⁵⁴

Konferensens dagar hade olika teman. Måndag (dag ett) handlade om de medverkande ländernas polisorganisationer, deras struktur och administration. Tisdag den 16:e var temat polissamarbete mellan Nordens polismyndigheter. Onsdag den 17:e var ägnad

²⁵¹ Deltagerliste i Nordisk Politichef-konferanse, 15. - 17. juni 1931 i Oslo, Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵² Brev från Sýslumanðurinn i Þingeyjarsýslu, Húsavík till Politimesteren i Oslo, 7/4 1931, Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵³ Brev till Hr politimester Kr. Welhaven från politimesteren i Trondheim, Nidaros 6/3 1931. Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁴ Brev till Herr politimester Welhaven från politiinspektøren i Trondheims politikammer, 11/3 1931. Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

särskilda saker av gemensamt intresse, som trafikregler och alkoholsmuggling.²⁵⁵

Konferensen var uttryckligen stängd för kvinnor. Anledningen verkar främst ha varit för att de som lånade ut lokaler till polisen inte gick med på att låta kvinnor delta.²⁵⁶ Vid den här tiden fanns det inga kvinnliga polischefer, så det handlade om att polischefernas fruar var tvungna att stanna hemma på grund av att det inte fanns några lediga hotellrum för andra än deltagarna från polisen.²⁵⁷ Detta var ett faktum som *politimester* Welhaven beklagade, och han försäkrade att de kvinnor som trots allt följde med skulle bli mottagna på bästa möjliga sätt, till trots för eventuella hinder som skulle finnas. Det är inte känt om det följde med några kvinnor på konferensen.

Måndag 15:e juni²⁵⁸

Konferensen öppnades med val till presidium där en medlem från varje deltagande land skulle ingå, och val till redaktionskommitté där två medlemmar från varje land skulle ingå.

Konferensen hölls på Universitetet i Oslos gamla festsal. Efter de inledande valen höll den norske justitieministern Lindboe ett inledningstal, som följdes av förhandlingar angående de nordiska ländernas polisers administrativa och rättsliga status.

Det första föredraget hölls av den danske *politidirektør* Fabricius Hansen. Han höll en genomgång av det danska polisväsendets struktur och historia från och med polisreformen 1911 med upprättandet av *Statspolitiet*.²⁵⁹ Den danska polisen var uppdelad mellan den kommunala ordningspolisen och den statliga kriminalpolisen. Polisen arbetade också med en mängd andra uppgifter, som till exempel vårdnadstvister, hundavgifter, skötsel av avgiftsautomater och liknande. Den danska polisen hade med andra ord ett flertal

²⁵⁵ Kristian Welhaven, *Nordisk Politichef-konferanse i Oslo, 15.- 16.- 17. juni 1931* (Maskinskriven inbjudan, 24/2 1931). Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁶ Brev till Herr Politidirektør Fabricius Hansen från Politimester Kristian Welhaven, 19/5 1931. Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁷ Brev till Herr Politimester Aage Seidenfaden, 13/5 1931. Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁸ Om ingenting annat anges kommer programpunkterna från Programmet för den nordiska polischefskonferensen i Oslo, 15 - 17 juni 1931. Statsarkivet i Oslo, Riksarkivet, Sognsvann. Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁵⁹ A. Fabricius Hansen, *Politiets retslige og administrative Stilling i Danmark* (Köpenhamn: L. Wichmann, u.å.) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

arbetsuppgifter som inte hade med det direkta upprätthållandet av lag och ordning att göra. Danmark hade därför, med David H. Bayleys ord, ingen specialiserad polis.²⁶⁰

Det andra föredraget skulle hållas av polismästare Vilkmann, från Helsingfors. Han blev dock sjuk och fick ställa in föredraget.

Polismästare Eric Hallgren höll ett föredrag om den svenska polisens organisation, där han startade från 1925 års polislagen.²⁶¹ Till skillnad från den danska polisen var den svenska polisen ett samarbetsprojekt mellan stat och kommun, där kommunen organiserade och finansierade verksamheten. Staten hade en kontrollfunktion och var den instans som övervakade att kommunerna fullgjorde sina skyldigheter. Polismästare var ett ämbete som bara fanns i de 11 största städerna. I övriga orter sköttes dennes uppgifter av borgmästaren. Hallgren gick igenom de föreskrifter i polislagen från 1925, som innebar att staten hade en stor bestämmanderätt över den kommunala polisen. Han presenterade den statliga Fingeravtrycksbyrån, den kommunala polisenämnden som bland annat fördelade polisens budget samt poliskollegium. Det var en statlig institution som hade det yttersta disciplinära ansvaret för landets alla poliser.

Johan Sørhns föredrag tog upp de norska polismyndigheternas organisation. Sørhn var *politimester* i Aker, det angränsande fylket till Oslo. Innan dess var han *opdagelsessjef* i Oslopolisen. Han började med att ta upp fördelningen av polismän i landet, och att de högre befälen alltid måste ha en juristexamen.²⁶² Sørhn ansåg det problematiskt att det inte var krav på praktisk poliserfarenhet i tillägg till juristexamen för polisbefälen eftersom det resulterade i att det fanns en stor mängd polismästare som inte hade egen erfarenhet av polisarbete. Däremot hade Sørhn märkt en trend där nyutbildade jurister tog anställning som poliskonstaplar för att på så sätt undvika att bli skrivbordspoliser utan praktisk erfarenhet från den verksamhet de skulle leda. Vid konferensen var det bara ett fåtal av dessa som hade hunnit befordras till olika polischefsämbeten. Sørhn fortsatte med skillnaden mellan vanliga polismän och polisämbetsmän, och förklarade hur finansieringen av de två grupperna skiljer sig åt, där kommunerna finansierade konstaplarna, medan staten finansierade ämbetsmännen. Kriminalpolisen hade bara egna avdelningar i Oslo och Trondheim. Med undantag av några få

²⁶⁰ Bayley, *Patterns of policing*, 37-38.

²⁶¹ Eric Hallgren, *Föredrag om polisens administrativa och rättsliga ställning i Sverige* (Stockholm: Emil Holmbergs Boktryckeri, 1931) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferens, 1931.

²⁶² Johan Sørhn, *Politiets administrative og rettslige stilling i Norge* (Maskinskrivet manuskript, 1931) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferens, 1931.

kommuner med egna kriminalpoliser sköttes de uppgifterna i övriga landet av ordningspolisen. Det är möjligt för kommunerna att mot avgifter få polisassistans från staten vid de tillfällen då den lokala polisen inte kan upprätthålla ordningen, till exempel vid våldsamma strejker och större brott som brandutredningar. Denna ordning upphörde detta år (1931) i och med upprättandet av *Statspolitiet*. De tog över utredningen av grövre brott samt alkoholkontrollen. Poliserna hade varken lov att dricka alkohol på arbetstid eller vara med i organisationer som gick emot polisens syfte. Ett annat problem som Søhr tar upp är de fall av våld mot polisens tjänstemän som avskrivs i rätten med olika förmildrande omständigheter.

Föredraget tar också upp att polisskolan i Oslo, som upprättades 1920 och den utbildning som nya poliskonstaplar ska genomgå, tidskriften ”*Polititidende*” som innehåller information om efterlysta personer och *Identifiseringscentralen* är statsfinansierade institutioner. Søhr avslutade sitt föredrag med att ta upp problemet med domare som saknar tillräcklig kompetens för att utdöma vad Søhr anser passande straff på ett flertal nya typer av brott. Särskilt i kriminaltekniska och trafikmässiga förhållanden visade sig den här bristen på kompetens leda till straff som inte motsvarade de förbrytelser som begicks. Søhrs lösning är att inrätta speciella domstolar som bara arbetar med vissa sorters brott, till exempel trafikbrott. Han avslutar hela föredraget med att konstatera att ingen förändring verkar komma på länge och systemet inte visar några tecken på att vilja förändras.

Dagens konferens avslutas med en gemensam diskussion. Efter föreläsningarna på dagen blev det under kvällen mer sociala aktiviteter, med en mottagning hemma hos Norges utrikesminister Birger Braadland. Dagen avslutades med middag hos *Oslo kommune*.

Tisdag 16:e juni

Tisdagens konferens började med en bilfärd till Sundvollen hotell i Ringerike, där dagens aktiviteter gick av stapeln. Det hela började med en guidad tur runt Hadeland.

Dagens föredrag startas av Åbos polismästare, överste Spåre, vars föredrag hade titeln ”Direkt samarbete mellan de nordiska ländernas kriminalpolis”.

Reidar Sveens föredrag handlade om det samarbete som fanns mellan de nordiska polismyndigheterna, och de problem som fanns i de utdaterade lagtexterna.²⁶³ Sveen börjar med att ta upp den norska *Fremmedloven* från 1927, som han anser vara vällyckad. Särskilt det stora ansvaret som landets *politimestre* fick i och med *fremmedloven* anser han

²⁶³ Reidar Sveen, *Om avvísning, utvisning og utlevering* (maskinskrivet manuskript, u.å.) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

vara en faktor som minskar tiden det tar för utvisa personer från Norge. Sveen anser fortfarande att det finns en del brister med lagen, som hans föredrag är tänkt att ta upp. Särskilt problematiskt är transporten av utvisade personer genom andra nordiska länder. För att kunna avvisa en person från Norge ska denne sakna identifikationspapper och/eller arbetstillstånd. Polismästarna hade dessutom möjlighet att på eget initiativ avvisa alla de som saknade norskt medborgarskap. Icke-norska romer blev automatiskt avvisade oavsett om de hade identifikationspapper och arbetstillstånd.

Det är just avvisningsbestämmelsen som Sveen ser som problematisk, eftersom det regleras av bestämmelser som är stela och tar onödigt lång tid. Istället föreslår Sveen att det ska gå att avvisa personer utan att starta den byråkratiska process med bland annat åtta dagars varsel till hem- och transitland innan utlämningen kan verkställas. Vid tiden för konferensen arbetade den norska regeringen med en skärpning av regelverket och som väntades behandlas av Stortinget senare under året. Den överenskommelse från 1919 mellan de nordiska länderna om att hindra utvisade skandinaviska personer att resa till andra skandinaviska länder än sitt hemland hade också stela sidor. Bland annat så måste ambassadören för det land som den utvisade personen skickas tillbaka till utställa ett följebrev som godkänner att den utvisade blir mottagen av hemlandets polis. Görs inte det måste den utvisade personen ha ett giltigt pass. Sveen ser problem med den långa tid den här proceduren tar både för polisen, men också för den utvisade själv, som får sitta häktad längre än vad som är nödvändigt. Sveen ser inte poängen med att låta en polisman ledsaga den utvisade personen på färden till hemlandet, utan ser det mer som en onödig utgift som lika gärna hade kunnat sparas in. Han föreslår också att bestämmelsen om åtta dagars frist ska tas bort eftersom den i praktiken inte efterföljs, och att de nordiska polismyndigheterna borde få lov att ordna detaljerna sig själva emellan. Den sista delen av föredraget fortsätter på samma tema, det vill säga utdaterade lagbestämmelser som borde förbättras, i synnerhet i de nordiska länderna. Det genomgående problemet är, anser Sveen, att polisen själv inte har så mycket självbestämmande som det borde ha. Istället så präglas allt regelverk av lagstiftarnas okunnighet inom polisarbete.

Esko Riekki höll ett föredrag om den finska Detektiva Centralpolisen, som grundades 1919.²⁶⁴ Riekkis föredrag skiljer sig från de övriga föredragen på två sätt. För det första är det stämplat som förtroligt, och för det andra för att det mer påminner om ett

²⁶⁴ O. A. Vilkmán, *Från Detektiva Centralpolisens arbetsfält* (maskinskrivet manuskript, u.å.) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferens, 1931.

antikommunistiskt brandtal än en organisatorisk genomgång. Av föredragets tio sidor ägnas de första tre åt att förklara vilket hot den kommunistiska rörelsen utgör. Först på fjärde sidan börjar Detektiva Centralpolisens organisation förklaras. Det beskrivs som ett statligt organ som saknar motsvarighet i de övriga Nordiska länderna, och vars syfte är att enligt principen ta det säkra före det osäkra bedriva politisk övervakning i förebyggande syfte. Genomgående är det fokus som läggs på det kommunistiska hotet och nödvändigheten av Detektiva Centralpolisens arbete. Samtidigt som arbetet försvårades av det slopade visumtvånget utmålar Riekkis dåtidens situation som civilisationernas kamp, där alla till buds stående medel var tillåtna för att staten inte skulle bli omkullkastad av de kommunistiska agenterna. Föredragets sista mening utmålar Finland och den Detektiva Centralpolisen som den yttersta utposten som skyddar resten av Norden från den pest som hotar den västerländska civilisationen och dess kultur.

Det danska föredraget hölls av *politiinspektør* C. Schepeleren-Larsen, och handlade om lagstiftningen för prostitution och lösdriveri.²⁶⁵ Föredraget är en grundlig genomgång av de lagstiftningar som finns i de skandinaviska länderna. De finska och isländska lagarna går inte igenom, uppgivligt på grund av att Schepeleren-Larsen inte har haft tid till att sätta sig in i dessa. Han går i tur och ordning igenom den norska, danska och svenska lagstiftningen för lösdriveri och prostitution, och fastslår för det första att bara är kvinnliga prostituerade som drabbas av lagstiftningen. Den manliga prostitutionen gjordes det väldigt lite med i något av de tre länderna. Det var dock Danmark som ensidigt fokuserade på de kvinnliga aktörerna inom prostitutionen. Norge, Sverige och i viss grad Finland hade lagstiftning som tog upp både manliga prostituerade och manliga sexkunder.²⁶⁶ Föredraget är en kritik mot en utdaterad lagstiftning som inte tar hänsyn till de sociala förhållanden som en person växer upp i, och som snarare riskerar att stigmatisera de kvinnor som är nya inom prostitutionen och som inte nödvändigtvis valt att bli prostituerade av egen fri vilja.

Dagen avslutades med en middag, följt på tillbakaresa till Oslo.

²⁶⁵ C. Schepeleren-Larsen, *Prostitutionen og løvsængerlovgivningen* (Köpenhamn: J. H. Schultz' A/S Trykkeri, u.å.) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁶⁶ Svanström, *Policing Public Women*, 110.

Onsdag 17:e juni

Under onsdagen var konferensen lagd till Universitetet i Oslos gamla festsal.

Polisintendent H. Björkman börjar dagen med att diskutera frågan om höger- och vänstertrafik.²⁶⁷ Han själv är väldigt positiv till vänstertrafik eftersom han anser det mer naturligt än högertrafik. Han ser dock ökande antal problem med den svenska vänstertrafiken, särskilt med tanke på alla utländska bilister som kommer till Sverige. Med ett fåtal undantag var Sverige det enda land i Europa som hade vänstertrafik, omläggningen till högertrafik kom 1967. Han fortsatte med att ta upp utvecklingen av trafikljus i korsningar, som visat sig fungera bättre än dirigerande konstaplar. Det fanns vid den här tiden ett flertal olika system i bruk i Europa, men det som fungerat bäst ansåg han vara trefärgssystemet (rött, gult och grönt) som automatiskt växlar färg och som användes i både England och Tyskland. Björkmans sammanfattning är att nackdelarna med systemet uppvägs av fördelarna, särskilt eftersom trafiken visat sig flyta smidigare än om poliser är ute och dirigerar trafiken. Som avslutning tar han upp frågor som rör fordonsparkering, och jämför England och de nordiska länderna. Efter en längre utläggning om olika länders parkeringsregler avslutades hans föredrag med en önskan om ett tätare samarbete mellan de nordiska polismyndigheterna i trafikfrågor i syfte att bryta det inflytande som utövades av privata bilistorganisationer och som ofta verkar ha missbrukats.

Chefen för Norges polisskola, August Pedersens föredrag handlade om den undervisning i trafik-kunskap som de norska polismännen fick.²⁶⁸ Han tog upp ett par viktiga punkter som trafikpoliserna måste ha med sig när de arbetar med till exempel trafikdirigering. Det första är att polisen inte bara måste ha körkort, utan också ha faktisk kunskap om hur motorfordon och hästar ska skötas. En annan viktig sak för Pedersen var att de skandinaviska polismännen borde ta efter de amerikanska poliserna, som tidigt fick lära sig att alltid vara serviceinriktade och alltid vara trevliga mot befolkningen. Kunskap om bilens tekniska uppbyggnad är mycket viktigt för poliserna, särskilt för de som arbetar med utredning av olycksfall. Det är viktigt för brottsutredaren att ha kunskap om bilars tekniska uppbyggnad för att till exempel kunna se skillnad på oavsiktlig motorbrand och en påsatt brand samt hur och varför kollisioner uppstår när förarna är nyktra.

²⁶⁷ H. Björkman, *Några trafiksynpunkter: Anförande vid Nordiska polischefs-konferensen i Oslo 15-17 juni 1931* av polisintendent H. Björkman, Göteborg (Maskinskrivet föredrag, 1931) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

²⁶⁸ August Pedersen, *Traffikundervisning* (Maskinskrivet föredrag, u.å.). Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

Pedersen identifierade två sorters bilstölder. Den första kallar han den amerikanska typen, där bilar stjäls, målas om, säljs och hamnar långt ifrån där den stals, ofta i de nordiska länderna. Den andra typen av bilstöld kallar han bruksstölder, där fordonen stjäls av infall som ofta påverkas av alkohol. Bilarna försvinner inte långt, utan hamnar snarare i diken.

Polismästaren i Åbo, överste Spåre, höll ett föredrag med titeln ”Den tysta automobiltrafiken”. Även om innehållet inte finns bevarat så är det tydligt att det hade ett liknande tema som August Pedersen.

Reidar Sveens föredrag var en genomgång av den internationella konventionen mot alkoholsmuggling som undertecknades av Estland, Tyskland, Danmark, Finland, Litauen, Norge, Sverige, Fristaten Danzig, Polen och Sovjetunionen 1925.²⁶⁹ Sveen ger en kort resumé över alkoholsmugglingens historia i regionen, och pekar på första världskrigets slut som startpunkt för den organiserade alkoholsmugglingen. Det alkoholförbud som upphävdes 1926 har inte minskat alkoholsmugglingen, och Sveen anser att det behövs bättre metoder för att komma till rätta med de ligor som bedriver organiserad, storskalig alkoholsmuggling. Den exportkontroll som 1925 års konvention öppnade upp för har visat sig inte vara nog, utan Sveen anser att en bättre lösning är att först och främst öka informationsutbytet mellan samarbetsländernas tullmyndigheter och andra myndigheter som arbetar med bekämpning av smuggling, till exempel den svenska Tullpolisavdelningen, som var Stockholms tredje polisintendents ansvar. Men Sveen stannade inte där. Han föreslog i föredraget att det borde upprättas ett internationellt organ för länderna som undertecknat konventionen. Den så kallade *centralöverledelsen* borde ha i uppgift att leda samarbetsländernas polis- och tullmyndigheter för att öka deras effektivitet. Andra förslag var att Kattegat, Skagerak och hela Östersjön skulle göras till förbjudet område för alla sorters smugglarskepp. Det innebar i praktiken att det internationella farvatten som fanns i de haven skulle underkastas samma lagar som var gällande för medlemsländernas yttersta territorialgränser till havs. Förslaget motiverades med att de internationella havszonerna användes av smugglare för att ankra depåfartyg som fungerade som mellanhänder för smugglare i olika länder. Smugglarna placerade ett fartyg på internationellt vatten för att lasta av den exporterade alkoholen, som sedan importerades av mottagarlandets smugglare, som på så sätt kringgick förbudet mot att smuggla alkohol som kom från länder med exportförbud. Ofta ska depåskeppen segla under

²⁶⁹ Reidar Sveen, *Bekjempelse av alkoholsmugglingen* (Maskinskrivet föredrag, u.å.). Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferense, 1931.

främmande flagg. Det vill säga, att skeppet var registrerat i tredje land som inte underskrivit alkoholkonventionen från 1925. Förslaget innebar också att ett land skulle ha rätt att arrestera sina egna medborgare, även om de arbetade på skepp som tekniskt sätt tillhörde ett annat land, om det fanns uppenbara bevis för att de bedrev smuggling. Sveen avslutade sitt föredrag med att berätta att polisen i Oslo bett det norska justitiedepartementet om att revidera 1925 års konvention, men hänvisar till att den norska uppfattningen är att det är Sverige, inte Norge, som borde vara de som tog det initiativet. Anledningen till de norska myndigheternas uppfattning uppgav Sveen inte.

Dagen avslutades med middag på justitiedepartementet, som också markerade hela konferensens avslutning.

Torsdag 18:e juni

Torsdagen var helt och hållet avsatt till sociala ändamål. Norsk Hydro arrangerade en två dagar lång utflykt till sin kemikaliefabrik på Rjukan. Konferensdeltagarna beräknades vara tillbaka i Oslo vid tiotiden fredag den 19:e.

Beslut

Det togs en rad beslut under konferensen. Resultatet är ett dokument med sex punkter där konferensen gemensamt uttrycker beslut för sin egen verksamhet och en rad rekommendationer för de myndigheter som samarbetade med polismyndigheterna och tullmyndigheterna i de nordiska länderna.²⁷⁰

Det första beslutet var att upprepa konferensen med ett intervall på två till tre års mellanrum.

Det andra beslutet var att i samband med detta bilda en planeringskommitté som bestod av polismästarna i Oslo, Helsingfors och Stockholm samt *politidirektøren* i Köpenhamn. Kommitténs uppgift var förutom att planera för nästa konferens att se till att de beslut som tagits blev utförda och att fungera som kontaktpunkt mellan de polisbefäl som deltog på konferensen. Kommittén kom senare att besluta om att nästa konferens skulle hållas i Köpenhamn 1933, men flyttade fram tidpunkten till 1934 på grund av ekonomiska hänsyn.²⁷¹

²⁷⁰ *Beslutningar vedtatt på den nordiske politisjefkonferanse i Oslo 15.-17. juni 1931*, (maskinskrivet referat) Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferanse, 1931.

²⁷¹ Brev till Herr Polismästaren i Oslo från Polismästaren i Stockholm, Stockholm 29/7 1931. Riksarkivet, Sognsvann. Oslo Politikammer, Politimesteren, Diverse saker, Nordisk Politisjefskonferanse, 1931.

Det tredje beslutet baserade sig på polismästaren i Åbo, överste Spåres föredrag om direktsamarbete mellan de nordiska ländernas kriminalpolis. Det resulterade i ett beslut om att det samarbete som existerade skulle byggas ut ytterligare. De nordiska polismyndigheterna skulle i fortsättningen kunna samarbeta direkt med varandra över riksgränserna, utan inblandning av andra myndigheter. Vid behov skulle det också vara möjligt att låta en eller flera polismän bege sig till en utländsk polismyndighet och assistera i den gränsöverskridande brottsbekämpningen (det som idag kallas liasonofficerare). Konferensen rekommenderade också att ”Nordisk kriminalteknisk tidsskrift” skulle fungera som överordnat organ för informationsförmedling mellan de nordiska ländernas polismyndigheter.

Det fjärde beslutet rörde sig om Reidar Sveens föredrag ”*Avvisning, utvisning og utlevering*” och de förslag han kom med. Konferensen beslutade att

a) Praxisen med utlämning av smugglare och andra kriminella till de nordiska grannländerna skulle ersättas med avvisning av samma personer. Konferensen rekommenderade att det upprättades avtal mellan de nordiska länderna som reglerade förhållandena mer ingående.

b) I samband med detta rekommenderade konferensen att den överenskommelse mellan de skandinaviska länderna som trädde i kraft 25/8 1919 skulle revideras och utvidgas så att den också omfattade Finland, som vid den här tidpunkten *de facto* följde överenskommelsen. Konferensen ansåg det önskvärt att de nordiska polismyndigheterna var med som rådgivande organ för de departement som skulle utföra själva arbetet.

c) De utlämningsavtal som ingicks mellan de nordiska länderna, länderna i Mellaneuropa och länderna i Sydeuropa i slutet av 1800-talet rekommenderades av konferensen att så fort som möjligt revideras och uppdateras så att de passade med de gällande straffprocessuella och straffrättsliga lagverken i de nordiska länderna. Bestämmelserna angående utlämning var enligt konferensen allt för långsamma och gammalmodiga, och borde göras enklare. Konferensen förutsatte att de lagstiftande myndigheterna i samtliga nordiska länder vände sig till polismyndigheterna för råd och bistånd om hur uppdateringen borde utformas.

Det femte beslutet behandlade kriminalpolischef Reidar Sveens förslag i föredraget om bekämpandet av alkoholsmugglingen. Konferensen beslutade att rekommendera att konventionen mellan de nordiska länderna från 1925 angående alkoholsmuggling skulle uppdateras med assistans av sakkunnig personal från berörda tull- och polismyndigheter.

Det sjätte och sista beslutet berörde de synpunkter och förslag som polisintendent Björkman kom med i sitt föredrag ”Några trafiksynpunkter”. Konferensen rekommenderade att de nordiska ländernas regler, bestämmelser och förordningar angående trafiken i framtiden skulle utformas så lika som möjligt.

6.2 Polischefskonferensen i Köpenhamn 1934²⁷²

Den andra nordiska polischefskonferensen gick av stapeln i Köpenhamn, den 7:e, 8:e och 9:e juni 1934 i den danska *Riksdagens fællessal* på Christiansborg slott. Till skillnad från den första konferensen var det nu möjligt för polisbefälen att ta med sig sina fruar, som hade ett eget program parallellt med polischefskonferensen. En annan sak som var ny var de speciella deltagarmärken som delades ut till samtliga deltagare vid ankomst till Köpenhamn. Förutom inträde till själva konferensen gav de gratis inträde på bland annat nöjesparken Tivoli. Det fanns också ett speciellt kartotek som innehöll upplysningar över samtliga deltagare och kontaktupplysningar både under och efter konferensen. .

Det fanns också en utställning under konferensen, *Opdagelsespolitiets Udstilling af Sikringsmidler* på *Politigaarden*. Det var en uppvisning av olika moderna larmsystem, bland annat infraröda strålar, tillsammans med olika verktyg för att säkra fönster, dörrar och kassaskåp.

Torsdag 7:e juni

Konferensen öppnas med att den danske justitieministern Carl Theodor Zahle höll ett välkomsttal. Det följdes av val av redaktions- och resolutionskommitté samt berättelse angående Oslokonferensens beslut med möjlighet till diskussion.

Statspolisjef Åskvig höll det första föredraget, med titeln ”*Statspolitiordningen i Norge*”. Det följdes av lunch.

Statspolisintendent Ros från Stockholm höll ett föredrag med titeln ”Den svenska statspolisens organisation”,

Referendarieråd Heilimo från Helsingfors höll ett föredrag med titeln ”Polisorganisationen i Finland och statens polis i jämförelse med kommunal polis”.

Landsfogde C. Pontén från Uppsala höll ett föredrag med titeln ”Sveriges polisorganisation, särskilt å dess landsbygd”.

²⁷² Om inget annat anges kommer samtliga uppgifter från *Den 2. Nordiske Politichefkonference, København, 1934*, (Köpenhamn: Bogt. L. Wichmann, 1934) Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans arkiv, vol. 24.

Efter föredragen började dagens sociala aktiviteter. Deltagarna skulle åka båt till *Bellevue strandhotel* där middag serverades. Efter middagen skulle de spendera kvällen på *Dyrehavsbakken*, en nöjespark invigd 1583. Klockan 22:30 planerades en tågresor tillbaka till Köpenhamn för att fortsätta kvällen inne i centrum.

Torsdag 8:e juni

Dagens första föredrag hölls av Chefen för Detektiva Centralpolisen, Esko Riecki, som uppges handla om ”det rörliga poliskommandot i Finland”, ”den inverkan alkoholförbudets upphävande haft ur polissynpunkt” samt ”spionaget och dess bekämpande”. Föredraget var en blandad genomgång av hur den finska polisen var organiserad, och en presentation av de faror som Riecki upplevde hotade Finland och de nordiska länderna.²⁷³ Föredraget har samma pessimistiska ton som hans föredrag under den första konferensen (”Från Detektiva Centralpolisens arbetsfält”) 1931.

Reidar Sveen höll ett föredrag med titeln ”*Politiets forhold til Privatdetektiver*”.

Den danske polismästaren Krause, från Horsens höll ett föredrag med titeln ”*International World Police*”.

Krauses föredrag följdes av lunch, och eftermiddagen fortsatte med sociala aktiviteter. 13:55 gick det tåg från Köpenhamn till Helsingör för besök på Kronborg slott. 18:00 blev det middag på Marienlyst hotell. 22:50 gick det tåg tillbaka till Köpenhamn där deltagarna fortsatte kvällen.

Lördag 9:e juni

Dagens första föredrag hölls av polismästare Fontell från Göteborg, med titeln ”Frågan om tekniska hjälpmedel i polisens tjänst”. Föredraget var löst knutet till den utställning som fanns på *Politigaarden*.

Polisintendent Björkman från Göteborg höll ett föredrag med titeln ”Frågan om polisbefälens i allmänhet utbildning och kravet på realkompetens hos polischeferna”.

Den danske polismästaren Parker från Frederiksberg höll dagens sista föredrag, med titeln ”*politihunde*”.

²⁷³ Avskrift av föredrag hållet av chefen för Detektiva Centralpolisen i Finland, Eski Riecki, vid den 2. nordiska Polischefskonferensen i Köpenhamn den 8 juni 1934. Riksarkivet Arninge. Inkommande handlingar vol. 3.

Efter det sista föredraget var det lunch, följt av förslag och beslut, upplösning av konferensen, förevisning av *Politigaarden*. Dagen och konferensen avslutades med en festbankett som den danske justitieministern höll för samtliga deltagare.

Program för damerna

Det program som gällde för polisbefälens fruar var tunnare än för de som deltog på konferensen. De sociala aktiviteterna på eftermiddagarna och kvällarna var gemensamma för alla besökare. De deltagande polisernas fruar var tänkta att delta på konferensens öppningsceremoni, och sedan skickas iväg på olika turistattraktioner som Glyptoteket och Frederiksborgs slott.

6.3 Polischefskonferensen i Stockholm 1938²⁷⁴

Den tredje polischefskonferensen ägde rum i Stockholm 1938. I likhet med konferensen 1934 har jag hittat få dokument utöver det program som skickades ut till konferensens deltagare. Programmet ger en tillräcklig bild över hur konferensen föregick och vilka som deltog. Programmets utformning har utvecklats sedan den förra konferensen, och det medföljer en deltagarlista. Störst antal deltagare kom från Danmark, med totalt 101 anmälda deltagare. Sverige deltog med 76 deltagare, Norge 37 personer och Finland 33 stycken deltagare. De här siffrorna inkluderar deltagande fruar, som precis som under konferensen i Köpenhamn hade ett eget program, parallellt med konferensen. Två kvinnor står anmälda med eget namn, och det är osäkert om de är poliser eller kommer med som sällskap. Konferensen hölls i Stockholms stadshus rådssal.

Måndag 23:e maj

Konferensens deltagare samlades i Stadshuset klockan halv tio, och klockan 10⁰⁰ skedde den officiella öppningen med ett tal av statsrådet Karl Levinson, som var nybliven landshövding för Stockholms län. Efter detta valdes medlemmar till redaktionskommittén och resolutionskommittén.

Det första föredraget hölls av den danske rikspolischefen Egil Thune Jacobsen, med titeln ”*Den nye politiordning i Danmark*”.

²⁷⁴ Om ingenting annat anges kommer alla uppgifter från *Tredje Nordiska Polischefskonferensen, Stockholm 1938* (Stockholm: Bröderna Johansons Boktryckeri A.-B., 1938), Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans Arkiv, vol. 24.

Dagens andra föredrag hölls av den finske polisinspektören Arno Anthoni, med titeln ”Polisutbildning i Finland”.

Efter de två föredragen följde det som kallades för ”Översiktliga meddelanden om förändringar av allmänt intresse i polisens organisation m.m. sedan konferensen i Köpenhamn 1934”. Det bestod av orienterade föredrag som hölls av polismästare från Norge, Sverige, Danmark och Finland.

Efter lunchen var det dags för sociala aktiviteter, och deltagarna åkte på studiebesök och såg uppvisningar av polishundar och ridande polis, samt en rundtur genom Stockholm där det ingick besök på polishuset och på Statens polisskola. Dagen avslutades med middag för samtliga deltagare på Grand Hotel Royal.

Tisdag 24:e maj

Dagen började klockan 10⁰⁰ med ett föredrag av Reidar Sveen med titeln ”*Politiets arbeide med de såkalte politiske flyktinger*”. Föredraget följdes av anföranden på samma tema av finska och svenska polischefer.

Dagens andra föredrag hölls av polisintendent Björklund, med titeln ”*Polisskolans omorganisation*”.

Efter lunchen höll Alvar Zetterquist ett föredrag med titeln ”Polisen och det civila luftskyddet”.

Det finländska referendarierådet M. E. Koskimies höll ett föredrag med titeln ”Brottsligheten och den finska kriminalpolisens organisation”.

Den danske *politiinspektør* E. Mellerup höll ett föredrag med titeln ”*Københavns politis beredskapsstyrke, dets uddannelse, træning og organisation*”.

Efter att konferensens förhandlingar avslutats sammanträdde Föreningen Sveriges Polismästare för att genomföra sitt årsmöte. Resten av kvällen var utan planerade aktiviteter.

Onsdag 25:e maj

Dagen började klockan 10:00 med ett föredrag av polismästare Ernst Fontell med titeln ”Radions användning i polisarbetet”. Det följdes av en redogörelse om radioteknik av civilingenjör A. Öman i anslutning till den nya radioanläggning som Stockholmspolisen planerade att köpa in. Ömans redogörelse innehöll en kort historik över användandet av radiosystem hos olika länders polismyndigheter, en lång genomgång av hur radiosystemet

fungerar och ekonomiska aspekter som inköpspris, installationskostnader och driftskostnader.²⁷⁵

Dagens andra föredrag hölls av Reidar Sveen, med titeln ”*Forskjellige spørsmål vedkommende politiets offisielle meddelelsesblader (tidninger)*” I samband med Sveens föredrag höll svenska och finländska polischefer kortare anföranden.

Dagens tredje föredrag hölls av *politiinspektøren* E. Larsen med titel ”*Utfærdigelse af og gensidig udveksling af fortegnelse over politijurisdiktioner i de nordiske riger*”.

Efter lunchpausen visades en dansk trafikfilm på Röda kvarn.

Dagens sista föredrag höll Harry Söderman. Titeln var ”Några synpunkter på kriminalpolisens mobila utrustning”. Föredraget börjar med en kort genomgång av utvecklingen av kriminaltekniska verktyg från och med 1890-talet, och fortsätter med en beskrivning av utrustningen som den såg ut under 1930-talet.²⁷⁶ Söderman konstaterade att utmaningen inom kriminaltekniken låg i utrustningens fysiska storlek. Kriminalpoliserna undvek enligt Söderman att använda nyare utrustning eftersom kriminalpoliserna upplevde utrustningen som för tung och otymplig. Söderman summerade föredraget med att framtiden inom den kriminaltekniska utrustningen ligger hos de aktiva kriminalpoliserna, som har att själva utforma den utrustning som används efter sina egna krav. Han tror dock att utvecklingen kommer resultera i att den kriminaltekniska utrustningen kommer bli fördelad på ett större antal enheter än vad som var fallet under 1930-talet. Utrustningen kommer i gengäld kunna bli mindre och smidigare att använda.

Efter de avslutade förhandlingarna sammanträdde Förbundet Sveriges polismästare och landsfogdar till årsmöte. Kvällen avslutades med supé i Stockholms stadshus Gyllene sal för samtliga deltagare.

²⁷⁵ Arvid Öman, ”Tekniska synpunkter på polisradioanläggningar - särskilt med hänsyn till Stockholms stads blivande anläggning” (Maskinskrivet föredrag, u.å.), Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans arkiv, vol. 24.

²⁷⁶ Harry Söderman, ”Koncentrat av docenten Harry Södermans föredrag över synpunkter på kriminalpolisens mobila utrustning” (maskinskrivet sammandrag, u.å.), Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans Arkiv, vol. 24.

Program för damerna

Även under den tredje konferensen fanns det ett eget program för de kvinnor som följde med. Precis som konferensen i Köpenhamn var de sociala evenemangen gemensamma. Den här gången var det inte heller tal om något egentligt deltagande på själva konferensen för fruarna, utan det program som fanns utarbetat handlade även den här gången om olika turistattraktioner och shopping.

6.4 Sammanfattning

Jag har i mitt andra empirikapitel tecknat upp historien om de tre nordiska polischefskonferenserna. Jag visar hur Kristian Welhaven får med sig polismästarna i de andra nordiska huvudstäderna och organiserar tillsammans med dem den första polischefskonferensen. Även om polisen från hela Norden blir inbjudna uteblir poliserna från Island, vilket beror på att den långsamma postgången gjorde att de isländska poliserna inte fick tid att delta på konferensen. De isländska poliserna uteblir även från de följande två konferenserna. Poliserna från de övriga nordiska länderna var dock entydigt positiva till tanken på en polischefskonferens, och det kom ett stort antal poliser från alla nordiska länder. De ämnen som behandlades på konferensen återkommer under hela den undersökta perioden. Det som konferenserna behandlade var teknisk utveckling, juridiska frågor och utbildning. Det går att se en vilja hos deltagarna att arbeta för att uppnå en likriktning av dessa tre ämnena inom de nordiska deltagarländerna, det vill säga att den tekniska utvecklingen, lagstiftningarna och de olika utbildningarna skulle bli så likriktade inom det nordiska området som möjligt.

7. Analys av polischefskonferenserna

I min genomgång av de nordiska polischefskonferenserna har jag hittat flera genomgående teman, både vad gäller vilka deltagare som var med och vilka ämnen konferensen behandlade. Det var många fler inblandade personer i polischefskonferenserna än vad det var i det dagliga polissamarbetet. Även om jag har gått igenom konferenserna i sin helhet kommer min analys främst fokusera på den svenska och norska polisen. I de fall jag anser att det är nödvändigt kommer andra aktörer vara med. Det har varit möjligt att hitta tre återkommande teman som de tre konferenserna fokuserade på. Även om de var organiserade av och riktade mot polischefer på mellannivå och hög nivå så blev enskilda politiker inbjudna att delta på konferenserna. Det är en annan bild av de nordiska polisernas samarbete som träder fram, jämfört med den brevkorrespondens som blivit analyserad tidigare i uppsatsen. Bilden är inte desto mindre belysande, utan visar polismyndigheternas prioriteringar och långsiktiga planer mer tydligt än vad den dagliga brevkontakten mellan Oslo och Stockholm har gjort. Det beror på att konferenserna var anordnade och planerade av polischefer utan någon inblandning av olika länders militärer, som hade ett mer utrikespolitiskt fokus än poliserna. De fokuserade istället på brottsbekämpning inom de egna ländernas gränser, och att göra det arbetet så smidigt och effektivt som möjligt.

7.1 Polischefskonferensen i Oslo 1931

Den första polischefskonferensen kom till på initiativ av Kristian Welhaven, som tillsammans med polismästare Eric Hallgren samt de två danskarna Fabricius Hansen och Valdemar Mensen var de som var de drivande bakom den första nordiska konferensens genomförande. De här fyra personerna var i egenskap av högre polisbefäl aktörer på makronivå.

De övriga deltagarna bestod övervägande av aktörer på makronivå och mesonivå. Från Stockholm kom förutom Hallgren de två polisintendenterna Alvar Zetterqvist och Gustaf Bäckman. Oslopolisen blev representerad av Welhaven, *opdagelsessjef* Sveen och *politifullmektig* August Pedersen, chef för *Statens politiskole*. Den finländska och danska polisen var precis som den svenska representerad av både polisintendenter och polismästare. De isländska poliserna som blivit inbjudna var också högt i polishierarkin.

Föredragshållarna var i övervägande grad polismästare eller personer med en motsvarande tjänsteställning. Enskilda föredragshållare var polisintendenter och andra mesoaktörer, även om de var i minoritet. August Pedersen hade som chef för *Statens*

politiskole graden *politifullmektig*, en grad som motsvarade den svenska polisintendenten. Det placerar honom som mesoaktör utifrån den grad han hade. Jag vill fortfarande kategorisera honom som en makroaktör, eftersom han *de facto* hade en ledande ställning med möjlighet att besluta om riktlinjer och dirigera det överordnade arbetet. Det här passar in i det mönster som går att finna i tidigare, kontinentala, poliskonferenser. Den första riktiga europeiska poliskonferensen organiserades till exempel av den italienska regeringen, och senare konferenser och möten var alla anordnade av aktörer på makronivå.²⁷⁷ Förutom polistjänstemän var den norska justitieministern närvarande och höll inledningstalet som öppnade konferensen. Han får ses som den högste aktören på makronivån, och ett bevis på att regeringen var medveten om och understödde polisernas samarbete, utan att själva blanda sig i det praktiska samarbetet.

Kommunikationen mellan de olika polisbefälen skedde genom redan etablerade kanaler. *Politimester* Welhaven tog kontakt med de nordiska kollegor som han var personligt bekant med, och bad dem i sin tur kontakta de polisbefäl som de kände. I vissa fall kontaktades centrala polismyndigheter som ombads att själva kontakta landets högre polisbefäl med inbjudningar till konferensen. Det här passar in i Bigos horisontella samarbetsmodell i och med att det fanns en kompetens att höja sig över de rent personliga kontakterna och istället utvidga spridningen av inbjudningarna till att omfatta så många poliser som möjligt. Det fanns både vilja och kunskap till att använda sig av de organ som fanns tillgängliga för att få en så bred spridning som möjligt.

Konferenserna blev i sig själva en mellanstatlig organisation som användes för att samla kompetens centralt samt förmedla kontakt mellan enskilda poliser och polismyndigheter i olika länder. Den blev också ett forum där polischeferna kunde lägga fram förslag och få inspiration till mellanstatliga samarbetsprojekt, som förslagen att samordna de skandinaviska lagstiftningarna tydligt visar.

²⁷⁷ Fijnaut, "The International Criminal Police Commission," 110-111.

7.2 Vad handlade konferensen om?

Det går att få en mycket bra bild av de ämnen som behandlades i den första polischefskonferensen tack vare de bevarade referaten, något som skiljer den första konferensen från de två efterföljande, eftersom jag bara har hittat programmen och därför bara kan ge de konferenserna en ytlig analys. Det går att hitta teman för konferensens tre dagar.

Första dagen handlade föredragen om de olika ländernas polisiära administration. Hur de var inordnade, styrdes, finansierades och fungerade, tillsammans med en kortare historik över den senaste interna utvecklingen.

Den andra dagen handlade föredragen om det praktiska samarbetet mellan de nordiska ländernas polismyndigheter, och vilka förutsättningar det hade i ljuset av de svårigheter som behövde övervinnas för att öka effektiviteten. Undantaget var Esko Rieki, som höll ett föredrag om Detektiva Centralpolisens organisation och historia.

Den tredje dagen handlade om trafikregler, polismäns utbildning och kompetens i trafikfrågor samt höger- och vänstertrafik i norden. Undantaget var Sveens föredrag om den internationella konventionen mot alkoholsmuggling från 1925 och de utmaningar den mötte.

De föredrag som hölls handlade med andra ord om praktiskt polisarbete och de möjligheter ett nordiskt gränsöverskridande polissamarbete hade. Föredragen höll sig inom gränsen för det polisarbete som hade i syfte att upprätthålla den allmänna ordningen och reglera det vardagliga lagverket, så kallad *low policing*.²⁷⁸ Med Bayleys ord beskriver föredragen de situationer som polisen dagligen mötte, men som inte nödvändigtvis beskrevs i de högre myndigheternas instruktioner.²⁷⁹ Det här passar in i det mönster som förekommer i det övriga internationella polissamarbetet vid den här tiden. Ett exempel är IKPK som hade opolitiska ambitioner, åtminstone fram till Nazitysklands kapande av organisationen. IKPK:s medlemsländer var, som visas i den historiska bakgrunden, i huvudsak intresserade av praktiska polisfrågor som hade med utlämningsrutiner, tekniska framsteg och centrala identifikationsregister att göra. De nordiska polischefskonferenserna har på motsvarande sätt visat sig vara i övervägande grad inriktade på liknande frågor.

Det är därför jag menar att anledningen till en stor del av kriminalpolisen i Oslo och Stockholms korrespondens om politisk övervakning var på initiativ av de två ländernas militära myndigheter. Polisen var politiskt ointresserad i den bemärkelsen att ideologin i sig var oviktig. Det som kriminalpolisen istället ansåg vara viktigt var förberedelser för kriminell

²⁷⁸ Reiner, *The Politics of the Police*, 33.

²⁷⁹ Bayley, *Patterns of Policing*, 105.

verksamhet, vapensmuggling och våld mot enskilda individer eller representanter för staten. Med den inblick i de politiska partiernas verksamheter som kriminalpolisen hade ansåg de inte att det fanns någon risk för att sådana händelser skulle ske, även om de motsatte sig den ideologiska läran.

7.3 Nationella skillnader

Konferensens fokus på *low policing* var inte genomgående för alla deltagarländer. Även om det förekom mest föredrag, samtal och uppvisningar i ”vanligt polisarbete” skiljer sig den finska polisen ut från resten av deltagarländerna genom sitt närmast ensidiga fokus på politisk övervakning och den kommunistiska faran. De finska polisernas erfarenhet från det finska inbördeskriget som pågick mellan 1917 till 1919 och den efterföljande utrensningen av kvarvarande finska kommunister förklarar det finska fokuset på *high policing* närmast av sig själv. Även om Stalin proklamerat den ideologiska vändningen från världsrevolution till kommunism i ett land, rådde det under 1930-talet en ökande rysk nationalism med tal om det ”starka Ryssland” som skulle skapas under socialismen.²⁸⁰ Det krävs inte mycket fantasi för att sätta sig in i den finska rädslan för ytterligare väpnad konfrontation i ljuset av det inbördeskrig som många av de finska polischeferna själva deltagit i. Med tanke på den paranoida inställning till inhemska kommunistiska rörelser som den svenska och norska militären, och enskilda andra myndigheter hade är det inte förvånande att stämningen, befogad eller inte, var ännu mer uppskruvad i ett land där ett revolutionsförsök, med efterföljande inbördeskrig, verkligen ägt rum. Det var inte alla föreläsare från den finska polisen som talade om *high policing*, eftersom Åbos polismästare, överste Spåre, föreläste om trafikfrågor (föredraget hette ”Den tyska automobiltrafiken”). Föredragets innehåll går det inte att säga något om eftersom det saknas referat, men utifrån titeln är det säkert att anta att det var mer orienterat åt *low policing* på samma sätt som de föredrag som hölls av poliser från övriga deltagarländer, istället för de tendenser till *high policing* som genomsyrade Esko Riekkis föredrag. Det här kan enkelt förklaras på samma sätt som resultatet i undersökningen om brevkontakten mellan Oslo och Stockholm. Detektiva Centralpolisen var från början en militär enhet på den vita sidan i finska inbördeskriget som efter freden levde vidare som polismyndighet. Riekki var, till skillnad från Åbopolisen Spåre, chef för en *de facto* paramilitär enhet som bara delvis kan sägas vara en polisiär organisation på samma sätt som polisen i Åbo, Stockholm, Oslo och Köpenhamn. Vi har tidigare i uppsatsen sett bevis på att

²⁸⁰ Kolakowski, *Main currents of marxism*, 870.

det rådde en skillnad mellan polis och militär när det gällde att bedöma den hotbild som lokala kommunistpartier utgjorde. Det är troligt att en liknande skillnad fanns i Finland som överskuggade de negativa erfarenheterna som inbördeskriget medförde.

7.4 Nationella likheter

Där Finland får sägas representera det svarta fåret bland de deltagande polismyndigheterna kan polismyndigheterna i de övriga deltagarländerna, Sverige, Norge och Danmark, sägas representera den vita flocken. De föredrag vars teman berörde kriminalpolisiära ämnen, eller som hölls av kriminalpoliser kännetecknades som ovan konstaterat av en frånvaro av *high policing* och handlade istället om *low policing*. Det är genomgående för alla tre konferenser som ägde rum under 1930-talet. Även om föredragen ibland hade olika teman, var deras fokus alltid på samma sak, nämligen möjligheten för gränsöverskridande polissamarbete mellan de nordiska länderna. Det fanns genom alla tre konferenser tre återkommande teman, nämligen polisens nationella organisation och struktur, teknisk utveckling samt utbildningsfrågor. Den gemensamma nämnaren för alla deltagare var regional likriktning, där det var önskvärt att få så lika regler, teknisk utrustning och utbildning som det var möjligt inom det skandinaviska området. De många föredragen och besluten vittnar om en uttalad vilja att samköra de olika länderna i så stor grad som möjligt, något som det inte bara pratades om, utan också arbetades för att faktiskt genomföra, bland annat genom att uppmärksamma ansvariga politiker på de fördelar som följde av till exempel likartade regelverk angående alkoholsmuggling och trafikregler. Det här är i sin tur ingenting unikt för polismyndigheter, utan det var under 1920-talet närmast en trend att tillrättalägga de nationella lagverken så att de blev tillämpbara med varandra. Under perioden 1929 till 1935 publicerades sex offentliga utredningar som på olika sätt tog upp samverkan i lagfrågor. Faktum är att strax innan den första polischefskonferensen utspelade sig publicerades ett utkast till ett förslag som innebar att domstolsbeslut i ett nordiskt land automatiskt var rättskraftigt också i ett annat nordiskt land, förutsatt att detta inte gick emot det landets lagverk.²⁸¹ Det är troligt att polisbefälen hunnit läsa den tillsammans med tidigare SOU:er, och ville få till något liknande som var mer direkt riktat till de nordiska polismyndigheterna och deras samarbete. De likheter som framkommit under konferensen vittnar om att polischeferna delade ett antal värderingar som pekar åt att det fanns en gemensam mellannordisk poliskultur som var med och formade de prioriteringar som visade sig under konferenserna.

²⁸¹ SOU 1931:9.

7.5 Kontinentala kopplingar

De tre nordiska konferensernas struktur har många gemensamma nämnare med de kontinentala poliskonferenserna. För det första var det en mycket liten statlig inblandning, något som även var fallet i IKPK:s första konferens 1923.²⁸² För det andra fanns det en mycket liten rädsla för kommunistiska revolutioner. Med undantag för Finland, som diskuterats ovan, var det få av de övriga nordiska poliserna som verkar ha ansett kommunismen som ett akut hot som bara krävde den hårda kontroll som militären begärde. Den här inställningen har också sin motsvarighet på kontinenten, där en poliskonferens i Tyskland 1920 konstaterade att risken för att revolutionen i Ryssland skulle sprida sig till andra länder var obefintlig.²⁸³ De poliser som deltog ansåg visserligen att det fanns ett hot från kommunismen, men menade att den kontroll som polismyndigheterna hade på de lokala kommuniströrelserna var så pass god att det inte fanns någon grund till att jaga lösa rykten. Istället var det bättre att låta de kommunistgrupper som fanns i de olika centraleuropeiska länderna hållas och fortsätta den övervakning som redan var etablerad av partiapparaterna. Det här är en inställning som är direkt överförbar till de nordiska polismyndigheterna som, i likhet med sina centraleuropeiska kollegor, höll ett vakande öga på kommunister, men till skillnad från sina militära kollegor inte ansåg att de utgjorde ett direkt hot annat än i teorin.

De nordiska konferenserna framstår som väldigt strukturerade i sina genomföranden. Även om det var bilateralt samarbete som var grunden till konferenserna så kände inte initiativtagarna personligen alla poliser de bjöd in, och deltagarna var officiella representanter för sin egen lokala polismyndighet. Det står i skarp kontrast till det omdöme Harry Söderman gav om poliskonferensen i Wien 1923, där han menade att Johannes Schober enbart hade bjudit in polismän som han personligen kände sedan tidigare.²⁸⁴ Welhaven och Hallgren utgick visserligen från sina egna kontakter när de skickade ut inbjudningarna inför första konferensen, men använde dem mer som ett medel för vidare förmedling till andra poliser som kunde tänka sig att delta på polischefs-konferensen. Beslutet att frångå de rent personliga kontakterna till förmån för ett mer institutionellt förfarande anser jag också kan tillskrivas den gränsöverskridande poliskultur som jag tog upp i det föregående stycket och som påverkade resten av konferensernas inriktningar.

²⁸² Fijnaut, "The International Police Commission," 112.

²⁸³ Deflem, *Policing World Society*, 117.

²⁸⁴ Referat över förhör hållet vid parlamentariska undersökningskommissionen med docenten Harry Söderman den 14/9 1945, s. 2. Riksarkivet Marieberg. Harry Söderbergs Arkiv, vol. 24.

7.6 Beslut

Konferensens beslut höll sig nära föredragens ämnen. Konferensen sågs som vällyckad i och med att det första beslutet var att den skulle upprepas. Det andra beslutet, att tillsätta en planeringskommitté med medlemmar från alla deltagande länder, kan ses som sammanlänkat med beslut ett. Förutom att arbeta med planeringen för nästa konferens skulle den förmedla kontakt mellan de poliser som deltog på konferensen. Det här visar på det genomgående intresset för gränsöverskridande samarbete som fanns bland de skandinaviska polismyndigheterna. Det tredje beslutet följde på de två andra i och med att det uttryckligen bestämdes att det samarbete som redan fanns skulle utökas till ett bilateralt gränsöverskridande samarbete, där jurisdiktionsgränserna delvis åsidosattes i och med möjligheten för enskilda polismän att på plats assistera utländska polismyndigheter. De sista tre besluten handlade om att det skulle upprättas ett avtal mellan de nordiska länderna som reglerade rutinerna för hantering av icke önskvärda utländska personer tillsammans med uppdatering av utdaterade mellanstatliga avtal, och likriktning av de nordiska trafikreglerna.

Konferensens beslut och uppbyggnad kretsar kring bilateralt samarbete, något som har kännetecknat internationellt polissamarbete fram till idag. Kriminologen Laurie Guille visar att poliser från ett flertal länder uppger att de föredrar bilateralt samarbete framför ett mer institutionellt multilateralt samarbete.²⁸⁵ Anledningen ska vara att bilateralt samarbete upplevs som snabbare och mer effektivt än att gå genom mellanstatliga organisationer, där förfrågningar oftast blir sinkade i och med byråkratiska procedurer. Jag menar att det här är grunden till att de nordiska polischefskonferenserna inte utvecklades till en mer institutionaliserad form för polissamarbete. En önskan om så snabba processer som möjligt övervägde de fördelar som ett mer institutionaliserat och officiellt samarbetsorgan ger i och med att det möjliggör mer fast styrning. Problemet med bilateralt samarbete är just ofta att det saknar struktur och överordnad målsättning, något som även var fallet under 1930-talet. Polischefskonferenserna ser jag som en åtgärd som åtminstone delvis styrde upp det nordiska polissamarbetet och gav det fastare riktlinjer samtidigt som de snabba kommunikationsvägarna bevarades. Besluten om att arbeta för förenklade samarbetsavtal och mellanstatlig likriktning av nationella trafikregler är de bästa exemplen på detta.

Besluten, tillsammans med föredragen, visar också en stor moderniseringsvänlighet och en vilja till att anpassa sig till den nya tid som poliserna levde i. Det intryck jag har fått från konferensens deltagare är att polisens befäl bestod av personer

²⁸⁵ Guille, "Police and judicial cooperation in Europe," 27-28.

som var fria från konservativt tänkande, och istället öppna för nya idéer och innovationer. Det visar sig specifikt i och med att poliserna var mycket drivande i frågan om uppdaterade och fungerande lagverk, samt rutiner som tog hänsyn till verkliga förhållanden. Den här teknikvänligheten finns belagd redan i början av 1920-talet, och var troligtvis existerande långt innan dess. Valen-Sendstad anger det här som ett resultat av en vilja att spara pengar.²⁸⁶ Att bara visa hänsyn till budgeten är att göra det väl lätt för sig. Alla deltagande länders poliser visar den här typen av teknikvänlighet, utan att uppehålla sig vid kostnaderna. Istället verkar motivationen vara att öka effektiviteten i polisarbetet. Det här ser jag i sin tur som ett resultat av den bakgrund som polisbefälen hade.

Psykologen Norman Dixon har forskat på den militära inkompetensens psykologi, och har tagit fram en punktlista på attribut som kan knytas till inkompetens hos (militära) chefspersoner.²⁸⁷ Hans lista omfattar bland annat en grundläggande konservatism som resulterar i oviljan att dra nytta av tidigare erfarenheter, ovilja att använda tillgänglig teknik, en ovilja mot att agera som beslutsfattare samt underlåtenhet att dra nytta av överraskningar eller krigslistor. När de föredrag och de beslut som togs på polischefskonferensen ses i ljuset av Dixons kriterier för inkompetens visar det sig att polisleddningen ofta var överraskande fria från dem.

Det här är inte en självklarhet, eftersom polisen i likhet med militären var, och är, en institution med ett uppdrag som i sitt väsen är konservativt. Samtidigt är det svårt att få en bild av polismyndigheterna i sin helhet, eftersom det inte var alla poliser som deltog på konferensen. Deltagarna kan i hög grad kategoriseras som administrativa poliser (*management cops*), det vill säga poliser som inte utför faktiska polisiära uppgifter. Deras uppgift är istället att leda och organisera det dagliga polisarbetet som de operativa poliserna (*street cops*) utför, och fungera som en buffert mellan de lägre polismännen samt allmänhet och politiker.²⁸⁸ Vid den här tiden var skillnaden mellan de operativa poliserna och de administrativa poliserna större än idag, eftersom det varken i Sverige eller Norge var möjligt för gatupoliser att bli befordrade till chefstjänster på mesonivå eftersom dessa på pappret eller *de facto* var avsedda för juristutbildade personer. Det är troligt att den dominerande andelen akademiker bland polisbefälen var den bidragande faktorn till att de inte uppfyller några av Dixons kriterier för inkompetens. Det här innebär inte att jag menar att det fanns en stor

²⁸⁶ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 287.

²⁸⁷ Dixon, *Misslyckandets män*, 150-151.

²⁸⁸ Reiner, *The Politics of the Police*, 122.

skillnad mellan administrativa poliser och gatupoliser, utan att det finns få möjligheter att jämföra de två kategorierna med varandra. Harry Södermans föredrag, som konkluderade med att poliserna inte använde modern utrustning därför att den var otymplig kan inte ses som tecken på en motvilja mot ny teknologi. Det visar bara på att det även på 1930-talet var viktigt att utrustning inte var för otymplig, för tung eller på andra sätt dåligt utformad.

Uppdelningen mellan juristutbildade polisbefäl och polismän med varierad utbildning sågs också som problematiskt, något *politimester* Sørh tog upp i sitt föredrag. Sørh tog upp att unga jurister valde att genomgå en frivillig period som vanliga polismän innan de sökte sig vidare högre upp inom organisationen, något han ansåg som positivt. Däremot verkar varken Sørh eller någon annan ha haft några meningar om det omvända förhållandet, det vill säga meniga polismäns möjlighet att avancera uppåt i organisationen utan att vara juristutbildade. Under 1930-talet förekom det diskussioner om att inrätta interna utbildningar för patrullerande konstaplar så att de också kunde kvalificera sig för att arbeta som till exempel *politifullmektige* (svensk polisintendent). Det kom dock aldrig längre än till planeringsstadiet, och det tog lång tid innan kravet på en juristexamen för att bli kvalificerad för högre polischefstjänster försvann i Norge.²⁸⁹

7.7 Polisiärt självbestämmande i Norden

Ytterligare en faktor som polischefskonferenserna visar är den grad av självbestämmande som de nordiska polismyndigheterna hade gentemot de överordnade myndigheterna. Vi har sett att det under de här konferenserna förekom ett målmedvetet arbete för att dels hålla sig uppdaterade på den tekniska utvecklingen, dels ha en så heltäckande utbildning som möjligt och dels att anpassa de gällande lagstiftningarna för att uppnå en ökad effektivitet i det brottsförebyggande arbetet. Allt detta arbete har skett inom ramen för polismyndigheterna själva, och det har som tidigare konstaterats varit närmast inga politiker inblandade i någon del av polisens verksamhet. Även om jag har snuddat vid den här punkten tidigare så vill jag gå in djupare i ämnet. Jenny Langkjaer har kommit fram till att den svenska lagstiftningen gav polisen en stor självständighet i sitt arbete.²⁹⁰ Eliasson beskriver att den svenska säkerhetstjänsten under 1930-talet hade en likande självständighet i lagverket som reglerade dess verksamhet.²⁹¹ Flyghed har beskrivit samma förhållande för den Allmänna

²⁸⁹ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, 320-321.

²⁹⁰ Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 208.

²⁹¹ Eliasson, "Övervakning i försvarets interesse," 99.

Säkerhetstjänsten.²⁹² Även övervakningsapparaten i Norge, inklusive polisen, hade under mellankrigstiden en stor självständighet i utförandet av sin verksamhet, något som för Norges del var en kvarleva från första världskrigets spionlagstiftning.²⁹³ Det kan därför sägas vara fastslaget att den nordiska polis- och säkerhetsapparaten hade en stor självständighet gentemot de ansvariga myndigheterna under 1900-talets första hälft. Mina resultat från de nordiska polischefskonferenserna bekräftar den tidigare forskningen i och med att det för det första var få personer utanför polisen som deltog och att det för det andra utfördes ett medvetet lobbyarbete för att anpassa lagarna efter polisens egna önskemål. Ovan nämnda forskare har visat att den här självständigheten mer eller mindre uppsåtligt blivit missbrukad, vilket gör att det går att ifrågasätta att det inte skett några ändringar i kontrollmekanismerna. Det finns en enkel förklaring till detta, som David H. Bayley presenterar i sin översikt över de kontrollmekanismer som finns tillgängliga för polismyndigheter både förr och idag. Enligt Bayley var de norska och svenska (och skandinaviska) polismyndigheterna underställda externa granskningsorgan.²⁹⁴ Anledningen till det är att den nordiska polisen representerar en tradition som innebär att den inte är politiskt kontrollerad. Exempel på polismyndigheter som är politiskt kontrollerade finns i USA, där polisbefälen på makronivå antingen tillsätts genom allmänna val, eller utnämns av politiker.²⁹⁵ Att polisen var fri från politisk kontroll ska inte missuppfattas som att polismännen saknade, eller undvek att uttrycka, politiska åsikter. Istället ska det ses som ett exempel på maktindelning där de folkvalda saknade möjlighet att påverka vilka som blev anställda som poliser.²⁹⁶ Det här systemet gällde med vissa modifikationer för hela Sverige.²⁹⁷

7.8 Horisontellt samarbete

Bigos teori om horisontellt samarbete gäller i högsta grad för mitt andra fall, jämfört med resultaten i fall ett så är det dessutom mycket tydligare. Till att börja med var det ett tydligt forum som administrerade och styrde samarbetet mellan den nordiska polisen som återkom med jämna mellanrum.

²⁹² Flyghed, *Rättsstat i kris*, 277-278.

²⁹³ Berg & Eriksen, *Den hemmelige krigen, del 1*, 31-35.

²⁹⁴ Bayley, *Patterns of Policing*, 166.

²⁹⁵ *Ibid.*, 163-164.

²⁹⁶ Stadskollegiet i Stockholm, *Thorsten Nothin*, 121-122

²⁹⁷ *Ibid.*, 123.

Polischefskonferenserna var ett forum där alla poliser på meso- och makronivå kunde komma till tals i vilka ämnen de än önskade. Det var fritt för alla deltagare att komma med förslag på ämnen som behövde tas upp, eller skriva egna föreläsningar om ämnen som de själva ansåg var viktiga att ta upp. Deltagarlistorna med kontaktinformation om varje deltagare gjorde det möjligt för deltagarna att hålla kontakten med varandra efter att konferenserna var slut, vilket uppmanade till mer samarbete över landsgränserna.

Till skillnad från brevkontakten mellan Oslo och Stockholm var det mycket liten hänsyn till det utrikespolitiska läget vare sig med tanke på Sovjetunionen eller Tyskland. Istället verkar deltagarna ha fokuserat mer på den inrikespolitiska situationen, där föredragen handlade mer om föredragshållarens eget hemland snarare än situationen i utlandet. De utrikespolitiska hänsyn som fanns var de som togs till de övriga nordiska länderna. Speciellt var arbetet att likrikta lagverk och rutiner i så stor grad som möjligt ett av polisernas största gemensamma projekt. Det syns inte minst på närvaron av höga politiker som var de som hade det yttersta ansvaret för att se till att de ändringar som föreslogs blev utförda i levande livet.

7.9 Konferenserna 1934 och 1938

Utifrån det tillgängliga materialet är det inte mycket som kan sägas om de två efterföljande polischefskonferenserna som inte redan har sagts i det här kapitlet. De två programmen antyder att det arbete som startades 1931 fortsatte både i Köpenhamn 1934 och i Stockholm 1938. Ny teknik stod i fokus framförallt i Köpenhamn, där det var en rad föredrag som tog upp nya teknologiska landvinningar och uppvisningar av nya tekniska hjälpmedel, både för kriminalpolisens arbete och för olika sätt att säkra egendom och liv. En återkommande detalj är att konferenserna öppnades av en politiker som antingen var ansvarig för justitiefrågor eller internationella relationer. I Köpenhamn var det den danske justitieministern, och i Stockholm var det ett opolitiskt statsråd med ansvar för juridiska frågor som öppnade konferenserna. Det var med andra ord mycket evenemang som var noga organiserat, och som var långt ifrån någon intern polisiär angelägenhet. Det har aldrig varit tal om att blanda in politiker för att skapa något seriöst multilateralt samarbete i form av mellanstatliga polisorganisationer. Istället verkar polismyndigheterna ha använt politikernas närvaro på konferenserna dels som en legitimering av sitt bilaterala samarbete, och dels utnyttja politiken för att kunna påverka kriminalpolitiken i den riktning som de ansåg lämpligt.

8. Konklusion

Jag har i min uppsats undersökt hur samarbetet mellan Oslos och Stockholms kriminalpolisavdelningar har sett ut under 1930-talet. Jag har lagt upp min undersökning som en flerfallsstudie där jag baserar mig på två olika former av transnationellt polissamarbete. I det första fallet ser jag på den brevkorrespondens som finns bevarad mellan Stockholmspolisens tredje polisintendent och chefen för *Opdagelsespolitiet* mellan 1929 - 1939. I det andra fallet ser jag på de tre nordiska polischefskonferenser som anordnades 1931, 1934 och 1938.

Undersökningen har som syfte att svara på frågan om hur samarbetet mellan de två polismyndigheterna såg ut, på vilken nivå samarbetet skedde och om det fanns någon gemensam målsättning som styrde samarbetet framåt. Jag har samtidigt jämfört den nordiska utvecklingen med den situation som rådde på kontinenten och det samarbete som fanns mellan de övriga europeiska ländernas polismyndigheter.

Till sist har jag tittat närmare på de relationer som fanns mellan olika svenska och norska myndigheter som hade ansvar för att utföra brottsförebyggande och brottsbekämpande arbete samt ansvara för säkerhetsfrågor. Förutom polismyndigheter omfattas de norska och svenska militära underrättelsetjänsterna som delvis hade parallella arbetsuppgifter med polisen, särskilt i fråga om övervakning av hotbilder mot rikets säkerhet.

Jag har kunnat få fram en bra och entydig bild utifrån det arkivmaterial som har varit bevarat i de norska och svenska arkiven. Materialet har kommit från tre olika arkiv, det norska Riksarkivet i Sogndal och det svenska Riksarkivets två avdelningar i Arninge och Marieberg. Användandet av arkiv i olika länder ger en bredare bild än om jag hade begränsat mig till arkiv i bara Norge eller Sverige. Det innebär att jag stödjer mig på ett källmaterial som blivit bevarat och gallrat på olika sätt, och får från de olika arkiven fram resultat som kompletterar varandra. Det är nämligen gallring som är det största problemet i mitt källmaterial. Den svenska gallringen har drabbat hela volymer snarare än enskilda dokument i det material som finns kvar. Jag har inte sett några spår av gallring i de norska arkiven, vilket inte har varit förvånande med tanke på det norska arkivmaterialets natur. Det arkivmaterial som finns kvar om polischefskonferensen i Oslo skiljer sig nämligen markant från den brevkorrespondens som finns i de svenska arkiven, även om bägge resultaten pekar mot samma slutsatser.

8.1 Fall ett: Daglig korrespondens mellan Oslo och Stockholm

Jag har kommit fram till att samarbetet mellan Oslos och Stockholms kriminalavdelningar hade två sidor. Den första undersökningen som tog upp brevkorrespondensen mellan de två avdelningarna har visat att det närmast uteslutande handlade om samarbete angående politiskt motiverad personövervakning. Det var en utbredd registrering av företrädesvis kommunister som rörde sig mellan gränserna till och från både Norge och Sverige. Det har inte kunnat gå att hitta en enskild initiativtagare till det här registreringsarbetet, och jag har dragit slutsatsen att bägge parter bidrog lika mycket till att upprätthålla verksamheten. Delningen av de insamlade personupplysningarna skedde uteslutande mellan Stockholmspolisens tredje polisintendent och Oslopolisens *Oppdagelsessjef*. Den nivå som samarbetet skedde på kan därför placeras på mesonivå enligt Benyons tredelade organisationshierarki. Det har också varit möjligt att spåra initiativtagaren till den omfattande, men ytliga, kommunistövervakningen till de norska och svenska militära underrättelsetjänsterna.

De bevarade svenska och norska personundersökningarna uppvisar ett antal gemensamma nämnare. De är framtagna efter en mycket nitisk undersökningsmetod som opererar efter filosofin att det är bättre att vara på den säkra sidan än att släppa igenom någonting som kan visa sig vara av intresse. Samtidigt präglades undersökningarna av en genomgående ytlighet, oftast nöjde sig polisen med att konstatera att personen i fråga var kommunist som har rest till en specifik plats och det förekommer sällan några riktigt ingående undersökningar. I de fall där polisen fattade särskilt intresse för en person präglas rapporterna av skepsis och en saklig källkritik. Det handlar inte om ovilja eller oförmåga att utföra den politiska övervakningen, utan istället verkar rapporternas ytlighet bottna i en ovilja att gå allt för långt i en verksamhet som var grundlagsvidrig. Den här motviljan stöds av det faktum att det aldrig inrättades en gemensam mellanstatlig samarbetsorganisation som hade i uppgift att dela personuppgifter om misstänkta vänstersympatisörer. Jenny Lankjaer kommer i sin doktorsavhandling fram till att den resultatlösa övervakning som Stockholmspolisens kriminalavdelning utförde bottnade i teorin om byråkratisk spårbundenhet (*path dependency*).²⁹⁸

Resultatet i min uppsats bygger vidare på Langkjaers slutsatser. Polisens slentrianmässiga politiska övervakning styrdes både i Norge och Sverige av den militära underrättelsetjänsten. De var i mycket högre grad intresserade av att spåra, identifiera och isolera alla kommunister och personer med vänstersympatier som de kunde hitta. Det

²⁹⁸ Langkjaer, "Övervakning för rikets säkerhet," 208-209.

resulterade i att militären följde alla spår på kommunistisk undergrävande verksamhet som de kunde hitta. Ulf Eliasson visar att den militära ivern bara delvis fick uppslutning hos Stockholmspolisens kriminalavdelning som inte delade de skräckbilder av de svenska vänsterrörelserna som de militära myndigheterna såg och som polisen i många fall ansåg vara överdrivna.²⁹⁹ Agøy kommer fram till samma slutsats som Eliasson angående förhållandet mellan polis och militär i Norge.³⁰⁰ Det resulterade i att förhållandet mellan militär och polis i både Norge och Sverige präglades av konflikt och misstro, men eftersom militären hade det överordnade ansvaret för att leda säkerhetsarbetet var polismyndigheterna underlagda de order som de två ländernas generalstaber utfärdade. Det hindrade dem dock inte från att utföra sina pålagda uppgifter med mer eller mindre bristande entusiasm. Genom att registrera allt de kom över utförde polisen sina uppgifter, men genom att bara följa de spår som verkade någorlunda realistiska kringgick de risken för att begå onödiga lagbrott. Även om polismyndigheterna inte var positivt inställda till kommunism var de noga att inte bryta allt för många lagar genom att gå allt för långt i sin övervakningsverksamhet.

Det fanns med andra ord både kunskap och resurser att bedriva politisk övervakning, som också utfördes i polisens regi. Men på grund av polisledningens bristande vilja inrättades inte en egen mellanstatlig samarbetsorganisation för ändamålet, utan informationsdelningen skedde mellan kriminalpolischeferna som en del av många andra arbetsuppgifter.

8.2 Fall två: Nordiska polischefskonferenser

Undersökningen av de nordiska polischefskonferenserna visar en bild som till det yttre går motsatt väg mot resultaten i mitt första fall. Innehållsmässigt har de ämnen som det fokuserats på varit av teknisk natur snarare än politisk. Även om jag bara har haft primärmaterial nog för att analysera den första av de tre konferenserna har jag i och med de två tillgängliga programmen kunnat få en yttlig översikt över de två konferenser som anordnades efter den första i Oslo 1931.

Innehållet i de efterföljande konferenserna var likartat som under den första konferensen. Det vill säga en överblick av presentationer av polisens organisation i de deltagande länderna, genomgång och presentation av olika former av teknisk utrustning, utbildning och upprätthållandet av kompetens. Det var också vanligt att juridiska frågor var

²⁹⁹ Eliasson, "Övervakning i försvarets intresse," 154.

³⁰⁰ Agøy, *Militæretaten og den «indre fiende»*, 125, 373.

uppe på dagordningen, bland annat frågan hur rutiner för utvisning inom de nordiska länderna samt hur biltrafiken mellan de nordiska länderna skulle göras så smidig som möjligt.

Initiativtagaren till den första polischefskonferensen var polismästaren i Oslo, Kristian Welhaven som tillsammans med Eric Hallgren fick med sig en stor mängd poliser från hela Norden på den första polischefskonferensen. De inbjudna poliserna var både polismästare och polisintendenter eller motsvarande, vilket placerar konferensdeltagarna på både mesonivå och makronivå enligt Benyons organisationshierarki. Deltagarlistan var inte baserad på personliga förhållanden, utan inbjudningarna skickades ut via de nätverk som fanns mellan de nationella polismyndigheterna. Konferenserna undvek därmed den skevhet bland deltagarna som till exempel fanns i IKPK:s första konferens 1923.

Det var uteslutande positivt respons på tanken om en konferens, och det fanns en mycket stor samarbetsvilja bland de nordiska poliserna. De norska poliserna verkar ha varit en aning mindre entusiastiska än poliserna från de övriga länderna, men det kommer från ekonomiska hänsyn snarare än en ovilja till samarbete. Även om den isländska polisen bjöds in var det inga som deltog på någon av de tre konferenserna. Under konferensen i Oslo 1931 berodde det på långsam postgång, men jag har inte kunnat hitta anledningen till de isländska polisernas frånvaro under de två efterkommande konferenserna. Deltagarna var alla polisbefäl på meso- och makronivå, och även om det förekom att olika ministrar med anknytning till polisen och rättsfrågor deltog som observatörer var konferenserna närmast helt fria från politiskt inflytande och frågor som rörde politisk övervakning. Undantaget som bekräftade regeln var den finska Detektiva Centralpolisen som var närmast fixerad vid kommunistbekämpning, något som får ses som ett resultat av att dess ursprung och verksamhetsområde skiljde sig från den övriga nordiska poliskåren som deltog på konferenserna.

Polischefskonferenserna blev redan från början en effektiv mellanstatlig organisation för nätverksknytning, informationsdelning och transnationell samverkan för de nordiska polischeferna. Konferensen fungerade också som en politisk lobbyorganisation för polismyndigheterna, även om det aldrig handlade om politisk övervakning. Istället handlade lobbyarbetet om att få de olika ländernas regeringar att anpassa de olika lagverken för att så lite byråkrati som möjligt skulle vara i vägen för ett effektivt transnationellt polissamarbete.

Den här bilden passar med den som finns beskriven om det kontinentala polissamarbetet i IKPK där samarbetet var uttalat opolitiskt och skulle begränsa sig till frågor av teknisk natur, till exempel utlämningsavtal, uppbyggandet av en internationell identifikationscentral och överbyggande av olikheter i de olika europeiska staternas

polisorganisationer. Precis som i fallet med IKPK förekom det vissa fall av politisk övervakning från enskilda deltagarländer, även om det inte var ett genomgående drag i konferenserna.

Det går därför att fastställa att alla tre punkter som förekommer i Bigos teori om horisontellt samarbete (geopolitiska hänsyn, tillgängliga resurser och organisatorisk struktur) är förekommande i fall nummer två. Här är de också mycket mer synliga än i fall nummer ett, som uppfyller två av Bigos tre punkter (geopolitiska hänsyn och tillgängliga resurser).

8.3 Analys

I min analys av de två undersökta fallen har jag kommit fram till två samsvarande resultat. Å ena sidan var den dagliga brevkonferensen. Den bestod av en övervägande del politisk övervakning av olika vänsterorienterade grupper i Sverige, Norge och andra länder. Ingen av de inblandade poliserna verkar ha varit initiativtagare till den politiska övervakningen. Istället framstår det som om de norska och svenska militära underrättelsetjänsterna var de ansvariga för att registreringen av kommunister hade den omfattning som den hade.

De nordiska polischefskonferenserna står i motsättning till detta i och med att de var närmast fria från politik, och istället var forum för teknisk utveckling och juridisk lobbyverksamhet. Istället för politisk övervakning var konferenserna orienterade mot traditionellt polisarbete och teknisk utveckling.

Slutsatsen att militären var initiativtagare till omfattningen av den politiska övervakningen är varken kontroversiell eller förvånande. Jag har i uppsatsen visat på flera forskare som har kommit fram till det här förhållandet mellan polis och militär i de nordiska länderna vid den här tiden. Även andra forskare har kommit fram till liknande resultat om andra länders polismyndigheter. Elaine Glovka-Spencer kommer fram till att den politiska övervakningen som den tyska polisen utförde under 1800-talets andra hälft fram till första världskrigets utbrott var på initiativ av den tyska militären, och inte av polischefer eller politiker.³⁰¹

Det faktum att militären var initiativtagare till och pådrivare av en extensiv politisk övervakning menar jag är grunden till att den blev utförd så pass släppt som den blev. Polisen var inte motståndare till övervakning av vänstergrupper, men däremot till den utsträckning som övervakningen utfördes på. Det är också ett faktum att polisen ansåg att högerextrema grupper var ett lika stort hot som de vänsterextrema. En åsikt som helt saknade

³⁰¹ Glovka-Spencer, "Police-Military Relation in Prussia, 1848-1914," 309.

stöd hos de militära myndigheterna och som ledde till att förhållandet mellan kriminalpolis och militär var frostigt och präglad av ömsesidig misstro. Att det inte i nämnvärd grad fokuserades på kommunistiska hotet under de tre polischefskonferenserna ser jag som ytterligare belägg för att det fanns en skepsis mot den utbredda kommunistövervakningen hos polismyndigheterna i både Norge och Sverige, men även Danmark. Det är tveksamt om det fanns någon större skepsis i Finland. Polisens låga fokus på kommunistövervakning ska inte ses som bevis på att polisen inte såg kommunismen som ett problem, utan att de var medvetna om att de inte skulle agera på tomma misstankar i onödan.

Det är i efterhand inte heller förvånande att det var på meso- och makronivå som samarbetet mellan de två kriminalpoliserna skedde. Det var cheferna på mesonivå som i egenskap av att vara medlare mellan verksamheten på golvet och den högre ledningen hade förutsättningar att ha tillräcklig insikt i den dagliga verksamheten och anpassa den till de krav som ställdes från högre nivå. Som arbetsfördelande instans var det därför naturligt att delandet av personuppgifter skedde på mesonivå.

När det kommer till polischefskonferenserna är det lika naturligt att de startades på initiativ av aktörer på makronivå eftersom det var de aktörerna som hade förutsättningar och myndighet att ta de beslut som skulle till för att anordna ett evenemang av den här skalan. Som vi har sett i internationell forskning är det inte nödvändigtvis en person på makronivå som tar initiativet till polischefskonferenser. Kapten van Houten, som tog initiativ till polischefskonferensen 1914, var helt klart en aktör på mesonivå. Jag menar dock att även om det är möjligt för en mesoaktör att ta ett sådant här initiativ är det dock en för låg nivå för att det hela ska få tillräckligt mycket legitimitet i ögonen hos andra poliser. Jag menar vidare att det var den huvudsakliga anledningen till att bjuda in statsråd till polischefskonferenserna. Även om konferenserna i sig var opolitiska så skänkte politikernas närvaro mer legitimitet och tyngd i arrangemangen, och de beslut som fattades löpte mindre risk att rinna ut i sanden.

Samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm kännetecknas därför av en önskan om en så strömlinjeformad och obyråkratisk struktur som möjligt. Även om bägge polismyndigheterna slet med en politisk övervakning som de inte alltid ansåg vara befogad uppnådde de likväl ett effektivt, bilateralt, transnationellt samarbete där teknisk utveckling och juridiska frågor stod i fokus.

Samarbetet mellan kriminalpolisen i Oslo och Stockholm uppfyller därmed utan svårigheter kraven i Didier Bigos horisontella samarbetsteori och underbygger Mathieu Deflems neo-weberiska forskningsperspektiv.

Käll- och litteraturlista

Arkivserier

Sverige:

Riksarkivet Arninge

Stockholmspolisens kriminalavdelning. Rotel 6 med föregångare:

-B VIII (utgående handlingar) volym 1 - 6

- E II (Inkommande handlingar) volym 1 - 5

-F II (Nazistpärmar) volym 1 - 2

Riksarkivet Marieberg

Harry Södermans Arkiv:

Volym nr. 10

Volym nr. 24

Norge:

Riksarkivet i Sognsvann

Oslo politikammer, Politimesteren:

Eo - Diverse saker, Nordiskl politisjefkonferense, 1931

Otryckta källor

Beslutningar vedtatt på den nordiske politisjefkonferanse i Oslo 15.-17. juni 1931,

(maskinskrivet referat)

Björkman, H. *Några trafiksynpunkter: Anförande vid Nordiska polischefs-konferensen i Oslo 15-17 juni 1931 av polisintendent H. Björkman, Göteborg.* Maskinskrivet föredrag, 1931

Den 2. Nordiske Politichefskonference, København, 1934, (Köpenhamn: Bogt. L. Wichmann, 1934)

Hallgren, Eric. *Föredrag om polisens administrativa och rättsliga ställning i Sverige,* Stockholm: Emil Holmbergs Boktryckeri, 1931

Hansen, A. Fabricius. *Politiets retslige og administrative Stilling i Danmark,* Köpenhamn: L. Wichmann, utan årtal

Oslo Politi. *Årsberetning til Justisdepartementet om Oslo politi for 1931, 1932, 1933, 1934, 1935.* Oslo: J. Chr. Gundersens boktrykkeri. 1936.

Pedersen, August. *Traffikkundervisning.* Maskinskrivet föredrag, utan årtal

Programmet för den nordiska polischefskonferensen i Oslo, 15 - 17 juni 1931

Schepele-Larsen, C. *Prostitutionen og løvsængerlovgivningen.* Köpenhamn: J. H. Schultz' A/S Trykkeri, utan årtal

Sveen, Reidar. *Bekjempelse av alkoholsmuglingen.* Maskinskrivet föredrag, utan årtal

Sveen, Reidar. *Om avvisning, utvisning og utlevering,* maskinskrivet manuskript, utan årtal

Søhr, Johan. *Politiets administrative og rettslige stilling i Norge,* maskinskrivet manuskript, 1931

Söderman, Harry. *Koncentrat av docenten Harry Södermans föredrag över synpunkter på kriminalpolisens mobila utrustning.* Maskinskrivet sammandrag, utan årtal

Tredje Nordiska Polischefskonferensen, Stockholm 1938. Stockholm: Bröderna Johansons Boktryckeri A.-B., 1938

Vilkman, O. A., *Från Detektiva Centralpolisens arbetsfält.* maskinskrivet manuskript, utan årtal

Öman, Arvid. *Tekniska synpunkter på polisradioanläggningar - särskilt med hänsyn till Stockholms stads blivande anläggning.* Maskinskrivet föredrag, utan årtal

Tryckta källor

- Statens Offentliga Utredningar 1931:9. *Lagberedningens förslag angående vissa internationella rättsförhållanden del III: Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om erkännande och verkställandet av domar m.m.* Stockholm: Kungl. Boktryckeriet. P. A. Nordstedt & söner. 1931.
- Söderman, Harry. *Polititroppene i Sverige: Skandinavisk Mellomspill.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 1946.
- Søhr, Johan. *Spioner og bomber: Fra Oppdagelsespolitiets arbeide under verdenskrigen,* Oslo: Johan Grundt Tanum. 1938.
- Zetterqvist, Alvar *Kriminalchefen berättar, del 1.* Stockholm: Medéns Förlags AB. 1963.
- Zetterqvist, Alvar. *Kriminalchefen berättar, del 2.* Stockholm: Medéns Förlags AB. 1963.

Tryckt litteratur

- Agøy, Nils Ivar. *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905 til 1940.* Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Bayley David H. *Patterns of Policing: A comparative International Analysis.* New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1990.
- Bengtsson, Jan. ”Sammanflätningar: Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi” 3:e upplagan. Göteborg: Daidalos, 2011.
- Benyon, John. ”The Politics of Police Co-Operation in the European Union.” *International Journal of the Sociology of Law*, 24, nr. 4 (1996). 353-379.
- Berg, Trond & Knut Einar Eriksen. *Den Hemmelige Krigen - Overvåkning i Norge 1917 - 1997 del 1.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1998.
- Bowling, Ben & John Shepticky. *Global Policing.* London: Sage Publishing, 2012.
- Deflem, Matthieu. *Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation.* New York: Oxford University Press, 2002.
- Dixon, Norman. *Misslyckandets män: Den militära inkompetensens psykologi.* Nora: Nya Doxa, 2003.
- Edman, Johan. "Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan." I *Villkorandets politik : fattigdomens premisser och samhällets åtgärder - då och nu* (red. Hans Swärd och Marie-Anne Egerö, 131-143. Stockholm: Egalité, 2008.
- Emberland, Terje & Matthew Kott, *Himmlers Norge: Nordmenn i det storgermanske prosjekt.* Oslo: Aschehoug & Co., 2012.

- Emsley, Clive. "Introduction." I Mazover (red.) *The Policing of Politics*, 1-25.
- Fijnaut, Cyrille. "The international police commission and the fight against communism." I Mazover (red.) *The Policing of Politics*, 107-128.
- Flyghed, Janne. "Rättsstat i Kris : Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget." Stockholm: Federativs, 1992.
- Frick, Lennart W. & Lars Rosander, *Bakom Hemligstämpeln: Hemlig verksamhet i Sverige i vår tid*. Lund: Historiska Media, 2004.
- Furuhagen, Björn. *Ordning på stan*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 2004.
- Gerring, John. *Case Study Research: Principles and Practices*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Gerspacher, Nadia & Véronique Pujas. "International Police organizations: the missing link to effective cooperation." I Lemieux (red.) *International Police Cooperation*. 241-259.
- Glovka-Spencer, Elaine. "Police-Military Relation in Prussia, 1848-1914." *Journal of Social History*, vol. 19, No. 2 (1985). 305-317.
- Guille, Lauri, "Police and judicial cooperation in Europe: bilateral versus multilateral cooperation" I Lemieux (red.) *International Police Cooperation*. 25-41.
- Gustafsson, Bo. "Perspektiv på den offentliga sektorn under 1930-talet." I *Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden: Nordiska historikermötet i Uppsala 1974. Mötesrapport*. 105-153. Uppsala: Almqvist & Wiksell. 1974.
- Hobson, Rolf & Tom Kristiansen. *Norsk forsvarshistorie, vol. 3*. Bergen: Eide forlag. 2001.
- Holmsen, Paul. *Kristiania Politis Historie*. Kristiania: W. C. Fabritius. 1884.
- Johansen, Per Ole. "Da Generalstaben var Overvåkningspoliti: Perioden 1918 - 1932." I *Tidskrift For Arbeiderbevegelsens Historie*, nr. 2 (1982). 9-52.
- Järbe, Bengt. *Polisen i Stockholm förr och nu*. Stockholm: Tidens förlag. 1975.
- Kogon, Eugen. *SS-staten: De tyske konsentrasjonsleirenes system*. Oslo: Gyldendal norsk forlag. 1981.
- Kołakowski, Leszek. *Main currents of marxism*. New York: W. W. Norton & Company Inc. 2008.
- Lange, Mathew. *Comparative-Historical Methods*. London: Sage Publications. 2013.
- Lemieux, Frédéric (red.). *International Police Cooperation: Emerging issues, theory and practice*. Devon: Willan Publishing. 2010.

- Lemieux, Frédéric. "The nature and structure of international police cooperation: an introduction." I Lemieux (red.) *International Police Cooperation*. 1-22.
- Lööw, Heléne. *Nazismen i Sverige 1924 - 1979*. Stockholm: Ordfront Förlag. 2004.
- Mazover, Mark (red.). *The Policing of Politics in the Twentieth Century. Historical Perspectives*. Oxford: Berghahn Books. 1997.
- Nelles, Dieter. "Die Rehabilitation eines Gestapo-Agenten: Richard Krebs/Jan Valtin." I *Sozial.Geschichte. Zeitschrift für historische Analyse des 20. und 21. Jahrhunderts. Nr. 18 (3/2003)*. 148 - 158.
- Norges Offentlige Utredninger 2003:21, *Kriminalitetsbekjempelse og personvern - Politiets og påtalemyndighetens behandling av opplysninger*. Oslo: Statens Forvaltningstjeneste Informasjonsforvaltning, 2003.
- Oredsson, Sverker. *Svensk Rädsla: Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft* Lund: Nordic Academic Press. 2001.
- Reiner, Robert. *The Politics of the Police*, 4:e upplagan. Oxford: Oxford University Press. 2012.
- Reinke, Herbert, "Policing Politics in Germany from Weimar to the Stasi." I Mazover (red) *The Policing of Politics*. 91-106.
- Riksadvokaten, *Etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann*. Oslo: Riksadvokaten. 2002.
- Saunier, Pierre-Yves. *Transnational history*. Hampshire: Macmillan. 2013.
- Selliaas, Arnt - Erik. "Politisk politi i Norge 1914-1937," I *Tidsskrift For Arbeiderbevegelsens Historie*, nr. 2 (1982). 53-91.
- Shpayer-Makov, Haia. *The Ascent of the Detective: Police Sleuths in Victorian and Edwardian England*. New York: Oxford University Press. 2011.
- Stevnsborg, Henrik. *Politi: 1682 - 2007*. Fredriksberg C: Samfundslitteratur. 2010.
- Skaret, Magnar. *Fra Varde til SMS - Politiets Sambandshistorie*. Oslo: Norsk Politihistorisk Selskap. 2009.
- Stadskollegiet i Stockholm. *Torsten Nothin: Överståthållare 1933 - 1949*. Stockholm: K.L. Beckmans boktryckeri. 1949.
- Stoler, Ann Laura. *Along the Archival Grain*. Princeton: Princeton University Press. 2009.
- Strand, Frederik. *Efterforskningens Anatomi*. København Ø: Jurist- og Økonomforbundets Forlag. 2011.
- Svanström, Yvonne. *Policing Public Women*. Stockholm: Atlas. 2000.

University of Chicago, ”*The Chicago Manual of Style: The essential Guide for Writers, Editors and Publishers.*” 16:e upplagan. Chicago: The University of Chicago Press, 2010.

Valen-Sendstad, Fartein. *For lov og rett i 200 år: Oslo politis historie.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 1953.

Otryckt litteratur

Eliasson, Ulf. ”*Övervakning i försvarets intresse: Säkerhetspolisens övervakning och registrering av ytterlighetspartier 1917 - 1945.*” Doktorsavhandling. Stockholms Universitet. 2005.

Langkjaer, Jenny. ”*Övervakning för rikets säkerhet: Svensk säkerhetspolisiär övervakning av utländska personer och inhemsk politisk aktivitet, 1885 - 1922.*” Doktorsavhandling, Stockholms Universitet. 2011.

Lundström, Sofia. ”*Jakten på Anarkister - En undersökning utifrån Stockholmspolisens förbrytarporträtt under sekelskiftet 1900.*” Kandidatuppsats, Södertörns Högskola. 2010.

Rønning, Ole Martin. ”*Stalins Elever: Kominterns Kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti 1926 - 1949.*” Doktorsavhandling. Universitetet i Oslo. 2010.

Bilagor

Fotografi av den tavla som Reidar Sveen nämnde i sitt brev till Harry Söderman från Reidar Sveen, 8/7 1931.

Tavlan är Agostino Carraccis "En nymf och två satyrer", ca 1590-1595

Bilden finns i Riksarkivet Marieberg. Harry Södermans arkiv vol. 10

Foto: Tomas Ibsen Göransson